ልሳነ
ኢኮኖሚክስ

ECONOMIC FOCUS

Bulletin of the Ethiopian Economic Association (EEA)

VOL. 5 NO. 1
MAY-JUNE 2002

EDITOR-IN-CHIEF

Tassew Woldehanna

GUEST EDITOR

Befekadu Degefe

EDITORIAL BOARD

Alemayehu Seyoum
Alemu Mekonnen
Getachew Asgedom
Getachew Yoseph
Tenkir Bonger

WEB POSTMASTER

Berhanu Beyene

Ethiopian Economic Association (EEA)

All rights reserved.
No part of this publication can be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form without a written permission from the Ethiopian Economic Association.

Special Issue

THE NEW TAX PROCLAMATION

IN THIS ISSUE

- መግቢያ
- በሀገራችን በመካሄድ ላይ ያለው የታክስ ማሻሻያ ፕሮግራም አስፈላጊነትና ይዘት / ከዘርኡ ገብረሥላሴ
- INCOME TAX PROCLAMATION / BY OLIVER PADDISON
- የገቢ ግብር አዋጅ (ረቂቅ) የግብር መሠረቶችና የገቢ ሠንጠረዦች አደረጃጀት / ከመከተ በቀለ
- በገቢ ግብር አዋጅ ረቂቅ ውስጥ የተካተቱ ዋና ዋና ሀሳቦችን የሚያብራራ የቴክኒክ ሰነድ / ከታምሬ ሊበን
- INCOME TAX PROCLAMATION: COMMENTS ON FINAL DRAFT / BY SOLOMON GIZAW
- THE NEW INCOME TAX REFORM: PROVISIONS THAT NEED SECOND THOUGHT BY POLICY MAKERS / BY ERMIAS LAKEW
- VALUE ADDED TAX – A DRAFT PROCLAMATION / BY ABDULHAMID BEDRI
- የተጨማሪ እሴት ታክስ አጠቃላይ መግለጫ / ከአማረ ገብረወልድ
- VALUE ADDED TAX: LIKELY OUTCOMES OF ITS INTRODUCTION IN ETHIOPIA / BY HUSSIEN SHIBESHI

P. O. BOX	TELEPHONE	ADDIS ABABA
34282	557459 128077	ETHIOPIA

E-mail Address: eea@telecom.net.et

ECONOMIC FOCUS

VOLUME 5 NUMBER 1
MAY-JUNE 2002

THE NEW TAX PROCLAMATION

መግቢያ

የኢትዮጵያ መንግስት ሰፋ ያለ የግብር አዋጆች ለማጽደቅ ዝግጅቱን አጠናቋል። በፓርላማ ጸድቆ በሥራ ላይ ይውላል ተብሎ ይጠበቃል።

እነዚህ አዋጆች የገቢ ግብር፣ የተጨማሪ እሴት ግብርና እስተካካይ ግብር ናቸው። የገቢው ግብር በአገሪቱ ውስጥ በማንኛውም ገቢ ላይ የሚጣል ነው። በተጨማሪ እሴት ግብር ለአገሪቷ አዲስ ሲሆን አሁን በሥራ ላይ ያለውን የሽያጭ ታክስ የሚተካ ሆኖ የሚጣለውም የዓመት ሽያጫቸው ብር 500,000 (አምስት መቶ ሺህ) ከዚያ በላይ በሆኑ ድርጅቶች ላይ ነው። እስተካካይ ግብር የሚጣለው ሽያጫቸው ከብር 500,000 (አምስት መቶ ሺህ) ብር በታች ባሉት ድርጅቶች ላይ ነው።

እነዚህ ግብሮች ተግባራዊ ሲሆኑ ውጤታቸው ምን ሊሆን ይችላል? ፍትሐዊ ናቸው? አስተዳደራዊ ቅልጥፍናን ያጎለብታሉ ወይስ ያዳክማሉ? ለሥራ ያለውን ተነሳሽነትና ፍላጎት ያዳብራል ወይስ ያመክናሉ? በሚሉትና በአጠቃላይም የአዋጆችን ደካማና ጠንካራ ጎን ለመፈተሽና ተግባራዊ ከመሆናቸው በፊት የእርማትና የማጠናከሪያ እርማጃዎችን ለመውሰድ እንዲቻል የኢትዮጵያ የኢኮኖሚክስ ባለሙያዎች ማህበር ከገቢዎች ሚኒስቴር ጋር በመተባበር አንድ ጉባኤ አካሄደው ነበር። በዚህ እትም ውስጥ በዚህ ጉባኤ የቀረቡትን ጽሁፎች አካተን አቅርበናል።

ከዝርዝር ጽሑፉ እንደሚታየው አዋጆቹ ከተለያዩ አቅጣጫዎች ተመርምረዋል። የተለያዩ የማሻሻያ ሀሳቦች ተካተዋል። የሚመለከተውም አካል ልብ ይላቸዋል ብለን ተስፋ እንደርጋለን።

ጉባኤውን ለማዘጋጀትና ለማካሄድ ከፍተኛ እገዛ ላደረጉልን ለገቢዎች ሚኒስቴር ሚኒስትርና ለአቶ ጌታቸው በላይና ለሥራ ባልደረቦቻቸው እንዲሁም ለአዲስ አበባ ንግድ ምክር ቤትና ጽሑፎችን ላዘጋጁ ምሁራንና ጉባኤውን በክርክርና ውይይት ላደመቁት ተሳታፊዎች ከፍ ያለ ምስጋና እናቀርባለን። ■

የክቡር አቶ ጌታቸው በላይ የገቢዎች ሚኒስቴር ሚኒስትር የመክፈቻ ንግግር

የተከበራችሁ የአካዳሚው ህብረተሰብ አባላት

በቅድሚያ የታክስ ሥርዓቱን ዘመናዊ በሆነ መንገድ ለማሻሻል የሚደረገው ጥረት አጋዥ በሆነው በዚሁ አውደ ጥናት ላይ ለመሳተፍ በመምጣታችሁ ልባዊ ምስጋና ላቀርብ እወዳለሁ።

ሁላችንም እንደምናውቀው ታክስ የመንግስትን የወጪ ፍላጎት ለማሟላት ታስቦ የተዘረጋ የገቢ መሰብሰቢያ ዘዴ በመሆኑ መንግስት እስካለ ድረስ የሚኖር ጥንታዊ አሠራር ነው።

መንግስት የተለያዩ ማህበራዊና ኢኮኖሚያዊ እቅዶችን ይነድፋል። የሚነደፉ የሥራ እቅዶች ዳር ሊደርሱ የሚችሉት ግን በጠንካራ መሠረት ላይ የተገነባ የፋይናንስ ምንጭ ሲኖር ብቻ ነው። የመንግስት አስተማማኝ የፋይናንስ ምንጭ ደግሞ መሠረቱ ከታክስ የሚሰበሰብ ገቢ ነው። በሌላ በኩል በተለይም እ.ኤ.አ ከ1930ዎቹ ጀምሮ የ Keynesian አስተሳሰብ ተቀባይነት እያገኘ ከመጣ ወዲህ መንግስት የፊሲካል ፖሊስ መሣሪያ አድርጎ በኢኮኖሚው እጁን ለማስገባት ከሚጠቀምባቸው መሣሪያዎች አንዱ ታክስ ነው። ስለሆነም ጤናማ የኢኮኖሚ ሂደት እንዲስፋፋ፣ ገቢና ሀብት በአግባቡ እንዲከፋፈሉ፣ ቁጠባ እንዲደፋፈርና ምርት እንዲበረታታ የታክስ ድርሻ ወሳኝ ነው።

ምንም እንኳ የታክስ ገቢ የመንግስትን የማስፈጸም አቅም የሚያጎለብት መሣሪያ ቢሆንም በአንጻሩ ደግሞ ለታክስ ከፋዩ ወጪው ነውና፣ ምርትና የምርት ሂደትን፣ በአጠቃላይም የሀገርን ጤናማ ኢኮኖሚያዊ እንቅስቃሴ እንዳይጎዳ መሠረታዊ መርሆቹ ተጠብቀው ሥራ ላይ ማዋል እንደሚገባ ሁላችንም የምንጋራው አስተሳሰብ ነው።

የዘርፉ ጠበብት እንደሚሉት አንድ ታክስ ፍትሃዊ፣ ብቁ፣ ለማስተዳደር ቀላል እና እንደወቅቱ መስተካከል የሚችልና የኢኮኖሚው እንቅስቃሴ የማይገታ መሆን እንዳለበት ይመክራሉ። ይህ እንዲሆን ደግሞ በሥራ ላይ የዋለ የታክስ ሥርዓት በየጊዜው እየመረመሩ ማሻሻልን ይጠይቃል። የማሻሻያ እርምጃዎቹም እንደ ሃገሪቱ ተጨባጭ ሁኔታ በታክስ ፖሊሲው በኩል የታክስ መሠረቱን በማስፋት ሁሉም በአቅሙ መጠን ድርሻውን የሚከፍልበት፣ የተጣጣመና ወጥነት ያለው የታክስ ምጣኔ የሚተገበር ህግና ደንብ ሥራ ላይ ማዋል፣ እንዲሁም በታክስ አስተዳደር በኩል ማለትም በግብር አወሳሰን፣ አሰባሰብና አፈጻጸም ረገድ ዘመናዊ፣ ቀልጣፋና በዝቅተኛ ወጪ የሚተዳደር እንዲሆን ጥረት ማድረግ ያስፈልጋል።

ይህም የሀገር ውስጥ ባለሀብቱን የሥራ ተነሳሽነት በመቀስቀስ ምርት እንዲያድግና ምርቶቻችን በአለም ገበያ ተወዳዳሪ እንዲሆኑ ከማስቻል በተጨማሪ የውጭ ኢንቨስተሮችንም ለመሳብ ይረዳል።

ሁላችንም እንደምንገነዘበው የሀገራችን የታክስ ስርዓት መሠረታዊ ለውጥ ሳይደረግበት ለብዙ ዓመታት መቆየቱ ይታወቃል። በዚህ ረገድ መንግስት ባለፉት ዓመታት ውስጥ ካሁን በፊት የነበረውን የታክስ መዋቅርና የማስከፈያ ምጣኔዎች ድክመት በመመርመር አንዳንድ የማስተካከያ እርምጃዎችን ከመውሰድ ባሻገር ልምድ ባላቸው የሃገራችን እና የውጭ ባለሙያዎች ሰፊ ጥናት ሲያደርግ በመቆየት ከቅርብ ጊዜ ወዲህ ጥናቶችን ወደ ተግባር እያሸጋገረ ይገኛል። በአሁኑ ወቅትም ታክስ የማሻሻሉ ተግባር በመንግስት ከፍተኛ ትኩረት ከተሰጣቸው ሀገራዊ ጉዳዮች አንዱ በመሆኑ ጥናቶቹን በተግባር ለመተርጎም ምቹ ሁኔታ ተፈጥሯል።

በተለይ ታክስ በማስተዳደር ሂደት ውጤታማ ለውጥ ያስገኛሉ ተብለው ከሚታሰቡት ሥራዎች መካከል፣

- ከገቢ እቃዎች የሚከፈል (Withholding Tax on Imports)
- ከተከፋይ ሂሳብ የሚቀነስ (Withholding Tax on Payments)
- ሂሳብ መዝገብ ከሚይዙ ዝቅተኛ ክፍያ (Minimum Tax Payments)

ሥራ ላይ እንዲውሉ ተደርጓል። የገቢ አሰባሰብ ዘዴዎቹ ሥራ ላይ በቆዩበት ጊዜ ውስጥም ያጋጠሙ ችግሮችን በመለየትና የመፍትሔ ሃሳቦች በማከል በዋናው የገቢ ግብር አዋጅ ተካተው የሚወጡበት ሁኔታ ተመቻችቷል።

በማሻሻያ ፕሮግራሙ ሥር የተቋቋሙት 5 ንዑሳን ፕሮግራሞች ማለትም

1. የታክስ ህግና ፖሊሲ ንዑስ ፕሮግራም
2. የግብር ከፋዮች መለያ ቁጥር ንዑስ ፕሮግራም
3. የቁርጥ ታክስ ንዑስ ፕሮግራም
4. የተጨማሪ እሴት ታክስ ንዑስ ፕሮግራም
5. የኦፕሬሽን፣ የሲስተምና ፕሮሲጀር፣ የከፍተኛ ታክስ ከፋዮች የቅርንጫፍ ቢሮዎች አደረጃጀት እንደዚሁም የታክስ ከፋዮች ትምህርትና ቅስቀሳ፣

ሥራ ላይ በማዋል የታክስ ህጉን ማሻሻልና ዘመናዊ የታክስ አስተዳደር ሥርዓት እንዲዘረጋ አስፈላጊ ጥረት ሁሉ በመደረግ ላይ ነው።

ይህ አጠቃላይ የታክስ ተሀድሶውን የሚመራና የሚከታተል የታክስ ማሻሻያ ፕሮግራም ጽ/ቤት በገቢዎች ሚኒስቴር መ/ቤት ሥር በማቋቋም ሙሉ ጊዜአቸውን ለዚህ ሥራ ብቻ የሚያውሉ ብቁ የውጭና የሀገር ውስጥ ባለሙያዎች በመቅጠር እንቅስቃሴው በተጠናከረ ሁኔታ እየቀጠለ ይገኛል። የታክስ ማሻሻያ ፕሮግራሙ በየደረጃው የሚያስተባብሩ ግብረ ሃይልና ከፍተኛ የመንግስት ኃላፊዎች ያሉበት የበላይ አመራር ኮሚቴዎች ተቋቁመው ፕሮግራሙን በማስተባበር ላይ ናቸው።

በዛሬው እለት በዚህ መድረክ የተገናኘንበት ዋናው ጉዳይ በመካሄድ ላይ ስላለው አጠቃላይ የታክስ ማሻሻያ ፕሮግራም፣ በረቂቅ የገቢ ግብር አዋጁ፣ እና በተጨማሪ እሴት ታክስ ላይ ለመወያየት ሲሆን፣ በተለይ በኢትዮጵያ የታክስ ታሪክ ውስጥ ለ40 ዓመታት ሥራ ላይ የቆየውን የገቢ ግብር አዋጅ አዳዲስ አስተሳሰቦችንና ዓለም አቀፍ ልምድን በማከል ዘመናዊ ተደርጎ ረቂቁ ለተለያዩ ህብረተሰብ ክፍሎች ለአስተያየት በመቅረቡ፣ ረቂቅ አዋጁ በሃገሪቱ የኢኮኖሚ እንቅስቃሴ ውስጥ ወሳኝ ሚና ያለው ህግ በመሆኑም ለዚህም የናንተ የምሁራን አስተያየት እጅግ ጠቃሚ መሆኑ በመታመኑ ነው።

ስለዚህ በአወደ ጥናቱ የተገኛችሁ ምሁራን በታክስ ንድፈ ሃሳብና አስተዳደር ላይ ያላችሁን ከፍተኛ እውቀትና ልምድ በማካፈል በረቂቅ አዋጁ ላይ ያልተካተቱና መካተት አለባቸው የምትሏቸውን ተጨማሪ ሃሳቦች ያለ አንዳች ማመንታት በንቃት በመሣተፍ የተሟላ የገቢ ግብር አዋጅ ሥራ ላይ መዋል እንዲችል ያልተቆጠበ ጥረት እንድታደርጉ እያወሳሁ፣ በዚሁ የአንድ ቀን አውደ ጥናት ውስጥ በሚደረገው ውይይትም ተጨባጭ ውጤት እንደሚገኝ ሙሉ እምነቴ መሆኑን እገልጻለሁ። መልካም የውይይት ጊዜ እንዲሆን እመኛለሁ። አመሰግናለሁ ■

በሀገራችን በመካሄድ ላይ ያለው የታክስ ማሻሻያ ፕሮግራም አስፈላጊነትና ይዘት

በዘርኡ ገብረስላሴ የቀረበ
በገቢዎች ሚኒስቴር የታክስ ማሻሻያ ፕሮግራም ጽ/ቤት

1. መግቢያ

መንግስት ለሚሰጣቸው አስተዳደራዊ፣ ኢኮኖሚያዊና ማህበራዊ አገልግሎቶች አስፈላጊውን ወጪ መሸፈኛ የሚያሰባስበው ከሚጥለው ታክስና ግብር፣ ከአገር ውስጥ ባንኮች በሚወስደው ብድርና ከውጭም በብድርና በዕርዳታ ከሚያገኘው ፋይናንስ ነው። በተለይ ከታክስና ከግብር የሚሰበሰብ ገቢ ከአገር ውስጥ ባንኮችም ሆነ ከውጭ በብድር መልክ እንደሚገኘው ፋይናንስ መንግስትን የተለየ ግዴታ ውስጥ የማያስገባውና አስተማማኝ የገቢ ምንጭ ነው። ለገቢውም መሠረቱ የአገር ውስጥ ምርትና አገልግሎት ነው። በአደጉማ ሆነ በማደግ ላይ ባሉ አገሮች ታክስ ጥሎ የመሰብሰብ የሥራ ድርሻ የመንግስት ነው። የመንግስታት የወጪ ፍላጎት እንደ እድገት ደረጃቸው ይለያይ እንጂ ወጪያቸውን ለመሸፈን ለገቢው አስፈላጊውን ትኩረት ሰጥተው ይሰበስባሉ። በተለይ እንደ ኢትዮጵያ ባሉ ታዳጊ አገሮች የመንግስት ድርሻ የተለመዱ መንግስታዊ አገልግሎቶችን ከመስጠት በተጨማሪ ስፊ የልማትና የዴሞክራሲ ሥርዓት ግንባታ ተልዕኮን ስለሚጨምር፣ ይህንኑ ዓላማ ለማስፈጸም ከሚያስፈልገው ወጪ ጋር ተያይዞ ለገቢው ከፍተኛ ትኩረት ሊሰጠው የሚገባ ይሆናል።

በአገራችን ያለው ተጨባጭ ሁኔታ በግብር አሰባሰብ ረገድ አገሪቱ በዝቅተኛ ደረጃ ያለች መሆኗን ያስገነዝበናል። ይህ ሊሆን የቻለው በተለያዩ ዘርፎች የተጣለው ግብር በሌሎች አገሮች ከተጣለው ግብር በጣም የተለየ ሆኖ ሳይሆን በገቢው መጠን ግብር ሊከፍል የሚገባው ግብር ከፋይ በተለያዩ ምክንያቶች የግብር ግዴታውን የሚወጣ አለመሆኑ አንደኛው ነው። ገቢ ሰብሳቢ አካላትም ቢሆኑ የሰው ሃይል፣ የአሠራርና የአደረጃጀት ብቃት የሌላቸው ከመሆን በተጨማሪ በሥራ ላይ ያለው የገቢ ግብር አዋጅ የማስፈጸም ብቃታቸውን የሚያግዝ ሆኖ አልተገኘም። ዓለም አቀፍ ልምድም ግብር የመጣልና የመሰብሰብ ብቃት ከመንግስታት የብቃት መመዘኛ አንደኛው መስፈርት ተደርጎ እንደሚወሰድ ያመለክታል። ለዚሁ ንጽጽር መሠረታዊ ተሳቢ ተደርጎ የሚወሰደው የታክስ ገቢ ከአጠቃላይ አገራዊ ምርት (Gross Domestic Product-GDP) የሚኖረው ጥምርታ (Ratio) ሲሆን፣ ይህ ጥምርታ በብዙ የአፍሪካ ሀገሮች ከ20 በመቶ በላይ እንደሆነ መረጃዎች ያመለክታሉ። በአገራችንም የቅርብ ዓመታት መረጃዎች የሚያመለክቱት ጥምረታው ከ13 በመቶ በታችና በጣም ዝቅተኛ መሆኑን ነው። ይህ ብቻ ሳይሆን ከሚሰበሰበው ገቢ ውስጥም ቢሆን ለምሳሌ የፌዴራል አገር ውስጥ ገቢ ባለስልጣን ከሚሰበሰበው 80 በመቶ የሚሆነው የሚመነጨው ከመንግስታዊ ድርጅቶች ነው። በመሆኑም ገቢ አሰባሰቡ እነዚህኑ ድርጅቶች በመጫን ኢንቨስትመንትን የመጉዳት ባህርይ እንዳለው ይታመናል። ሌሎች የግለሰብ ተቋማትም ግብር አይከፍሉም ማለት አይደለም ይከፍላሉ ሆኖም የሚከፍሉት ግብርና ሠርተው የሚያገኙት ገቢ በጣም ይለያያል።

ለምሳሌ፡

- አንድ የብር 280 ደመወዝተኛ ተቀጣሪ አንድ የሚኒባስ ታክሲ ባለቤት
- አንድ የብር 1440 የመንግስት ተቀጣሪ ሠራተኛና አንድ የቦቴ ከነተሳቢው መኪና ባለቤት የሚከፍሉት ታክስ እኩል ነው። ከዚህ የምንረዳው ማን ግብር እንደሚከፍልና እንደማይከፍል፣ ከፍተኛ ገቢ ያለው የማይከፍልበት ዝቅተኛ ገቢ የሚያገኝ የሚወሰድበት ሁኔታ መኖሩን ከማስረዳት ባሻገር Withholding ጠቃሚ የታክስ ሥርዓቱንና የታክስ መሰብሰቢያ ዘዴ መሆኑንም ጭምር ነው።

ይህን ሁኔታ መቀየር እንዲቻልም አጠቃላይ የታክስ ሥርዓቱንና የታክስ አስተዳደሩን ትክክለኛ አቅጣጫ እንዲያዝ ማድረጉ ጊዜ የማይሰጠውና የተለየ ትኩረት ተሰጥቶት የሚከናወን የሥራ ድርሻ ሆኖ ተገኝቷል።

2. በአገራችን የታክስ ማሻሻያ ፕሮግራም አስፈላጊነት

ታክስ የተደራጀ መንግስት መኖር ከጀመረበት ጊዜ አንስቶ ያለና ከመንግስት የወጪ ፍላጎት ጋር ተያይዞ ህልውና ያገኘ ጥንታዊ ክስተት ነው። እንደሚታወቀው መንግስት በመደበኛነት ከሚያከናውናቸው ህግና ሥርዓትን ከማስከበር ሃላፊነቶች ሌላ ኢኮኖሚው በተሳለጠን ሁኔታ እንዲቀሳቀስ በማድረግ ረገድ የሚጫወተው ተጨማሪ ሚና አለው። እነዚህን ሁለት ሃላፊነቶች ተግባራዊ ለማድረግም መንግስት ታክስና ግብር በመጣል ገቢ ይሰበስባል። በዚህም መሠረታዊ የሆኑ ወጪዎችን ይሸፍናል። ኢኮኖሚውን በመምራትና በመቆጣጠር ረገድም መንግስት የግብር መጠንን በመጨመር ወይም በመቀነስ በዚሁ አቅሀጣጫም የመንግስትን ወጪ በተለይ የመንግስት ብድርን በመጨመርና በመቀነስ አጠቃላይ የኢኮኖሚው እንቅስቃሴ ፈር እንዲይዝ ለማድረግ ይችላል። ከዚህም ሌላ በአንዱ የህብረተሰብ ገቢ ላይ ግብር በመጨመርና ለሌላው በመቀነስ፣ ሊደፋፈሩ በማይፈልጋቸው የሥራ መሥኮች ላይም ግብርን በመጨመር አጠቃላይ የኢኮኖሚ እንቅስቃሴውን አቅጣጫ ለማስያዝ ይጠቀምጠታል። እነዚህን ተግባራት በትክክል መፈጸም ይቻል ዘንድም የታክስ ሥርዓቱ ዘመናዊ ከማድረግ

ባሻገር የታክስ መርሆችም በትክክል ሥራ ላይ ማዋልን ይጠይቃል።

ይኸውም ታክሱ፣

- ፍትሐዊ፣ (Equitable)
- ብቃት ያለው፣ (Efficient)
- ለማስተዳደር ቀላል፣ (Simplicity)
- እንደወቅቱ የመስተካከል፣ (Flexible)

እና ሌሎቹ መርሆችም መሠረት ያደረገ ሊሆን ይገባዋል።

በአገራችን በሥራ ላይ ያለው የታክስ ሥርዓት ከዚህ በላይ ከተመለከቱት አጠቃላይ የታክስ መርሆዎች አንጻር ሲፈተሽ መሠረታዊ የገቢ ግብር አዋጁ /አዋጅ ቁጥር 173/1953/ ከአርባ ዓመታት በፊት የታወጀና ከዚያም ወዲህ ወጥ የሆነ ማሻሻያ ሳይደረግበት በመቆየቱ አገሪቷ /ኢትዮጵያ/ ከደረሰችበት የኢኮኖሚ ዕድገትም ሆነ ከአጠቃላይ ዓለም አቀፍ ኢኮኖሚያዊ እንቅስቃሴ ጋር አብሮ ሊሄድ አልቻለም። ይህም በመሆኑ አዳዲስና ወቅታዊ የኢኮኖሚና የንግድ ጽንሰ ሐሳቦችን፣ ዘመናዊ የቴክኖሎጂ ውጤቶችንና አሠራሮችን ከግምት ያላስገባ ነው። በተጨማሪም ህጉ የታክስ ሰብሳቢ ክፍሎችንም አፈጻጸም የሚረዳ ጠንካራ ህጋዊ ሥልጣን የሚሰጥ ድንጋጌ ባለማካተቱ በርካታ የመንግስት ገንዘብ ለረጅም ዓመታት በውዝፍ እንዲንከባለል አድርጓል። ይኸው መሠረታዊ የታክስ ህግ በተለያዩ ጊዜያት የተለያዩ ማሻሻያዎች የተደረጉበት ቢሆንም ግብር ከፋዩ ማሻሻያዎቹን ተረድቶ ተግባራዊ ሊያደርጋቸው በሚችልበት መልኩ ወጥ ሆነው ካለመደረጃታቸው ሌላ ግልጽነት የሚጎድላቸው ናቸው። ግብር ከፋዩ ግብር ለመክፈል ረዥም ሂደት የሚጠይቀው በመሆኑ ከሥራ ቦታው ለረዥም ሰዓታት እንዲለይ የሚያደርግም ነው። እንደዚሁም ህጉ አሃዳዊ የመንግስት ሥርዓት በነበረበት ጊዜ የወጣ በመሆኑ አገሪቱ በአሁኑ ጊዜ ከምትከተለው የፌዴራል ሥርዓት ጋር ተጣጥሞ መቃኘት የሚገባው ይሆናል።

በአጠቃላይ መሠረታዊ የታክስ ህጉ ከተመለከቱት የታክስ መርሆዎች አንጻር ሲመዘን ከፍተኛ ክፍተት ያለው መሆኑን ከዚህ በላይ ከቀረበው ዝርዝር መረዳት ይቻላል።

የታክስ አስተዳደሩም ቢሆን በሰው ሃይል፣ በማቴሪያልና በአሠራር የተጠናከረ ባለመሆኑ ኋላቀርና ደካማ ሆኖ ይታያል። ከዚህ አኳያ መሠረታዊው ችግር አስተዳደሩ ትክክለኛውን ግብር ከፋይ ለይቶና መዝግቦ መያዝ አለመቻሉ ሲሆን በታክስ አወሳሰን አሰባሰብና ክትትል ረገድ ከፍተኛ ችግር ሲያስከትል የቆየና በማስከተልም ላይ ያለ ከፍተኛ ማነቆ ነው።

ከዚህ በላይ የተመለከቱት የታክስ ፖሊሲና የታክስ አስተዳደር ድክመቶች ከመሠረታቸው መፈታት ያለባቸው ችግሮች መሆናቸውን ግንዛቤ አግኝቶ ከዓለም አቀፍ የገንዘብ ድርጅቶች በተገኘ የቴክኒክ ዕርዳታ የታክስ ማሻሻያ ጥናቶች ከግንቦት 1991 ጀምሮ ሲካሄዱ ቆይተው የተወሰኑት ከሰኔ 1993 ጀምሮ ተግባራዊ እንዲሆኑ ተደረጓል። ከጅምሩ እነዚሁ ጥናቶች በተለያዩ መሥሪያ ቤቶች ሲካሄድ የነበረ በመሆኑ ውሳኔ በማግኘት ረገድም ሆነ በአፈጻጸም መጓተት ታይቷል። በዚህ የተነሳም ጥናቶቹም ሆኑ ትግበራው ተገቢውን ትኩረት ማግኘት እንዲችል ከጥቅምት 1994 የገቢዎች ሚኒስቴር ተቋቁሞ የታክስ ማሻሻያ ፕሮግራሙን በባለቤትነት ተረክቦ በማስተባበር ላይ ይገኛል፤ በሥሩም የታክስ ፕሮግራም ማሻሻያ ጽ/ቤት ተደረጅቷል።

3. የታክስ ማሻሻያ ፕሮግራም ይዘት

ከላይ ለማመልከት እንደተሞከረው መሠረታዊ የታክስ ህጉ ከረጅም ዓመታት በፊት የወጣ በመሆኑ ከአጠቃላይ ዓለም አቀፍ ሁኔታም ሆነ አገሪቱ ከደረሰችበት የኢኮኖሚ ዕድገት ጋር አብሮ ሊሄድ አለመቻሉ፣ በየወቅቱ የተለያዩ ማሻሻያዎች ቢደረጉበትም ግልጽነት እንደሚጎድለውና ወጥ አለመሆኑ እንደዚሁም ከታክስ አስተዳደሩ ጠንካራ የማስፈጸም አቅም አለመስጠቱ ዋነኛ ችግሮቹ ናቸው። የታክስ አስተዳደሩም ቢሆን አንድ ዘመናዊ የታክስ አስተዳደር ሊደረጅ በሚገባው መልኩ የተደራጀ ባለመሆኑ የታክስ ማሻሻያ ፕሮግራሙ አጠቃላይ ዓላማ የታክስ ህጉና በታክስ አስተዳደሩ ላይ ያተኮረ ነው። ለዚሁ ተግባራዊነት ንዑስ ፕሮግራሞች የተቀረጹ ሲሆን በየንዑስ ፕሮግራሙ ያለው ዝርዝር ሁኔታ ቀጥሎ ቀርቧል።

3.1 የታክስ ህግና ፖሊሲ ንዑስ ፕሮግራም

መሠረታዊ የታክስ ህጉ /አዋጅ ቁጥር 173/1953/ በገቢ አተረጓጎም፣ በግብር አከፋፈል ሥርዓት፣ በካፒታል ንብረቶች የእርጅና ቅናሽና በገቢ ማፍሪያ ወጪዎች አፈቃቀድና አያያዝ፣ በኪሣራ ሽግግር፣ እና በመሳሰሉት ዓለም አቀፍ ልምድን አገናዝቦ፣ እንደዚሁም ቀላል የአስተዳደር ዘዴዎችና አዳዲስ የታክስ ዓይነቶችን በማካተት ጥናቱንና የህግ ረቂቁን የመቅረጽና በሚመለከተው አካል ውሳኔ እንዲያገኝ የማድረጉ ሥራ የታክስ ህግና ፖሊሲ ንዑስ ፕሮግራም ሃላፊነት ነው። ከዚህ በተጨማሪ ንዑስ ፕሮግራሙ እ.ኤ.አ. ከጃንዋሪ 2003 ጀምሮ ሥራ ላይ የሚውለውን የተጨማሪ እሴት ታክስ ማስፈጸሚያ ህግ፣ የሽያጭ ታክስ ማካካሻ ተርን ኦቨር ታክስ እንደዚሁም የኤክሳይዝ ታክስ ማስፈጸሚያ ህጎችን፣ ደንቦችንና መመሪያዎች ይቀርጻል።

3.2. የግብር ከፋዮች መለያ ቁጥር (Taxpayers Identification Number) ንዑስ ፕሮግራም

የታክስ ከፋይ መለያ ቁጥር ለዘመናዊ ታክስ አስተዳደር መጠናከር መሠረት ሲሆን፣ ግብር ከፋዩን ለይቶ በማወቅ ስለግብር ከፋዩ የንግድ እንቅስቃሴ የሚያስረዱ መረጃዎችን ለማግኘት የሚያስችልና በዚሁ ላይ ተመሥርቶም የግብር አወሳሰንና አሰባሰብ እንደዚሁም የአፈጻጸም ክትትልና ቁጥጥርን ቀልጣፋና ውጤታማ ለማድረግ የሚያስችል አሠራር ነው።

3.3 የቁርጥ ታክስ ፕሮግራም (Presumptive Taxation Project)

የቁርጥ ታክስ ንዑስ ፕሮግራም በግብር አወሳሰንም ሆነ አከፋፈል ሥርዓት መዝገቡ ወይም ግልጽ መረጃ ይዘው የማይቀርቡትን፣ ያልተመዘገቡትን፣ ያልተመዘገቡትን፣ ግብር አሳንሰው የሚከፍሉትን፣ የተጭበረበረ የሂሣብ መዝገብ የሚያቀርቡትን እንደዚሁም ከሶስተኛ ወገን ስለንግድ እንቅስቃሴአቸው መረጃ ለማግኘት አዳጋች የሆኑትን (HARD TO – TAX GROUP) ግብር ከፋዮች በታክስ መረብ ውስጥ እንዲገቡ በማድረግ የግብር ክፍያቸውን መጠን ለመወሰን የሚያስችል ሥርዓት ይዘረጋል። የቁርጥ ግብር የተለያዩ ስልቶች (Schemes) ያሉት ሲሆን ከነዚህ መካከል በአገራችን በሥራ ላይ ያለውን የግምት ግብር አወሳሰን (Standard Assessment) ለመተካትና፣ አነስተኛ ግብር (Minimum Tax)፣ ግብር ቀንሶ የማስቀረት (Withholding Tax) የገቢ ዕቃዎች ታክስ

(Presumptive Tax on Import) የንግድ ፈቃድ ክፍያ (License Fee) ሌሎች የቁርጥ ታክስ ስልቶች ለመተግበር ያቀደ ነው።

3.4. የተጨማሪ እሴት ታክስ አፈጻጸም (Implementation of Value Added Tax) ንዑስ ፕሮግራም

በሥራ ላይ ያለውን በአንድ ደረጃ የሚከፈል የሽያጭ ታክስ (Single stage tax) 'ተክቶ' ኢ.ኤ.አ ከጃንዋሪ 2003 ጀምሮ በሥራ ላይ የሚውለው በተለያዩ ደረጃዎች የሚከፈለው የተጨማሪ እሴት ታክስ (Multiple Stage VAT) የታክስ መሠረትን ከማስፋትና ኢንቨስትመንትን ከማበረታታት አኳያ መንግስት ሊወስዳቸው ከወሰናቸው እርምጃዎች አንደኛው ነው ።

የተጨማሪ እሴት ታክስ በሽያጭ ታክስ ላይ የሚታየውን ታክስን በታክስ ላይ የማስከፈል ባህርይ (Tax Cascading) ከማስወገዱ ሌላ ታክሱ የሚሰበሰበው በየደረጃው በሚፈጠር ተጨማሪ እሴት ታክስ ላይ በመሆኑ ሰፊ መሠረት አለው። በገቢ ረገድም የሚያስገኘው ገቢ ቢያንስ ከሽያጭ ታክስ ይሰበሰብ ከነበረው ተመጣጣኝ ቢሆን እንጂ ገቢ እንደማይቀንስ ይታመናል።

በምርት ሂደት በጥሬ ዕቃ ላይ የተከፈለው ታክስ ከምርቱ/ አገልግሎቱ ሽያጭ ከተሰበሰበው ታክስ ተመላሽ የሚደረግና እንደዚሁም በወጪ ምርቶች ላይ ተፈጻሚ የሚሆነው መጣኔ ዜሮ (0) በመሆኑ ምርቶች በአገር ውስጥም ሆነ በውጭ ተወዳዳሪነታቸው እንዲጨምር ያግዛል። ከሌሎች ለኢንቨስትመንት አመቺ ከሆኑ ፖሊሲዎች ጋር ታክሱም የታክሱ ዘመናዊ መሆን ኢንቨስትመንትን በመሳብ ረገድ የራሱ የሆነ ድርሻ አለው።

የተጨማሪ እሴት ታክስ ተፈጻሚ የሚሆነው የተወሰነ ዓመታዊ የንግድ እንቅስቃሴን መነሻ አድርጎ በመሆኑ ከዚህ በታች በሆኑት ላይ ተመጣጣኝ የሆነ ታክስ ተግባራዊ ያደረጋል። ቀደም ሲል እንደተመለከተውም ታክሱ በባህርይው የታክስ ተመላሽ (Refund) ተፈጻሚ ስለሚሆንበትም አስተዳደሩ ወጥነት ያለው እንዲሆን ለማስቻል በፌደራል መንግስት መተዳደር የሚገባው ነው።

3.5. የኦፕሬሽን ሲስተምና ፕሮሲጀር፣ የከፍተኛ ታክስ ከፋዮችና የቅርንጫፎች ቢሮ አደረጃጀት እንደዚሁም የታክስ ከፋዮች ትምህርትና ቅስቀሳ ንዑስ ፕሮግራም

ንዑስ ፕሮግራሙ የባለሥልጣኑ የሂሣብ አያያዝ በዘመናዊ ቴክኖሎጂ ታግዞ የገቢ አሰባሰቡም ሆነ የውዝፍ ዕዳ ክትትል እንዲጠናከር፣ የባለሥልጣኑ መሥሪያ ቤት ተገቢው የሰው ሃይል፣ የአሠራር ሥራዓትና አደረጃጀት እንዲኖረው፣ ግብር ከፋዩ ህብረተሰብም መብትና ግዴታውን አውቆ ግብሩን በወቅቱ እንዲከፍል፣ ግብር ሰብሳቢው መ/ቤትም የሚጠበቅበትን ግዴታ በተገቢው ሁኔታ እንዲወጣ የማድረግ ዓላማ ያለው ንዑስ ፕሮግራም ነው።

4. የየንዑስ ፕሮግራሙ የሥራ አፈጻጸም

በተራ ቁጥር 3 በዝርዝር ለተመለከቱት ንዑስ ፕሮግራሞች የድርጊት መርሃ ግብር ተቀርጾ አፈጻጸሙ ክትትል የሚደረግበት ሲሆን፣ እስከ አሁን ባለው ጊዜ የንዑስ ፕሮግራሞቹ የሥራ አፈጻጸም ቀጥሎ ተመልክቷል።

4.1. የህግና የታክስ ፖሊሲ ንዑስ ፕሮግራም

ንዑስ ፕሮግራሙ ከአርባ ዓመታት በላይ በሥራ ላይ የቆየውን አዋጅ ቁጥር 173/1953 የማሻሻል፣ አዳዲስ ታክሶች አዋጆችንና ደንቦችን አርቅቆ የማስጸደቅ ዓላማ አለው።

በዚህ ረገድ የገቢ ግብር ማሻሻያ አዋጁንና ኢ.ኤ.አ. ከጃንዋሪ 2003 ጀምሮ በሥራ ላይ የሚውለውን የተጨማሪ እሴት ታክስ (Value Added)፣ ሽያጭ ታክስ ማሻሻያ ተርን ኦቨር ታክስ እንደዚሁም የኤክሳይዝ ታክስ አዋጆች የሌሎች አገሮችን ልምድ ያገናዘቡ በማድረግ አርቅቆ የሚመለከታቸውን አካላት በማወያየት አዳብሮ ለመንግስት ውሳኔ ያቀርባል። ንዑስ ፕሮግራሙ በእስከ አሁን ክንዋኔው:-

ሀ. የገቢ ግብር አዋጅ ማሻሻያ የሆነውን አዋጅ ቁጥር 227/1993 አስጸድቆ በሥራ ላይ እንዲውል አድርጓል፣ ለአፈጻጸሙም ደንብና የተለያዩ መመሪያዎች አዘጋጅቷል፣
ለ. ለገቢ ግብር አዋጅ ማሻሻያ የሚረዱ ሰነዶችን በማሰባሰብ በቴክኒክ ዕርዳታ ከዓለም አቀፍ የገንዘብ ድርጅት ከመጡ የህግ አማካሪ ጋር ተወያይቶ ረቂቅ አዋጁን በእንግሊዘኛና በአማርኛ አዘጋጅቷል። በዚሁ ረቅቅ አዋጅ ላይ የክልል መንግሥታት የፋይናንስ ቢሮዎችና ሌሎች ግዳዩ የሚመለከታቸው ክፍሎች፣ በገቢ አሰባሰብ ላይ የተሰማሩ የተለያዩ የፌደራል መንግሥት አካላት፣ እንዲሁም የንግዱ ህብረተሰብ በተለያዩ ጊዜያት በተዘጋጁ ወርክሾፖች ላይ እንዲሳተፉ በማድረግ ገንቢ ሃሳቦች አሰባስቧል። ሌሎች ጉዳዩ የሚመለከታቸው ፕሮፌሽናል ማህበራት (Association) እና አካዳሚክ ማህበረሰብ አስተያየቻቸውን በጽሑፍ እንዲሰጡ በመጋበዝ ገንቢ የሆኑትን በረቂቅ አዋጁ እንዲካቱ አድርጓል። ይህ ሥራ እስከ ሚያዚያ 30 ቀን 1994 እንደሚጠናቀቅ ይጠበቃል። በቀጣይም ለሚኒስትሮች ምክር ቤትና ለተወካዮች ምክር ቤት ቀርቦ ከጸደቀ በኋላ ከ1995 በጀት ዓመት ጀምሮ በሥራ ላይ እንዲውል ይደረጋል።

ከዚህም ሌላ ኢ.ኤ.አ. ከጃንዋሪ 2003 ጀምሮ ተግባራዊ ለሚደረገው የተጨማሪ እሴት ታክስ ማስፈጸሚያ ረቂ ቅ አዋጅ (በአማርኛና በእንግሊዝኛ) ተዘጋጅቶ ለሚኒስትሮች ምክር ቤት ቀርቧል። ምክር ቤቱም ከተወያየበት በኋላ ለውሳኔ ለህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ተላልፎ የነበረ ቢሆንም፣ የተጨማሪ እሴት ታክስ ምንም እንኳን የሽያጭ ታክስን ቢተካም በባህርይው የተለየና አዲስ ታክስ በመሆኑ ታክሱን ማን ይጣል የሚለው ጥያቄ ሁለቱ ምክር ቤቶች (የፌደሬሽን ምክር ቤትና የህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት) በጋራ ውሳኔ ሊሰጡት የሚገባ ሆኖ ተገኝቷል። በመሆኑም ስለታክሱ ለምክር ቤቶቹ በተናጠልና በጋራ አስፈላጊው ማብራሪያ ከተሰጠ በኋላ ባካሄዱት የጋራ ስብሰባ ታክሱ በፌደራል መንግሥት ደረጃ መጣልና መተዳደር እንዳለበት ውሳኔ አግኝቷል። አዋጁን ማጽደቁ የተወካዮች ምክር ቤት ድርሻ ስለሆነም ከገቢ ግብር አዋጅ ጋር ከበጀት ዓመቱ መጨረሻ በፊት ውሳኔ እንደሚያገኝ ይጠበቃል። ከተመለከቱት አዋጆች በተጨማሪ ንዑስ ፕሮግራሙ የኤክሳይዝ ታክስና የሽያጭ ታክስ ማካካሻ ተርን ኦቨር ታክስ አዋጆችን ረቂቅ በማዘጋጀት ላይ ያለ ሲሆን፣ የሁሉም አዋጆች ማስፈጸሚያ ደንቦችና መመሪያዎች ማዘጋጀት ሥራ ከወዲሁ የሚጀምር ይሆናል።

፬.2. የታክስ ከፋይ መለያ ቁጥር (Taxpayers Identification Number) ንዑስ ፕሮግራም

የታክስ ከፋይ መለያ ቁጥር ንዑስ ፕሮግራም የግብር መረጃዎችን መሠረት አጠናክሮ ዝርዝር የታክስ ኦፕሬሽኖች በኮምፒውተር እየታገዙ እንዲከናወኑ በማድረግ የግብር አወሳሰንና አሰባሰብ ሥራ ቀልጠፋና ውጤታማ እንዲሆን የማድረግ ዓላማ አለው።

የታክስ ከፋይ መለያ ቁጥር ተግባራዊነት ለታክስ አስተዳደር መሠረት መሆኑ ታምኖበት ቅድሚያ ትኩረት ተሰጥቶት እንቅስቃሴ የተጀመረበት ተግባር ነው። ለዚህም ከመንግሥት የተወሰነ በጀት ተመድቦ ሥራውን ለመሥራት በጨረታ ካሸነፈው ድርጅት ጋር ሥምምነት ተፈርሞ የነበረ ቢሆንም ድርጅቱ በተለያዩ ምክንያቶች ሥራውን ሲያጓትት ቆይቶ በሐምሌ 1993 ተጀምሯል። የታክስ ከፋይ መለያ ቁጥር ተግባር በአምስት ደረጃዎች የሚከናወን ሲሆን በአሁኑ ጊዜ የሲስተም ዲዛይኑና ሲስተም የማበልጸጉ (System Development) ሥራ ተከናውኗል። በመቀጠልም በሁለቱ ደረጃዎች (Phases) የተከሰቱ ችግሮች ከተስተካከሉ በኋላ ፕሮጀክቱን በተግባር የመፈተሹ ሥራ በተመረጡ አካባቢዎች (Pilot Sites) ማለትም በፌደራል አገር ውስጥ ገቢ ባለሥልጣን፤ በአዲስ አበባ ፋይናንስ ቢሮና በናዝሬት ይከናወናል፤ ከዚያም ፕሮጀክቱ በሀገር አቀፍ ደረጃ ተግባራዊ ይሆናል። በአጠቃላይ የፕሮጀክቱን ሥራ በተገቢው ሁኔታ መከታተል ይቻል ዘንድ የሲስተም፣ የዳታ ቤዝና የአፕሊኬሽን አስተዳደር ኤክስፐርቶች ተቀጥረው ለዚሁ ተግባር ቀደም ሲል ከተቋቋመው ቡድን ጋር በአንድነት በመሥራት ላይ ይገኛሉ። በተጨማሪም የፕሮጀክቱን እንቅስቃሴ የሚገመግም የኮምፒውተር ባለሙያዎች ቡድን የፕሮጀክቱ ተጠቃሚ ከሆኑ መ/ቤቶች ተውጣጥቶ ተቋቁሟል።

ለፕሮጀክቱ ትግበራ አስፈላጊ የሆነውን የኮምፒውተርና የተዛማጅ ዕቃዎች ግዢ በተመከለተም ጨረታ ወጥቶ ውጤቱ በመገምገም ላይ ይገኛል። አሸናፊውም በቅርብ ቀን የሚታወቅ ይሆናል። የፕሮጀክቱ ወጪ የሚሸፈነው ከመንግሥት በጀት በመሆኑም፣ ቀደም ሲል የተፈቀደው በጀት በቂ ሆኖ ባለመገኘቱ የሚኒስቴር መ/ቤቱ እንደተቋቋመ ከሌሎች ጉዳዮች ጋራ በማዳመር ተጨማሪ በጀት ተጠይቆ ተፈቅዷል።

፬.3. የቁርጥ ታክስ (Presumptive Taxation) ንዑስ ፕሮግራም

የቁርጥ ታክስ ንዑስ ፕሮግራም የአነስተኛ ግብር ከፋዮች የግብር አከፋፈል ሥርዓት ለተወሰኑ ዓመታት በቁርጥ የተወሰነ እንዲሆን በማድረግ የግብር ክፍያ ማጭበርበርን ለማስወገድ፣ ግብር የማይከፍሉትንም በማጥመድ ውጤታማ የሆነ የግብር አሰባሰብ ሥርዓት እንዲኖር ለማስቻል የተለያዩ ዘዴዎችን የመዘርጋት ዓላማ አለው።

የቁርጥ ታክስ የተለያዩ ሥልቶች (Schems) እንዳሉት የተመለከተ ሲሆን በተለይ መደበኛ የቁርጥ ታክስን (Standard Assessment) ተግባራዊ ለማድርግ ስለተለያዩ የንግድ ዘርፎች መረጃ መሰብሰብና ንግዱን በሥራ ዘራፎች እና በደረጃ መድቦ ለተወሰኑ ዓመታት ሥራ ላይ የሚውል ቁርጥ የግብር ክፍያ መወሰን ያስፈልጋል።

በታክስ ማሻሻያ ፕሮግራሙ መሠረትም የመደበኛ ቁርጥ ግብር የግምት ግብር አወሳሰን (Estimated Assessment) ታክስን ተክቶ ከሐምሌ 1994 ጀምሮ በሥራ ላይ እንዲውል የማስፈጸሚያ ሥልቱ ተዘጋጅቷል። ቀደም ሲል እንደመሸጋገሪያ የ1993 በጀት ዓመት ተመን በ1992 ላይ ተመሥርቶና 6 በመቶ የዋጋ ማስተካከያ ታክሎበት ግብር ትመናው መሠረት ያለው ጥናትን መነሻ ማድረግ ያለበት መሆኑ ስለታመነበት አዲስ አበባንና የክልል የንግድ ማዕከል የሆኑ ከተሞችን የሚሸፍን ጥናት የውጭ አማካሪ (Consultant) ቀጥሮ ለማካሄድ ዝግጅቱ ተጠናቋል።

ሌሎች የቁርጥ ግብር ሥልቶችን በተመለከተም በአዋጅ ቁጥር 227/1993 ተግባራዊ እንዲሆኑ የተደረገ ሲሆን፣ እነዚህም:-

ሀ. በሀገር ውስጥ ከተከፋዩ ሂሳብ ግብርን ስለመቀነስ (withholding on payments) ከብር 10,000 በላይ የዕቃ ሽያጭና ከብር 100 በላይ የአገልግሎት አቅርቦት 5 በመቶ የገቢ ግብር ታሳቢ ክፍያ እየተፈጸመ ይገኛል።

ለ. በህግ የሒሳብ መዝገብ እንዲይዙ የሚገደዱ ነገር ግን ከስረናል የሚሉ ድርጅቶች በቅድሚያ ዕመታዊ የሽያጭ እንቅስቃሴአቸውን 2 በመቶ እንዲከፍሉ ተደርጎ ሂሣባቸው በውጭ ኦዲተር ከተመረመረ በኋላ ኪሣራ የደረሰባቸው መሆኑ ሲረጋገጥ ተመላሽ የሚደረግ አነስተኛ ግብር (Minimum Tax)፤

ሐ. ንግድ ነክ በሆኑ የገቢ ዕቃዎች (Imports) ላይ የሚከፈል 5 በመቶ
ቅድሚያ የንግድ ትርፍ ግብር ክፍያ (Withholding Tax) ፤ ሌላው በሥራ ላይ የዋሉ ዘዴ ናቸው።

፬.፬ የተጨማሪ እሴት ታክስ አፈጻጸም (Implementation of Value Added Tax) ንዑስ ፕሮግራም

የተጨማሪ እሴት ታክስ ፕሮጀክት የሀገር ውስጥ ቀጥታ ያልሆነ ታክስን መሠረት ለማስፋትና ታክስ በኢኮኖሚው የሚፈጥረውን መዛባት ለመቀነስ እንደዚሁም የሀገር ውስጥ ምርትን ተወዳዳሪነት የመጨመርና ኤክስፖርትን የማበረታታት ዓላማ የያዘ ነው።

ታክሱ ስራ ላይ የሚውለው እ.ኤ.አ. ከጃንዋሪ 2003 ጀምሮ ሲሆን፤ ለተግባራዊነቱ ታክሱ ተፈጻሚ የሚሆንባቸው የኢኮኖሚ እንቅስቃሴዎች (ግብር ከፋዮች)፣ የገቢ ገደቡን (Threshold) እንደዚሁም ተፈጻሚ የሚሆነውን የታክስ ምጣኔ (Tax Rate) መወሰን ያስፈልጋል። በዚሁ መሠረት ለታክሱ ተፈጻሚነት በተረቀቀው አዋጅ ከብር 500 ሺህ በላይ በሆኑ ዓመታዊ የሽያጭ/የማምረት እንቅስቃሴዎች ላይ 15 በመቶ ታክስ ተፈጻሚ እንደሚሆን ተደርጎ ተካቷል። በረቂቅ አዋጁ ላይ ከማዕከልና ከክልል ገቢ ሰብሳቢ አካላት እንደዚሁም ከንግዱ ህብረተሰብ እና ሌሎች የሚመለከታቸው አካላት ጋር ተደጋጋሚ ውይይት ተካሂዷል፤ ለውሳኔም ለሚኒስትሮች ምክር ቤት ቀርቦ ውይይት ከተደረገበት በኋላ ለተወካዮች ምክር ቤት ተላልፏል።

የተጨማሪ እሴት ታክስ የሽያጭ ታክስን "ተክቶ" በሥራ ላይ የሚውል ቢሆንም በህገ መንግስቱም ሆነ በገቢ ክፍፍሉ አዋጅ ውስጥ ባለመካተቱ አዲስ ታክስ ነው። በመሆኑም በማን መጣል እንዳለበት መወሰን የሚገባው ሆኖ በመገኘቱ የተወካዮች ምክር ቤትና የፌደሬሽን ምክር ቤት በጋራ ተወያይተው በፌደራል ደረጃ መጣል ያለበት መሆኑ ተወስኗል። በመጨረሻም የረቂቅ አዋጁ ዝርዝር ይዘቶች በተወካዮች ምክር ቤት

ታይቶ በቅርቡ እንደሚጸድቅ ይጠበቃል።

የተጨማሪ እሴት ታክስን ሥራ ላይ ለማዋል በቅድሚያ አስፈላጊ የሆነው ሲስተም (System)፣ ኮምፒውተርና የተዛማጅ እቃዎች ግዢ መፈጸም ስላለበት ሲስተሙን ሊያቀርቡ የሚችሉ ድርጅቶችን ዝርዝር በማሰባሰብ ፍላጎት ያላቸው መሆን አለመሆኑ ለማረጋገጥ ደብዳቤ ተልኳል። የተወሰኑት አቅራቢዎች ፍላጎት ያላቸው መሆኑንም ገልጸዋል። በቀጣይነት ጨረታውን ማካሄድ እንዲቻል የጨረታ ሰነዱ (Bid Document) እየተዘጋጀ ሲሆን፣ እንደተጠናቀቀ በተገቢው የመገናኛ ዘዴ የሚገለጽ ይሆናል።

ታክሱን ለማስተዳደር እንዲቻልም የሀገሮችን ልምድ በመመርመር ከተለያዩ አደረጃጀት አማራጮች ውስጥ ራሱን የቻለ ዲፓርትመንት እንዲኖረው የሚለው አማራጭ ተግባራዊ እንዲሆን ውሳኔ አግኝቷል። በዚሁ መነሻነትም የዲፓርትመንቱን መዋቅር ተከትሎ በሀላፊነት ደረጃ ላሉ ቦታዎች ሠራተኞች ተመልምለው ሥልጠና እንዲወስዱ ተደርጓል። ለታክሱ ትግበራ በተነደፈው የሥራ ፕሮግራም መሠረትም የተለያዩ ሥራዎች በቅደም ተከተል መሠረት ተግባራዊ ይደረጋሉ።

4.5. የኦፐሬሽን፣ የሲስተም ፕሮሲጀር እንደዚሁም የከፍተኛ ግብር ከፋዮችና የቅርንጫፍ ቢሮዎች ንዑስ ፕሮግራም

ንዑስ ፕሮግራሙ የግብር አወሳሰን አሰባሰብና የውዝፍ ግብር አስተዳደር በዘመናዊ የሂሳብ አሠራር ሥርዓት እየታገዘ ቀልጣፋ እንዲሆን ለማስቻል ሲስተም የመዘርጋት፣ ማንዋል የማዘጋጀት ብሎም ለተግባራዊነቱ አመቺ አደረጃጀት ሥራ ላይ እንደሚያውል ይጠበቃል። በተጨማሪም የግብር ከፋዩንም ሆነ የግብር ሰብሳቢውን አካል የአመለካከት ለውጥ ለማምጣትና ስለአዳዲስ ታክስ፣ በአጠቃላይም ስለታክስ ማሻሻያው ፕሮግራም ግንዛቤ ለማስጨበጥ የሚያስችል ትምህርት የመስጠትና ቅስቀሳ የማድረግ የሥራ ድርሻ አለው።

በዚህ አኳያ የፌደራል አገር ውስጥ ገቢ ባለሥልጣን በዋናው መ/ቤት፣ ከፍተኛ ግብር ከፋዮች ጽ/ቤትና በቅርንጫፍ ጽ/ቤቶች እንዲደራጅ ተደርጓል፣ የዋናው ጽ/ቤት፣ የግብር ከፋይ ቢሮ እና አዲስ አበባ ቅርንጫፍ ቢሮ ተቋቁሟል።

በማንዋል ዝግጅት ረገድም ደረጃቸውን የጠበቁ የሂሣብ አያያዝ፣ የገቢ አሰባሰብ እንደዚሁም የኦዲት ማንዋሎች ተዘጋጅተው በሥራ ላይ ለማዋል የገቢ ግብር ዐዋጁ መጽደቅ እየጠበቁ ይገኛል።

ከዚህም ሌላ ንዑስ ፕሮግራሙ የአዲስ አበባ ቅርንጫፍንና የከፍተኛ ግብር ከፋዮችን ቢሮ አሠራር በመፈተሽ የማሻሻያ ፕሮግራሙ አፈጻጸም ላይ ከድርጅታዊ መዋቅርም ሆነ ከሰው ሃይል አደረጃጀት አንጻር ሊኖሩ የሚችሉ ድክመቶች የሚታረሙበትን መንገድ በማመቻቸት ላይ ይገኛል።

የግብር ከፋይን ትምህርት አስመልክቶም በዚህ ረገድ ከፍተኛ ሥራ የሚጠበቅ በመሆኑ የሥራ ፕሮግራምና በዚሁ ፕሮግራም ላይ ተመሥርቶ ዝርዝር መርሃ ግብር ተነድፎ ሥራው በቅርብ ቀናት እንደሚጀምር ይጠበቃል። በአስከ አሁን ከንዋኔው የተለያዩ ዎርክሾፖች ተዘጋጅተው የፌደራልና የክልል መንግስት ግብር አስገቢ አካላት ውይይት አካሂደዋል፣ ከንግዱ ህብረተሰብም ጋር ተመሳሳይ ውይይት ተደርጓል። በየክልሉም ትምህርት እየተሰጠ ይገኛል።

5. የታክስ ማሻሻያ ፕሮግራም አደረጃጀት

የታክስ ማሻሻያ ፕሮግራሙን የቀን ተቀን ሥራዎች የሚያከናውን የራሱ ጽ/ቤት ያለው ሲሆን፣ 9 የሚሆኑ ከፍተኛ የሀገር ውስጥ ባለሙያዎች፣ ሁለት የውጭ አገር የታክስ አማካሪዎችና ድጋፍ ሰጪ ሠራተኞች አሉት። ጽ/ቤቱ ተጠሪነቱ በቀጥታ ለገቢዎች ሚኒስቴር ሆኖ በሚኒስትሩ ሰብሳቢነት የሚመራና ፖሊሲ ነክ ጥናቶችን እየመረመረ ውሳኔ የሚያሰጥ ከተለያዩ መ/ቤቶች የተውጣጣ ግብረ ሀይል (Tax Reform Task Force) ከ1993 አጋማሽ ጀምሮ ተደራጅቷል። የማሻሻያ ፕሮግራሙ አጠቃላይ አፈጻጸምም ሆነ በከፍተኛ ደረጃ ውሳኔ ሊሰጥባቸው የሚገቡ ጉዳዮችን በበላይነት የሚከታተልና በአቅም ግንባታ ሚኒስትር የሚመራ የሚኒስትሮች ኮሚቴም ተሰይሟል።

በአጠቃላይ መንግሥት ለታክስ ማሻሻያ ፕሮግራሙ ከሠጠው ከፍተኛ ትኩረት አንጻር የሚኒስቴሩንና የፌደራል አገር ውስጥ ገቢ ባለሥልጣን ዋና መ/ቤት በአንድነት የሚይዝና ለአሠራር የሚያመች ቢሮ ተገኝቷል፣ በተለይ ለፌደራል አገር ውስጥ ገቢ ባለሥልጣን ሠራተኞች ከሌላው የመንግስት ሲቪል ሰርቪስ ሠራተኞች የተሻለ አዲስ የደመወዝ ስኬል ሥራ ላይ እንዲውል ተደርጓል፣ ለወደፊቱም አስፈላጊ የሆነው ድጋፍ እንደሚገኝ ይጠበቃል።

6. ያጋጠሙ ችግሮችና የመፍትሄ ሀሳብ

6.1. ችግሮች

የታክስ ተሀድሶ ፕሮግራሙ በሰመረ ውጤት ለማጠናቀቅ በርካት ያሉ ችግሮች ሊያጋጥሙት እንደሚችሉ ይገመታል። ለመጥቀስ ያህልም የበጀት፣ የመረጃ ፍሰት፣ ተፈላጊ ባለሙያ ያለማግኘት፣ የተሟላና የተመቻቸ ቢሮ ያለመኖር፣ ለሠራተኛ በቂ ሥልጠና መስጠት ያለመቻል፣ ፕሮጀክቶች በተያዘላቸው ጊዜ ያለመጠናቀቅ፣ በአፈጻጸም ሂደት የመጓተት እና የመሳሰሉት ሊያጋጥሙ ይችላሉ። እነዚህ ችግሮች ጊዜያዊ በመሆናቸው በየወቅቱ እየተቀረፉ ይገኛሉ።

ዋናው ፈታኝ ችግር ሊሆን ይችላል ተብሎ የሚገመተው ግን የግብር ከፋዩን ህብረተሰብና የታክስ ሰብሳቢው ሠራተኛ ለታክስ ያላቸው አመለካከት የመለወጡ ሥራ ነው።

ሌሎች እስከ አሁን በታክስ ማሻሻያ ፕሮግራሙ ተግባራዊነት ላይ ከታዩት ችግሮች መካከል በተለይ ከግብር ከፋዮች መለያ ቁጥር ጋር በተያያዘ ኮንትራቱን የወሰደው ኩባንያ ሥራውን በወቅቱ አለመጀመሩና ከጀመረ በኋላም ቢሆን የሥራውን ትክክለኛነት የማረጋገጥ ብቃት ያለው የራስ ኃይል አለመኖር ዋንኛው ችግር ነው። በታክስ ማሻሻያ ፕሮግራሙ በታቀፉት ፕሮጀክቶች በተለይም ለቁርጥ ታክስና ለተጨማሪ እሴት ታክስ ሥራ ላይ መዋል በተለያየ ደረጃ ስለሚገኙ ኢኮኖሚያዊ እንቅስቃሴዎች አውቆ ለበላይ አካል የውሳኔ ሀሣብ ለማቅረብ መረጃ ወሳኝ ነው። ሆኖም ተፈላጊው መረጃ በተቀናበረ መልኩ ሊገኝ አለመቻሉ በጎ ያልሆነ ተጽዕኖ አሳድሯል። ከነዚህ ችግሮች በተጨማሪ የታክስ ሙያዊ ብቃት ከሙሉ ተነሳሽነት ጋር ያላቸው የሀገር ውስጥና የውጭ ኤክስፐርቶች ማግኘት ቀላል አይደለም። በአንድንድ የንግዱ ህብረተሰብ አባላት ግብር ከፋዮች ዘንድም የታክስ ማሻሻያ ፕሮግራሙን

በአግባቡ ያለመረዳት አዝማሚያ ታይቷል።

6.2 የመፍትሔ እርምጃዎች

ዋናው ፈታኝ ችግር ለመፍታት ዘላቂ ተከታታይነት ያለው ትምህርት ለመላ ህብረተሰቡ መስጠት ይጠይቃል። ይህም በቀጣይነት ተጠናክሮ መካሄድ ያለበት ጉዳይ ይሆናል።

የታክስ ከፋዮች መለያ ቁጥርን ተግባራዊ ለማድረግ ኮንትራቱን የወሰደው ኩባንያ በመካሄድ ላይ ያሉ ሥራዎችን ትክክለኛነት ለማረጋገጥ እንዲቻል እንደ Counterpart ሆኖ መሥራት የሚችል በሳይንስና ቴክኖሎጂ ኮሚሽን የሚመራና የፕሮግራሙ ተጠቃሚ ከሆኑ መሥሪያ ቤቶች የተውጣጣ ቡድን ተመስርቷል። የተከሰተውን የባለሙያ እጥረት ችግር ለመቅረፍም ከአገር ውስጥ በሙያው እውቀት ያላቸው ባለሙያዎች የተሻለ ደመወዝ በመክፈል ማሰባሰብ እየተደረገ ነው። ከውጭ ሀገር ዜጎችም በተለይ ከአሁን በፊት በሀገራችን በታክስ ማሻሻያ ጥናት ሲሳተፉ የነበሩ ኮንሰልታንት አስመጥቶ ማሠራት መቻል ከጊዜ አንጻር ጠቃሚነት እንዳለው ታምኖበታል።

የመረጃ እጥረትን በተመለከተም አዲስ ሰርቬይ በማካሄድ ዝርዝር መረጃዎችን ለመሰብሰብ ጊዜ የሚወስድ በመሆኑ ባሉ መረጃዎች ላይ ተመሥርቶ ሥራው የሚጀመርበት በቀጣይነትም መረጃው የሚሟላበት ሁኔታ መመቻቸት በመደረግ ላይ ነው።

ለግብር ከፋዩ የማሻሻያ ፕሮግራሙ ምንነት ለማስረጽ ይቻል ዘንድም ከንግዱ ህብረተሰብ ጋር የተጀመረው ውይይት በተለያዩ መልኩ እንዲቀጥል ማድረግ ውጤታማ ሊሆን ይችላል።

7. ማጠቃለያ

ከዚህ በላይ በዝርዝር ለማመልከት እንደተመሞከረው የግብር ህጉን በማደስ (Overhauling of the Tax System) እና የታክስ አስተዳደሩን በማሻሻል (Reforming the Tax Administration) ዓላማ ላይ ያተከረው የታክስ ማሻሻያ ፕሮግራም መንግሥት ከፍተኛ ትኩረት ሰጥቶ በማስፈጸም እቅም ማጎልበታ ፕሮግራሙ ካካተታቸው ጉዳዮች አንዱ ሲሆን፣ ፕሮግራሙ የታክስ ሥርዓቱ በሀገሪቱ ኢኮኖሚ ላይ ያለው እንድምታ (Role) እና የመንግሥትን ገቢ በማሳደግ ፈጣንና ቀጣይነት ያለው ልማት በማምጣት ያለብንን ከፍተኛ የፋይናንስ ችግር በማቃለል ረገድ ቁልፍ ሚና ይጫወታል።

ለዚህ አላማ ተፈጻሚነት መሠረታዊ የገቢ ግብር ህጉ የዓለም አቀፍ ልምዶችን አካቶና የግብር ሰብሳቢ መሥሪያ ቤቶች ግብር እንዲከፈል የማስገደድ በቂ ሥልጣን እንዲኖራቸው ተደርጎ መዘጋጀት ያለበት መሆኑ ታምኖበት በዚሁ መንገድ ተቀርጾ ረቂቅ አዋጁ ለውሳኔ ቀርቧል።

ከዚሁ ጋር ተያይዞም በአሁኑ ጊዜ በሥራ ላይ ያለው ነገር ግን በአብዛኛዎቹ የአለም አቀፍ የገንዘብ ድርጅት አባል አገሮች (182 የሚሆኑት) በተጨማሪ እሴት ታክስ (Value Added Tax) የተተካው የሽያጭ ታክስ ተግባራዊነት አጠቃላይ ዓለም አቀፍ ሂደቶችን ተከትሎ ተግባራዊ የሚደረግ ሲሆን፣ በታክሱ ግበአት ላይ የተከፈለ ታክስ ከመጨረሻው ምርት ከሚሰበሰበው ታክስ ተቀንሶ ተመላሽ የሚደረግ በመሆኑም ታክስን በታክስ ላይ የማስከፈል ባህርይ ያስወግዳል። በዚህም የወጪ ምርቶችም ሆኑ ለአገር ውስጥ ገበያ የሚውሉ አገራዊ ምርቶች ተወዳዳሪነት ይጨምራል።

ታክሱ ዘመናዊ በመሆኑም ኢንቨስትመንትን በመሳብ ረገድ የራሱ ድርሻ ይኖረዋል። ይህ ብቻ ስይሆን በታክስ ማሻሻያ ፕሮግራሙ የታቀፉት ንዑስ ፕሮግራሞች በተለይ የታክስ ከፋይ መለያ ቁጥር (Taxpayers Identification Number) ተግባራዊ መሆን ትክክለኛውን የግብር ከፋይ ቁጥር በማወቅ ረገድ ከሚደረገው ድጋፍ በተጨማሪ ለሌሎች ታክስ ኦፐሬሽኖች መሠረት ነው።

ከዚህም ሌላ የቁርጥ ታክስ ሥርዓት ሥራ ላይ እንዲውል በማድረግ በተለያዩ የwithholding ዘዴዎች የግብር ከፋዩን የሥራ እንቅስቃሴ በመከታተል ተገቢ ግብር ማስከፈል፣ እንዲሁም በመደበኛው የቁርጥ ታክስ ዘዴ (Standard Assessment) አብዛኛው ዝቅተኛ ግብር ከፋይ በማስተናገድ የታክስ አስተዳደር ወጪን ዝቅ ማድርግ የሚቻል በመሆኑ ከታክስ አስተዳደሩ ማሻሻያ ፕሮግራም በአንድነት የግብር አሰባሰቡን ዘመናዊ ያደርገዋል፣ ለገቢው ዕድገትም ከፍተኛ አስተዋጽኦ እንደሚያደርግ ያጠበቃል።

የታክስ ማሻሻያ ፕሮግራሙ በይዘቱ በታክስ ሥርዓቱና አስተዳደሩ መሠረታዊ ለውጥ የሚያመጣ በመሆኑም የግብር ከፋዩንም ሆነ የግብር ሰብሳቢውን አካል አመለካከት ከመሠረቱ የመቀየሩ ሥራ ተገቢውን ትኩረት አግኝቶ እንዲከናወን ለማስቻል የግብር ከፋዮች ትምህርትና ቅስቀሳንም እንደሚያካትት ተደርጎ ተቀርጿል። ከዚህ አኳያ ከፌደራልና ከክልል ገቢ ሰብሳቢ ከፍሎች ጋር በተለያዩ አውደ ጥናቶችና እንደዚሁም ከንግዱ ህበረተሰብ ጋር ስብሰባ ተደርጎ ስለአጠቃላይ የታክስ ፕሮግራሙና የአዋጅ ረቂቅ በተዘጋጀላቸው የገቢ ግብርና የተጨማሪ እሴት ታክስ ላይ ውይይት ተደርጎ ከመድረኮች የተገኙ ገንቢ ሃሣቦች በረቂቅ አዋጆቹ እንዲካተቱ ተደርጓል። እንደዚሁም ከተለያዩ ፕሮፌሽናል ማህበራትና ከአካዳሚክ ህብረተሰቡም አስተያየቶች እየተሰባሰቡ ይገኛል።

የዚህ ዓይነት ክንውን በክልል መንግሥታትና በከተሞች አስተዳደሮችም ተመሣሣይ ህብረተሰብ አቀፍ ውይይቶች የሚካሄዱበትና ትምህርት የሚሰጥበት መንገድ እንዲመቻች የጋራ እንቅስቃሴ ተጀምሯል።

በአጠቃላይም የታክስ ማሻሻያ ፕሮግራሙ ራሳችን በራሳችን ገቢ ተማምነን የልማት ስትራቴጂዎቻችንን የማስፈጸም ብቃት እንዲኖረን በማድረግ ረገድ ከፍተኛ ድርሻ ያለው በመሆኑ ለትግበራው በተለይ የግሉ ዘርፍ፣ የምሁሩ ክፍል በአጠቃላይም የህብረተሰቡ ትብብር ወሳኝነት ይኖረዋል። ■

INCOME TAX PROCLAMATION

BY OLIVER PADDISON
ESPD, UNECA

Outline:

I. Key elements or provisions
II. Potential effects on economic efficiency
III. Equity implications
IV. Simplification of tax administration
V. Implications on process of fiscal decentralization

Definitions:

Resident (Article 4):
I. more than 183 days/year in ET
II. has a permanent home in ET
III. is a citizen of ET and an official posted abroad.

Residents of ET with respect to worldwide income (Article 3.1)

Non-residents of ET with respect to ET source income (Article 3.2)

Four schedules in Proclamation:

I. Schedule A: income from employment
II. Schedule B: income from rental buildings
III. Schedule C: income from business
IV. Schedule D: miscellaneous (e.g. royalties, lotteries, services rendered outside ET, dividends, interest, non-business capital gains, casual rental of property)

Schedule A: income from employment

Table 1 – Underlying Tax schedule (income p.a.)

From Birr	To Birr	Tax:
0	1,800	*exempt*
1,801	11,400	10% on excess over 1,800
(1,452)	(7,200)	(10%)
11,401	28,800	15% on excess over 11,400
(7,201)	(14,400)	(15%)
28,801	54,000	25% on excess over 28,800
(14,401)	(24,000)	(20%)
54,001		35% on excess over 54,000
(24,001)	(36,000)	(30%)
(36,001)		(40%)

Exemptions:
I. if period of residence in Ethiopia does not exceed 30 days in any 12 months.
II. pensions and retirement benefits etc.

Also: Article 6 - Foreign tax credit allows reducing income tax payable in ET on foreign source income by amount of foreign tax payable on such income.

Schedule B: income from rental building

For rented houses:
III. On income of bodies: 20% of taxable income.
IV. For persons: *Table 1*

Current scheme		
From Birr	To Birr	Tax
0	1,200	*exempt*
1,201	6,000	10%
6,001	12,500	15%
12,501	21,500	21%
21,501	33,500	28%
33,501	50,000	36%
50,001		45%

However: Article 15.c.ii:

I. if *no* books are maintained: gross income reduced by 1/5 to allow for repairs, maintenance, depreciation of furniture, buildings and equipment.

II. books *are* maintained: only incurred expenses.

Schedule C: income from business

III. Taxable income from business taxable at 30%.
IV. Taxable business income of *other (?)* entrepreneurs: *Table 1*

Non-deductible expenses:
V. voluntary pension contributions
VI. cost of acquisition, improvement, renewal
VII. entertainment expenses
VIII. representation expenses

Depreciation:

Acquisition of construction cost, cost of improvement, renewal etc. of buildings	5%
IT, software etc: 25%	25%
All other business assets	20%

All as of book value as recorded in opening balance of tax sheet of the period!

Losses carried forward for 5 tax periods.

Exempt:

I. Awards for adopted or suggested innovations and cost saving measures as public awards

II. Federal, regional and local governments as National Bank of Ethiopia.

Category A & B taxpayers make Schedule C declaration:

Minimum tax on schedule C income equal to 2% of turnover if regular tax is lower than 2% and accountant does not certify this.

Schedule D: royalties, services rendered outside ET, lotteries, dividends, interest, non-business capital gains, casual rental of property.

Royalties	5%
Payments for technical services rendered outside Ethiopia	15%
Lotteries	10%
Dividends	10%
Income rental of property, if not related to business activity	15%
Interest income on deposits	5%
Gains on property held for investment (i.e. not business or personal use)	20%

Article 42:	Agreements with other governments for avoidance of double taxation may take place.
Article 52.2	Collection of tax on imports: amount collected on import of goods: 5% of sum of cost, insurance and freight
Article 74.2:	Interest on tax owed after due date: 125% of simple interest rate of inter bank rate of NBE.

Fines:

Late of Non-filing:

I. 1000 Birr for first 30 days the declaration remains unfilled

II. 2000 Birr for next 30 days.

III. 1500 Birr for each 30 days thereafter

Understatement:

IV. penalty of 10% of understatement, unless:

V. understatement exceeds small of either 25% of tax required to be shown of 20000 Birr.

Late payment:

VI. 5% of unpaid tax on first day after due date passed

VII. 2 % of amount for each first day of month thereafter

Offences:

Tax payer identification number (TIN) violations:

VIII. 5,000 for each additional TIN obtained. *Unless* obtained intentionally: 10,000-20,000 Birr per TIN, 1 year imprisonment per TIN.

Tax Evasion:

IX. minumum of 5 years prison.

False/misleading statements:

if without 'reasonable excuse':

X. underpayment is less than 1,000 Birr: fine of 10,000-20,000 Birr, imprisonment between 3 months and 1 year

XI. underpayment more than 1,000 Birr: minimum 20,000 Birr fine (max: 100,000 Birr), imprisonment 1-3 years.

If intentionally:

XII. underpayment is less than 1,000 Birr: fine of 50,000-100,000 Birr, imprisonment between 1-2 years

XIII. underpayment more than 1,000 Birr: minimum 75,000 Birr fine (max: 200,000 Birr), imprisonment 6-10 years.

Tax authorities commits offence:
min. 50,000 Birr fine, 10-20 year sentencing.
Unauthorized collection:
min. 50,000 Birr fine, 1-6 year sentencing

Example of Income and Tax Rates

Wage Income

Income	*Actual tax rate*
11,400	*8% (11%)*
28,800	*12% (20%)*
54,000	*18% (29%)*
60,000	*20% (30%)*
80,000	*24% (32%)*
100,000	*26% (34%)*

Rental Income

Rent	Current	Private	Commercial
1,200	0	180	240
6,000	480	900	1,200
12,500	1,455	1,875	2,500
21,500	3,345	3,225	4,300
33,500	6,705	5,025	6,700
50,000	12,645	7,500	10,000
60,000	17,145	9,000	12,000

የገቢ ግብር አዋጅ (ረቂቅ) የግብር መሠረቶችና የገቢ ሠንጠረዦች አደረጃጀት

መከተ በቀለ
በአ.አ.ዩ. ሕግ ፋክልቲ

1. መግቢያ

መንግስታት በሕብረተሰባቸው ውስጥ ያሉትን ኢኮኖሚያዊ፣ ማህበራዊና ባህላዊ ግንኙነቶች የሚመሩባቸው የተለያዩ ሕጎችና ደንቦች ያወጣሉ። ማንኛውም መንግስት እራሱን እንደ ተቋም ለማቆየት የሚያስችል የፋይናንስ አቅም ማደረጀት ይጠበቅበታል። ይህም መንግስታዊ ፋይናንስ መንግስት በመንግስትነቱ ለመቀጠልና ለሕብረተሰቡም ጠቃሚ የሆኑ አገልግሎቶችን የሚያከናውንበት ነው። መንግስት የዚህ ዓይነቱን ፋይናንስ ከተለያዩ ምንጮች የሚያገኝ ሲሆን አንዱና ዋነኛው ምንጭ የግብር ገቢ ነው። የግብሩ ዓይነትና መጠን ይለያይ እንጂ ሁሉም መንግስታት ግብር ይሰበስባሉ።

የመንግስት የግብር አሰባሰብ ስልት በከፍተኛ ጥንቃቄ ካልተመራ በአንድ ሀገር ውስጥ የኢኮኖሚና የማህበራዊ ቀውሶችን ሊጋብዝ ይችላል። ግብር ለመንግስት ሲከፈል ለከፍያው ተመጣጣኝ የሆነ የእፀፋ ጥቅም ጥያቄ የማይቀርብበት የግዴታ ክፍያ በመሆኑ በግብር ከፋይ ዘንድ የሚወደድ ነገር አይደለም። ስለሆነም ሕዝብን የማያስቆጣና የማያስመርር የግብር ሥርዓት መዘርጋት ትኩረት ሊሰጠው የሚገባው ጉዳይ ነው። ታላላቅና ገናና የነበሩ መንግስታት የተመሠረቱት በግብር ገቢዎች አጋዥነት ነው። በደንብ የተዘረጉ የግብር ሥርዓቶች ለቀደምት የሰው ልጅ ስልጣኔዎች እንደ አንቀሳቃሽ ሞተር አገልግለዋል። ጨቋኝና በቶሎ ሊሻሻሉ ያልቻሉ የግብር ሥርዓቶች ደግሞ ለገናና መሪዎችና ለታላላቅ ሥልጣኔዎች መውደቅ ምክንያት ሆነዋል።

የሮማውያን ታላቅነት የከሰመው በጦር ኃይል ድክመት ሳይሆን በግብር ሥርዓቱ ድክመትና ያለመሻሻል የተነሣ ነበር። የግብር ታሪክ ከመንግስት ታሪክ ተለይቶ አይታይም። ግብር ከሌለ መንግስት የለም ማለት ይቻላል። በማንኛውም የመንግስት አመራር ባለበት ሥርዓት ውስጥ ግብር አለ ብሎ መገመት ስህተት አይሆንም። ሀገራችን ለብዙ ሺህ ዓመታት በመንግስት አመራር ሥር የኖረች አገር በመሆኗ በነዚህ ሁሉ ዘመናት የግብር ታሪክ ነበራት ማለት ይቻላል። በእርግጠኝነት መናገር የማይቻለው መቼ የትኛው ዓይነት ግብር እንደነበረ ነው። በሀገራችን ዘመናዊ የግብር ሥርዓት ከመዘርጋቱ በፊት የተለያዩ የግብር ዓይነቶች በተለያዩ የሀገሪቱ ክፍሎች እንደነበሩ ከታሪክ መፃሕፍት መረዳት ይቻላል። ለምሳሌ በአፄ ዘርዓ ያዕቆብ ዘመነ መንግስት (15ኛ መቶ ክፍለ ዘመን) ገበሬዎች፣ ነጋዴዎችና የዕደ-ጥበብ ባለሙያዎች፣ በጥንዘብ፣ በዓይነትና በጉልበት ግብር ይከፍሉ (ይገብሩ) እንደነበር የዐፄ ዘርዓ ያዕቆብ ታሪክ ጸሐፊ ከፃፉት ጽሑፍ ሊገኝ ችሏል። ቀደም ባሉት ምዓተ ዓመታት በሁሉም የሀገራችን ክፍሎች ተመሳሳይ የግብር ሥርዓት ያልነበረ ከመሆኑም በላይ መጠኑም ሆነ የመክፈያ ወቅቱ በእርግጠኝነት ባለመወሰኑ የግብር ሥርዓቱ ለግብር ከፋዩ እጅግ አስቸጋሪ እንደነበር ይታወቃል። በተለይም ገበሬው የዚያ ግብር ሥርዓት ዋነኛ ተጠቂ እንደነበረ የሚያጠያይቅ አይደለም።

በገበሬው ላይ ነበረውን የግብር ጫና በመረዳት ከዛሬ መቶ ዓመት በፊት ዐፄ ምኒልክ የግብር ማሻሻያ አዋጅ አስነግረው ነበር። ንጉሰ ነገስቱ ከአድዋ ጦርነት ጥቂት ቀደም ብሎ ባስነገሩት በዚያ የግብር ማሻሻያ አዋጅ ማንኛውም ሰው የገቢውን አንድ አስረኛ (ዐሥራት) ብቻ ለመንግስት እንዲከፍል አዘዋል። በተጨማሪም የጉልበት ግብር እንዲቀር ድንጋጌ አውጥተዋል። ለወታደር ደመወዝ እንዲከፈል በማድረግ ወታደሩ በገበሬው ላይ ሸክም እንዳይሆን ትዕዛዝ አውጥተዋል።

በኢትዮጵያ ውስጥ ዘመናዊ የግብር ሥርዓት የተዘረጋው ከሁለተኛው የኢጣሊያ ወረራ በኋላ በ1930ዎቹ ውስጥ ነው። ከዚህ ጊዜ ጀምሮ ዘመናዊ የግብር ሕጎች በነጋሪት ጋዜጣ እየታተሙ መውጣት ጀምረዋል። በዘመናዊ የግብር ሥርዓት ውስጥ የተለመደው የግብር ሥርዓቱን በየጊዜው የማሻሻል ሥራም ከዚያን ጊዜ ጀምሮ ተግባራዊ እየሆነ ይገኛል። በሀገራችን ለመንግስት ከፍተኛ የገቢ ምንጭ የሆነው የገቢ ግብር አዋጅም በየጊዜው ሲሻሻል ቆይቷል። ሌሎችም የግብር ሕጎች በየጊዜው ይሻሻላሉ፣ ይወጣሉም። ለምሳሌ የሽያጭ ታክስ፣ የጉምሩክ ቀረጥና ሌሎችም አዋጆች በየጊዜው ሲሻሻሉና ሲለወጡ ነበር።

አሁን በሥራ ላይ ያለው የገቢ ግብር አዋጅ ቁጥር 173/1953 አሥራ ሁለት ጊዜ የተሻሻለ ሲሆን ማሻሻያዎቹ በተለያዩ ጊዜያት የተደረጉ ከመሆናቸው የተነሳ የአዋጁን ሁለንተናዊ ገጽታ በቀላሉ ለግብር ከፋዩ የሚያሳዩ አለመሆኑም። ይህ አዋጅ አንድ ወጥ በሆነ መንገድ ተረቆ መቅረቡ በዚህ ረገድ የነበሩትን ችግሮች ያስወግዳል ተብሎ ይታመናል።

2. የገቢ ግብርና ግብር ከፋዩ

የገቢ ግብርን ምንነት ለማወቅ የገቢን ምንነት ማወቅ ያስፈልጋል። ገቢ የሚለውን ቃል በተለያዩ መንገዶች ተተርጉሞ ልናገኘው እንችላለን። የተለያዩ ኢኮኖሚስቶች ቃሉን በተለያየ መንገድ ይተረጉሙት ይሆናል። ኢኮኖሚስቶች የየራሳቸው የገቢ ትርጉም ኖሯቸውም በገቢ መሠረተ ሀሳብ ላይ ከሞላ ጎደል ሊስማሙ ይችሉ ይሆኖል። የገቢ ሕጋዊ ትርጉምን በሚመለከት ግን ሁልጊዜ መከተል ያለብን አካሄድ አለ። የሕግ ባለሙያ ገቢን የሚተረጉመው ለግብር ዓላማ ከሆነ ለዚያ ዓላማ ሲባል ለገቢ ሊሰጠው የሚገባውን ይዘት እንዲኖረው አድርጎ ነው። ስለሆነም የየአገሪ የገቢ በብር ሕግየገቢ ትርጉም ሊለያይ ይችላል። የገቢ ግብር አዋጅ ውስጥ ለገቢ የሚሰጠው ትርጉም የገቢ ግብሩን መሠረቶች የሚወስን ይሆናል። በትርጉም ውስጥ ያልተካተቱ (ያልታቀፉ) ገቢዎች የገቢ ግብር ሊጣልባቸው አይገባም። በማናቸውም የገቢ ግብር አዋጅ ውስጥ ይህን ቃል መተርጎም ያስፈልጋል። እስቲ የገቢ ትርጉምን በሚመለከት አሁን በሥራ ላይ ያለውን የገቢ ግብር አዋጅና አሁን የቀረበውን ረቂቅ ያላቸውን ልዩነት እንመልከት።

የገቢ ግብር አዋጅ ቁጥር 173/1953 አንቀጽ 3(ሠ) ገቢን ሲተረጉም፤

"ገቢ" ማለት ክሬዲት ተደርጎለት የተቀበለው ወይም ገንዘቡ የተከፈለው በኢትዮጵያ ወይም ከኢትዮጵያ ውጭ ነዋሪ ቢሆንም ባይሆንም የገቢው ምንጭ በኢትዮጵያ፤ ውስጥ የተገኘ ማናቸውም ዓይነት ገቢ ነው።

አሁን ተረቆ የቀረበው አዋጅ የገቢ ትርጉም ደግሞ፤

"ገቢ" ማለት ማናቸውም ኢኮኖሚያዊ ጥቅም ሲሆን፤ በመደበኛነት የተገኘ ባይሆንም ከማናቸውም ምንጭ በጥሬ ገንዘብ ወይም በዓይነት በማናቸውም መልክ ለግብር ከፋዩ የተከፈለውን፤ በስሙ የተያዘለትን ወይም የተቀበለውን ጥቅም ሁሉ ይጨምራል።

የመጀመሪያ ትርጉም የገቢ ምንጩ ኢትዮጵያ ውስጥ መሆን እንዳለበት ሲደነግግ ሁለተኛው ትርጉም ግን የምንጭን ጉዳይ አይነሣም። ይህ የገቢ ትርጉም በዚህ መልክ መሻሻል ከዚህ በፊት ገቢ ግብር ከፍያ ግዴታ ያልነበረባቸውን ሰዎች ግብር ከፋይ ሊያደርግ ይችላል።

በሁለቱም አዋጆች ውስጥ የተቀመጠው የግብር ከፋይ ትርጉም፣ "ግብር ከፋይ" በአዋጁና በደንቡ መሠረት ግብር የመክፈል ግዴታ ያለበት ሰው መሆኑን ይገልፃል። በአዋጁ ውስጥ ግብር እንዳይከፈልባቸው ከተደረጉ የገቢ ምንጮች ገቢ የሚያገኙ ሰዎች ግብር አይከፍሉም። ስለሆነም ኢኮኖሚያዊ ጥቅም ያገኘ ሰው ሁሉ ግብር ከፋይ ላይሆን ይችላል።

በአንዳንድ ሀገሮች ሰዎች በዜግነታቸው የተነሣ ከየትም አገር ባገኙት ገቢ ላይ ለአገራቸው መንግስት ግብር እንዲከፍሉ ይደረጋሉ። እስካሁን ድረስ በሚሠራበትና በቀረበውም ረቂቅ ረገድ ኢትዮጵያ ለገቢ ግብር ከፍያ ዜግነትን መሠረት አላደረገችም ማለት ይቻላል። ከዜግነት ይልቅ ነዋሪነት የግብር ግዴታን ሊያመጣ ይችላል። በኢትዮጵያ ውስጥ ነዋሪ ያልሆኑ ኢትዮጵያውያን በኢትዮጵያ የገቢ ምንጭ ከሌላቸው ለኢትዮጵያ መንግስት የገቢ ግብር የመክፈል ግዴታ የለባቸውም። በኢትዮጵያ ውስጥ ነዋሪ ያልሆኑና ነገር ግን በኢትዮጵያ ውስጥ የገቢ ምንጭ ያላቸው ሰዎች የግብር ግዴታ ሊኖርባቸው ይችላል።

አንድን ግለሰብ የኢትዮጵያ ነዋሪ ነው ለማለት መሟላት የሚገባቸው ሁኔታዎችና አንድን ድርጅት የዚህ አገር ነዋሪ ለማለት ሚያስችሉ ነጥቦች በረቂቅ አዋጅ ውስጥ ተመልክተዋል (አንቀጽ 4)። የእነዚህ ሁኔታዎች መሟላት ግለሰቡን ወይም ድርጅቱን ግብር ከፋይ ያደርጉታል።

3. የገቢ ግብር አደረጃጀት ሥርዓቶች

በዓለም ላይ ሁለት የታወቁ የግብር ሥርዓቶች አሉ። እነርሱም ሁሉን አቀፍ ሥርዓት (global system) እና ሠንጠረዣዊ ሥርዓት (schedular system) ናቸው። የማናቸውም ሀገር የግብር ሥርዓት ከሁለቱ አንዱን የተከተለ ሊሆን ይቻላል። አንድን ወይም ሌላውን የግብር ሥርዓት መከተል የእያንዳንዱ አገር ምርጫ ነው። ሁሉን አቀፍ በሆነ ሥርዓት ውስጥ የአንድ ግብር ከፋይ ገቢዎች በሙሉ አንድ ላይ ከተደመሩ በኋላ በግብር ዘመኑ ግብር ከፋዩ መክፈል ያለበት የገቢ ግብር መጠን ለግብር ከፍያ በተዘጋጀ ብቸኛ ሠንጠረዥ ውስጥ ይገባና የግብሩ መጠን ይሰላል። በዚህ መሠረት ግብር ከሚሰበስቡት አገሮች መካከል አሜሪካን፣ አውስትራሊያንና ካናዳን መጥቀስ ይቻላል።

በሠንጠረዣዊ ሥርዓት ውስጥ ደግሞ ከእያንዳንዱ የገቢ ምንጭ ግብር በተናጠል ይሰበሰባል። በዚህ ዓይነቱ ሥርዓት ውስጥ በርካታ ሠንጠረዦች ሊኖሩ ይችላሉ። እያንዳንዱ ሠንጠረዥ እንደ አንድ የገቢ ምንጭ ተወስዶ በገቢ እርከኖች (Income brackets) በተከፋፈለ ሠንጠረዥ ውስጥ ከገባ በኋላ የግብር ከፋዩ የግብር ግዴታ ይሰላል። በዚህ ሥርዓት ከሚጠቀሙበት አገሮች መካከል እንግሊዝና ኢትዮጵያ ይገኙሉ። በእንግሊዝ 13 የገቢ ሠንጠረዦች ሲኖሩ በኢትዮጵያ ደግሞ በአሁኑ ጊዜ ሦስት (3) ሠንጠረዦች አሉ። በእንግሊዝና በኢትዮጵያ ከሠንጠረዣዊ ሥርዓቱ በተጨማሪ አንዳንድ ገቢዎችን በአንድ ዓይነት መጣኔ (Flat rate) የገቢ ግብር የማስከፍል አሠራር አለ።

በረቅቅ አዋጁ ውስጥ አዲስ የተጨመረው ሠንጠረዥ 'መ' በአደረጃጀቱም ሆነ በይዘቱ ሠንጠረዣዊ አካሄድን የተከተለ አይደለም። በዚህ ሠንጠረዥ ሥር ከተዘረዘሩት ገቢዎች የገቢ ግብር አወሳሰን ብንነሣ ሁሉም በአንድ ዓይነት መጣኔ የተመለከቱ ናቸው (አንቀጽ 4፣31-37 እና 67)። ይህ ሠንጠረዥ ከተዘረዘሩት ገቢዎች በተጨማሪ 'ሌሎች' ገቢዎች ያሉ መሆኑን የሚያመለክት ሲሆን ስለነዚህ ገቢዎች የግብር መጠን በግብር አስገቢው ባለስልጣን ሊወሰን እንደሚችል የተገለጸ ቢሆንም (አንቀጽ 67) ባለስልጣኑ በምን ላይ ተመሥርቶ ግብሩን እንደሚወስንና የግብሩ መጠን

ምን ያህል እንደሆነ ማወቅ ወይም መገመት አስቸጋሪ ነው። " ሌሎች ገቢዎች" የሚለው አባባል በረቂቅ አዋጁ ውስጥ ትርጉም ያልተሰጠው በመሆኑና የእነዚህ ዓይነቶቹ ገቢዎች የግብር መጣኔ ምን ያህል እንደሆነ ያለመታወቁም ተጨማሪ ብዥታን የሚፈጥር ሁኔታ ነው።

ፋ. ግብር ሲሠላ የሚካተቱና የማይካተቱ ገቢዎች፤

ስለአንድ ግብር ስንነጋገር የግብሩን መሠረቶች ማወቅ አስፈላጊ ነው። የአንድ ሀገር የገቢ ግብር ሕግ የገቢን ትርጉም ቢያስቀምጥም ግብሩ በሚሠላበት ጊዜ በስሌቱ ውስጥ የማይካተቱና የሚካተቱ ገቢዎች በአዋጅና በደንብ ውስጥ ተዘርዝረው እንዲታወቁ መደረጋቸው የተለመደ ነው። እነዚህም በግብር ሕጉ ውስጥ መዘረዘራቸው የግብር ስሌቱን መሠረቶች ለሚመለከታቸው ሁሉ ግልጽ በማድረግ በግብር ጉዳይ ዙሪያ ሊነሱ የሚችሉ ክርክሮችን ከወዲሁ መቀነስ ወይም ማስወገድ ስለሚያስችል የግብር አስተደደሩን የማገዝ ተግባር ነው። በግብር አስተዳደርውስጥ ክርክሮችን በቀለጠፈ አሠራር ማስወገድ ወይም መቀነስ ከጥሩ የግብር ሥርዓት ባህሪያት አንዱ ነው። የግብር ሥርዓቱ አወቃቀር ጥሩ ቢሆንምበጥሩ የግብር አስተዳደር ካልታገዘ ፋይዳ አይኖረውም።

የገቢ ግብር ሲታሰብ መካተት የሚገባቸውን ገቢዎች በሚመለከት የተለያዩ ሀገሮችን ልምድ መመልከቱ ለግንዛቤ ይረዳል።

ፋ.1 <u>ለሠራተኛ የሚከፈሉ ጥቅማ ጥቅሞች (Employee Fringe Benefit)</u>

ከመቀጠር ገቢ የሚያገኙ ሰዎች በቅጥር ውላቸው መሠረት ከመደበኛ ደመወዝ ሌላ ልዩ ልዩ ክፍያዎችን ሊያገኙ ይችላሉ። እነዚህ ተጨማሪ ክፍያዎች ጥቅማ ጥቅሞች (fringe benefits)በመባል የሚታወቁ ሲሆኑ እንደየሀገሩ ሕግ የገቢ ግብር ሊከፈልባቸው ወይም ላይከፈልባቸው ይችላል።

በአሜሪካ እ.ኤ.አ. በ1984 የወጣ ሕግ ሁሉም ዓይነት ጥቅማ ጥቅሞች በመርህ ደረጃ ግብር እንደሚከፈልባቸው ቢደነግግም በርካታ ጥቅሞችን ከግብር ነፃ ያደርጋቸዋል። ከግብር ነፃ ከሆኑት ጥቅሞች አንዱ በቀጣሪው በቀጥታ ለሠራተኛው የሚደረግ የሕክምና ክፍያ ወይም ቀጣሪው ለሠራተኛው የሕክምና መድን (Insurance) የተከፈለ አረቦን (premium) ነው። በተጨማሪም የተገኘው ጥቅም መጠን አነስተኛ (de minimis amount) ከሆነ ግብር እንዲከፈልበት የሚደረግበት ሁኔታ አለ።

በጀርመን ሕግ በመርህ ደረጃ በገንዘብ መተመን የሚችል ጥቅም በሙሉ በገቢ ውስጥ መካተት አለበት ይሁን እንጂ በሀገሪቱ ማህበራዊ ፖሊሲ ላይ በተመሠረቱ ምክንያቶች በርካታ ግብር የማይከፈልባቸው ጥቅሞች አሉ። ለምሳሌ ለሠራተኛው ሠርግ፣ ወይም ለሠራተኛው ልጅ ልደት ተብሎ ቀጣሪ የሚደረግ የዕቃም ሆነ የገንዘብ ስጦታ ከ35 ዶላር ካልበለጠ ግብር አይከፈልበትም። ስጦታው ከዚህ መጠን ከበለጠ ግን ከመጠኑ ያለፈው ግብር ይከፈልበታል። እንደዚሁም በጀርመን ለበዓላት ቀናትና ለማታ ሥራ የተደረጉ የትርፍ ሥራ ክፍያዎች ግብር አይከፈልባቸውም። በጀርመን ቀጣሪው ለሠራተኛው ለሥራው አገልግሎት የሚውል ተሽከርካሪ ከሰጠው የዚህ ዓይነቱ ጥቅም ግብር አይከፈልበትም።

በኢትዮጵያ ከመቀጠር የሚገኝ ገቢን በሚመለከት በመርህ ደረጃ ሁሉም ጥቅሞች እንደ ገቢ እንደሚቆጠሩ ተመልክቷል (ረቂቅው አንቀጽ 11 (1)):: የተሽከርካሪ አገልግሎትን በሚመለከት አንድ ሠራተኛ ቀጣሪው ተሽከርካሪውን በግል እንዲጠቀምበት ከሰጠው ሠራተኛው የተወሰነ ግብር እንዲከፍል ይጠበቅበታል። ረቂቅ አዋጁ የጥቅሙን ስሌት በመተኛ መተመኛ ያስቀምጣል (አንቀጽ 11 (2) (ሀ)):: ነገር ግን የተገኘው ጥቅም ሠራተኛውን ከቤቱ ወደ ሥራ ቦታና ከሥራው ቦታ ወደ ቤቱ የማመላለስ አገልግሎት ከሆነ ግብር አይከፈልበትም።

በእንግሊዝ በሆላንድና በሌሎችም የአውሮፓ አገሮች ለሠራተኞች የሚሰጥ የተሽከርካሪ አገልግሎትን ጥቅም በሚመለከት_የገቢ ግብር ማስከፈል የተለመደ ነው። በየአገሩ በተሽከርካሪ አገልግሎት ጥቅም ላይ የሚከፈለው የግብር መጠንና የአከፋፈሉ ሁኔታ ይለያያል::

ረቂቅ አዋጁ የገቢ መሠረት በማስፋፋት ረገድ ከጨመራቸው ገቢዎች መካከል
በአሠሪው ለሠራተኛው በዝቅተኛ ወለድ ከተሰጠ ብድር የሚገኝ ጥቅም፣ አሠሪው ለሰራተኛው ከገበያ ዋጋ በታች እቃ በመሸጡ ወይም በነፃ በመስጠቱ የተገኘ ጥቅም፣ አሠሪው ለሠራተኛው ወይም በሠራተኛው ሥር ለሚተዳደሩ ሰዎች ለትምህርት
ቤት የከፈለው ገንዘብ፣ ሠራተኛው ከቀጣሪው የእጻ ምሕረት በማግኘቱ የተገኘ ጥቅም፣ አሠሪው ለሠራተኛው የሕይወት ወይም የሕክምና መድን አረቦን በመክፈሉ የተገኘ ጥቅም ይገኙበታል:: እነዚህ ሁሉ የገቢ ግብር የሚከፈልባቸው ናቸው::

4.2 በአሠሪው የሚከፈል የጡረታ መዋጮ

በመርህ ደረጃ ለሠራተኛው መጠሪያ ተብሎ በአሠሪው የሚዋጣው ገንዘብ እንደ ሠራተኛዉ ጥቅም መታየት አለበት:: በአብዛኛዎቹ ሀገሮች አሠሪዎች በዚህ መልክ ለጡ-ረታ ብለው ለሠራተኞቻቸው በሚከፍሉት ገንዘብ ላይ ግብር አይከፍሉም:: አሠራሩን በሚመለከት የየሀገሩ ልምድ ይለያያል:: ለምሳሌ በካናዳ ለጡረታ የሚደረግ መዋጮን በሚመለከት ለዚህ ዓላማ ተብሎ በሚነደፍ እቅድ ላይ ተመሥርቶ እስከተወሰነ መጠን ድረስ ለሚደረግ የጡረታ መዋጮ የግብር ክፍያ የለም:: እቅዱ በመንግሥት ተቀባይነት ከሌለው ወይም በመንግሥት ካልተመዘገበ የጡረታ መዋጮው ከብር ነፃ አይሆንም በእንግሊዝ አገርም አሠሪው ለሠራተኛው የሚከፍለው የጡረታ መዋጮ የዚህ ዓይነቱን ገንዘብ ማስተዳደር ይችላል ተብሎ በሚታመን ተቋም አማካይነት እንዲያዝ ካልተደረገ የጡረታው መዋጮ ከግብር ነፃ አይሆንም::

በረቂቅ አዋጁ ውስጥ ለሠራተኛው ጡረታ ሲባል በጡረታ መዋጮ አዋጅ መሠረት በሚዋጣው ገንዘብ ላይ ግብር አይከፈልም:: (አንቀጽ

11 (5)):: ነገር ግን በአሠሪው ለሠራተኛው በፈቃደኝነት የሚደረግ የጡረታ መወጮ ከገቢ ላይ አይቀነስም (አንቀጽ 20 (1)) (መ) ::

4.3. ስጦታ

በስጦታ የሚገኝ ገቢን በሚመለከት እንደየሀገሮቹ የገቢ ትርጉም ልዩነት የሚነሱትም ጉዳዮች ይለያያሉ:: ሁሉን አቀፍ (global)ሥርአት ውስጥ የሚነሳው የዳግም ግብር (double taxation) ጉዳይ ነው:: በዚህ አይነቱ ሥርአት ውስጥ የተለመደው የገቢ ትርጉም ከማናቸውም ምንጭ የተገኘን ገቢ ግብር እንደሚከፈልበት ገቢ አድርጉ ስለሚያስቀምጥና ስጦታ የተደረገለትም ሰው ገቢ አግኝቷል ማለት ስለሚቻል ስጦታ ተቀባዩን የገቢ ግብር ማስከፈሉ አግባብ ይመስላለ:: በሌላ በኩል ደግሞ ስጦታ አድራጊው በስጦታ ባስተላለፈው ነገር ላይ ባወጣው ወጭ ላይ ግብር ከከፈለ በአንድ ኢኮኖሚያዊ ገቢ ላይ ድጋሚ ግብር መጠየቅ ይመስላል: ይህን የዳግም ግብር ሁኔታ ለማስቀረት ያለው አማራጭ ለስጦታ አድራጊው የስጦታውን ዋጋ ከገቢው ላይ እንዲቀነስ ማድረግና ስጦታ ተቀባዩ በዚሁ የስጦታ ዋጋ ላይ ግብር እንዲከፍል ማድረግ ነው::

ሙሉ በሙሉ ሠንጠረዣዊ ስርአትን በሚከተሉ ሀገሮች ውስጥ ከሆነ ደግሞ ስጦታ በማናቸውም ሠንጠረዥ ውስጥ ስለማይወድቅ ከማናቸውም ምንጭ የሚገኝ ''ሌላ'' ገቢ ተብሎ ግብር ይከፈልበታል:: በሀገራችን የዚህ አይነቱ ግብር በስጦታ ተቀባዩ ግብር ሳይከፈልበት የኖረ ጉዳይ ቢሆንም አሠሪው ለሠራተኛው ወይም ለማንኛውም ከሥራው ጋር ግንኙነት ላለው ሰው ያደረገው ስጦታ ከገቢ ላይ እንደማይቀነስ በሥራ ላይ ያለው የገቢ ግብር አዋጅ ደንብ ቁጥር 258/1955 አንቀጽ 17 ውስጥ ተመልክቷል:: በረቂቅ አዋጁ መሠረት ስጦታ ተቀባዩ የስጦታ ግብር ይከፍልና አይከፍል እንደሆነ የአዋጁ ማስፈፀሚያ ደንብ ከመውጣቱ በፊት በእርግጠኝነት መናገር አይቻልም:: ''ሌሎች'' ገቢዎች የሚለው ስጦታንም ሊጨምር ይችላል ብሎ መገመት ስህተት ላይሆን ይችላል::

ከንግድ ሥራ ትርፍ ጋር በተያያዘ ሁኔታ የተደረጉ ስጦታዎች ከሰጪ ወገን ገቢን ለመፍጠር እንደተደረጉ ወጭዎች ተደርገው ስለሚቆጠሩ እንዲቀነሱ መጠየቁ አግባብ ይመስላል:: ይህ የሚፈቀድ ከሆነና የስጦታ ገቢ ግብር እንዲከፈልበት የሚደነግግ ሕግ ከሌለ ስጦታ ተቀባዩ በአገኘው የስጦታ ገቢ ላይ ግብር ላይጠየቅ ነው:: ይህ እንዳይሆን ለማድረግ ሁለት አማራጮች አሉ:: አንደኛው አማራጭ ከስጦታ አድራጊው ላይ የስጦታው ዋጋ ከገቢው ላይ እንዳይቀነስ ማድረግ ሲሆን ሌላኛው አማራጭ ደግሞ ለስጦታ አድራጊው ቅናሹን ፈቅዶ በተደረገው ቅናሽ ላይ ስጦታ ተቀባዩ ግብር እንዲከፍልበት ማድረግ ነዉ::

በአሜሪካ አብዛኛዎቹ ከአነስተኛ መጠን(de minimis amount)የዘለሉ ስጦታዎች ከአሠሪው ገቢ ላይ ተቀንሰው በሠራተኛው ገቢ ላይ ይደመራሉ:: በጋራ ብልፅግና(commonwealth)ሀገሮች ውስጥ ከንግድ ሥራ ትርፍ ጋር በተያያዘ ሁኔታ የሚደረጉ ስጦታዎች በተቀባዮች ግብር የሚከፈልባቸው ናቸው:: በጀርመን ከንግድ ሥራ ትርፍ ጋር በተያያዘ ሁኔታ ከ50 ዶላር የሚበልጥ ስጦታ ከተደረገ በትርፉ ላይ ግብር ይከፈልበታል:: /ከዚህ መጠን ያለፈው ከገቢ ላይ አይቀነስም/::

4.4. ድንገተኛ ገቢ (Windfall Gains)

ገቢን ለመፍጠር ተብሎ በደተረገ እንቅስቃሴ ሳይሆን በድንገት የሚገኝ ገቢ እንደ ድንገተኛ ገቢ ተቆጥሮ ግብር እንዲከፈልበት የሚደረግባቸው አገሮች አሉ:: አሜሪካ የዚህ አይነቱን ግብር ከሚያስከፍሉት አገሮች አንዷ ናት:: በፈረንሣይ ድንገተኛ ገቢ ከንግድ ትርፍ ጋር ካልተያያዘ ግብር አይከፈልበትም: ነገር ግን በፈረንሣይ በግለሰብ ላይ ለደረሰ የአካል ጉዳት በቋሚነት የሚከፈል የጉዳት ካሣ ላይ የገቢ ግብር ይከፈላል::

በረቂቅ አዋጁ ውስጥ ከጉዳት ካሣ በሚገኝ ገቢ ላይ ግብር አይከፈልም(አንቀጽ 12(ሸ)):: በዚህ አዋጅ ሠንጠረዥ መ/ሌሎች ገቢዎች በሚለው ምድብ (category)ውስጥ ድንገተኛ ገቢን የሚያካትት ደንብ ከወጣ በሀገራችንም የድንገተኛ ገቢ ግብር ሊኖር ይችላል::

4.5. የካፒታል እድገት

የካፒታል እድገት ተገኘ የሚባለው ገቢ የሚያስገኘው ነገር ሲሸጥ ነው:: ይህም በመሆኑ የካፒታል እድገት ከገቢ ምንጭ ገቢን ማግኘት ሳይሆን ምንጩን እራሱን አሳልፎ መስጠት ስለሆነ የዚህ ዓይነቱ ጥቅም ገቢ ነው ወይስ አይደለም የሚሉ ነጥቦች ይነሳሉ:: አንዳንድ ሀገሮች በገቢ ግብር ሕጋቸው ውስጥ ሲያካትቱ በተወሰኑ ሀገሮች ደግሞ ለብቻው ሕግ ወጥቶለት ግብር ይከፈልበታል::

በአሜሪካ ይህ ግብር ቀደም ብሉ በገቢ ግብር አዋጅ ውስጥ የነበረ ሲሆን አሁን ለብቻው ሕግ ወጥቶለት በተለየ ሁኔታ የሚሰበሰብ ግብር ነው:: በጀርመንም ለብቻው ሠንጠረዥ ወጥቶለት ግብር የሚከፈልበት ገቢ ነው:: እንግሊዝ እ.ኤ.አ. በ1965 ለዚህ ግብር ራሱን የቻለ ሕግ አውጥታ በየጊዜው ማሻሻያዎች እየተደረጉበት እስካሁን ድረስ ይሠራበታል::

በሀገራችን ከ1987 ዓ.ም ጀምሮ እስከዛሬ ድረስ ከካፒታል ዋጋ እድገት በሚገኝ ጥቅም ላይ በአዋጅ ቁጥር 108/87 መሠረት ግብር ሲከፈል መቆየቱ ይታወቃል:: ከረቂቅ አዋጁ አንቀጽ 37 መረዳት እንደሚቻለው የዚህ አይነቱ ጥቅም የገቢ ግብር አካል ሆኖ በመቶ ሃያ (20%) ግብር እንደሚከፈልበት ተመልክቷል:: ስለሆነም አሁን በሥራ ላይ ያለው የካፒታል ዋጋ እድገት ግብር አዋጅ ተሽሮ በዚህ ረቂቅ አዋጅ አንቀጽ 37 የሚተካ ነው::

በብዙ ሀገሮች ግብር በሚሠላበት ጊዜ በግልፅ ተቀናሽ መሆን የሚገባቸውን ገቢዎች መዘርዘሩ የተለመደ ነው:: በረቂቅ አዋጁም ውስጥ የተወሰኑ ግብር የማይከፈልባቸው ገቢዎች ተዘርዝረዋል:: ''ግብር የሚከፈልበት ገቢ'' በአዋጁ እና በአዋጁ መሠረት የሚወጡት ደንቦች መሰረት ማናቸውም ወጪና ሌሎች ተቀናሽ ሂሳቦች ከተደረጉ በኋላ የሚቀረው የገቢ መጠን መሆኑ በትርጉም ደረጃ ተቀምጧል (አንቀጽ 2 ንዑስ አንቀጽ 10):: እነዚህ የተባሉት ደንቦች እስከሚወጡ ድረስ በየሠንጠረዡ። የገቢ ግብር በሚሠላበት ጊዜ

ተቀናሽ የሚደረጉ ሂሳቦችን ማወቅ አይቻልም:: ነገር ግን የንግድ ሥራ ትርፍ ግብር በሚሰላበት ጊዜ ተቀናሽ የማይሆኑ ሂሳቦች በሙሉ የተዘረዘሩ ይመስላሉ:: (አንቀጽ 20)::

5. የገቢ ሠንጠረዦች አወቃቀር

የገቢ ሠንጠረዥ የሚያገለግለው ለተለያዩ ጉዳዮች ነው:: አንደኛው አገልግሎት ቀስ በቀስ በሚጨምር የግብር ሥርአት (progressive tax system) ውስጥ የግብር መጣኔውን (tax rate) እድገት ለማሳየት ሲሆን ሌላው አገልግሎቱ ደግሞ የሠንጠረዥ ሥርአትን በሚከተል የግብር ሥርአት ውስጥ እንደተለያዩ ምንጮች የሚታዩ ገቢዎች በተለያዩ መጣኔዎች ግብር እንዲከፈልባቸው ለማድረግ ነው:: እያንዳንዱ ሠንጠረዥ እንደ አንድ የገቢ ምንጭ የሚቆጠር ስለሆነ ሠንጠገዦቹ የገቢ ምንጮች አመልካች ቀስቶች ናቸው ማለት ይቻላል::

በሀገራችንም ሆነ በሌሎች ሀገሮች ያሉትን የገቢ ሠንጠረገዦች፣ ስናጤን የምንገነዘበው ነገር የየሠንጠረገዦቹ የግብር መጣኔ አደረጃጀቶች የተለያዩ መሆናቸውን ነው:: የተለያዩ የገቢ ሠንጠረዦችን የመጠቀሙ ምክንያትም አንዱን የገቢ ምንጭ ከሌላው በተለየ መንገድ ግብር እንዲከፈልበት ለማድረግ ነው::

በረቂቅ አዋጁ የተመለከቱት የገቢ ሠንጠረገዦች (''ሀ''፣''ለ'' እና ''ሐ'') ሁሉም እኩል የገቢ እርከንና የግብር መጣኔን የሚያመለክቱ ናቸው:: ለተለያዩ ገቢዎች የተለያዩ ሠንጠረገዦች የተለያዩ እርከኖችና የተለያዩ መጣኔዎች እንዲኖራቸው የማድረጉ ምክንያት ከእነዚህ ከተለያዩ ምንጮች የሚገኙት ገቢዎች በተለያየ መጣኔዎች ግብር እንዲከፈልባቸው ታስቦ መሆኑ ይታመናል:: የዚህ አይነቱ ፍላጎትና ሀሳብ ሳይኖር በሁሉም ሁኔታቸው ተመሳሳይ (አንድ) የሆኑ ሦስት ሠንጠረገዦችን ስም እየለዋወጡ መደጋገሙ በአንድ ክፍል ውስጥ ለሚኖሩ ሦስት ሰዎች ሦስት የማድግዳ ሰዓት እንደማስቀመጥ ያስቆጥራል።

ቀስ በቀስ በሚጨምር የግብር ሥርዓት ውስጥ የገቢ ሠንጠረገዦች በግብር ምጣኔ እጣጣል መለያየት ዝቅተኛ ገቢና፣ ከፍተኛ ገቢ ባላቸው ግብር ከፋዮሥ መካከል ያለውን የኑሮ ልዩነት በማጥበብ ኢኮኖሚያዊ ፍትሐዊነትን ለማስፈን መሆኑ ይታመናል። ከፍተኛ ገቢ ያላቸው ሰዎች ከፍተኛ የመክፈል አቅም አላቸው ተብሎ ይታመናል። በባለከፍተኛ ገቢዎች ላይ ከፍተኛ የግብር መጣኔ በመጣል ከባለዝቅተኛ ገቢዎች ጋር ማቀራረብ ይቻላል የሚል የኢኮኖሚያዊ ፍትሐዊነት መርህ አለ። ረቂቅ አዋጁ ይህን መርህ የተከተለው እስከተወሰነ የገቢ መጠን ድረስ ብቻ ነው።

ረቂቅ አዋጁ ግለሰብ ግብር ከፋዩችን በሚመለከት ግብር ከፋዮች የሚከፍልበት ዓመታዊ ገቢያቸው ከብር 54000 በላይ ሲሆን በ35% ቋሚ ስሌት መወሰኑ የግብር ሥርአቱን ኢኮኖሚያዊ ፍትሐዊነት ውሱን ያደርገዋል:: ሌላው የኢኮኖሚ ፍትሐዊነትን የሚፃረር ጉዳይ ድርጅቶች /ኩባንያዎች/ ከግለሰቦች ያነሰ ግብር እንዲከፍሉ መደረጉ ነው:: በሠንጠረዥ ''ለ'' እና ''ሐ'' መሠረት ድርጅቶች ግብር ከሚከፈልበት ገቢያቸው ላይ 30 % የገቢ ግብር እንዲከፍሉ ተደንግጓል:: የንግድ ድርጅቶች ከግለሰቦች የተሻለ ገቢ ሊኖራቸው እንደሚችል እየታወቀ የእነሱን የግብር መጣኔ ከግለሰቦች ማሳነሱ አግባብ አይደለም:: በሚሊዮን ብር የሚቆጠር አመታዊ ገቢ ያለው ድርጅት ከአንድ ደመወዝተኛ ያነሰ የግብር መጣኔ እንዲጣልበት ማድረግ በምንም መልኩ ሚዛናዊ አይመስልም:: በደሀና በሀብታም መካከል ያለውን የኑሮ ልዩነት ለማጥበብ ወይም ያለውን ክፍተት ላለማስፋት ያለው አማራጭ የግብር ሥርአቱን የበለጠ ፕሮግሬሲቭ ማድረግ ነው:: ይህን ካላደረግን ስለድህነት ቅነሳ ስትራቴጂ የምንናገረው አብዛኛው ነገር ተግባራዊ ሊሆን አይችልም። ረቂቅ አዋጁ በዚህ ረገድ ማሻሻያ ሊደረግበት ይገባል::

6. ማጠቃለያ

በየጊዜው ማሻሻያዎች እየተደረጉበት ከ40 አመታት በላይ በሥራ ላይ የቆየውን የገቢ ግብር አዋጅ በይዘቱና በአቀራረቡ አዲስ በሆነ አዋጅ መተካት ተገቢ ነው:: ረቂቅ አዋጁ አዳዲስ የግብር መሠረቶችን የጨመረና ከዚህ በፊት በገቢ ግብር አዋጁ ውስጥ የነበሩ አንዳንድ ክፍተቶችን የሚሞላ በመሆኑ በግብር ሥርአት መሻሻል ረገድ ጉልህ ሥፍራ የሚሰጠው ነው:: የግብር ማሻሻል ሥራ በአንድ ወቅት የተጋጋመ እንቅስቃሴ ብቻ የሚባክ ሳይሆን ያለማቋረጥ መሠራት ያለበት ነገር ነው:: ስለሆነም የሀገራችንን የተለያዩ የግብር ሕጐችን የማሻሻሉን ሥራ በቀጣይነት ልንያያዘው የሚገባ ጉዳይ ነው::

ዋቢ ጽሑፎች

1. ከማናቸውም ገቢ ግብር ለማስከፈል የወጣ አዋጅ ቁጥር 173/53 (እንደተሻሻለ).
2.
3. የሕግ ክፍል ማስታወቂያ ደንብ ቁጥር 258/55 (እንደተሻሻለ).
4.
5. የገቢ ግብር አዋጅ ረቂቅ (1994).
6. ማህተመ ሥላሴ ወልደ መስቀል ዝክረ ነገር (1962).
7.
8. Charles Adams: For Good and Evil: The Impact of Taxes on the course of civilization, Lanham, Maryland, 1993.
9.

High J.Ault, Comparative Income Taxation: A Structural Analysis, Kluwer Law International The Hague, 1997.

Bernard P. Herber, Modern Public Finance, 5th Edition, Homewood, Illinois, 1996.

Richard A. Musgrave and Peggy B. Musgrave, Public Finance in Theory and Practice, 4th Edition, 1984.

በገቢ ግብር አዋጅ ረቂቅ ውስጥ የተካተቱ ዋና ዋና ሀሳቦችን የሚያብራራ የቴክኒክ ሰነድ

ከታምሬ ሌበን
ከገንዘብ ሚኒስቴር

1. የማሻሻያው አስፈላጊነት

በሥራ ላይ ያለው የገቢ ግብር አዋጅ የተመሠረተው በ1953 ዓ.ም. ሲሆን፣ ከዚያም ወዲህ በማኅበራዊና ኢኮኖሚያዊ ቁምነገሮች መነሻ ማሻሻያዎች ተደርገውበታል።

እነዚህ ማሻሻያዎች አንዳንድ ከኢንቨስትመንት ጋር የተያያዘ ይዘት ቢኖራቸውም በአመዛኙ ማሻሻያዎቹ ማኅበራዊ ጉዳይን መሠረት ያደረጉ ናቸው። ይህም የሆነበት ምክንያት የኢንቬስትመንት ማበረታቻ በመሠረቱ የገቢ ግብር አዋጁን የሚነካ ቢሆንም ማበረታቻዎቹ ጎልተው እንዲታዩና በቅንጅት እንዲመሩ መመዘኛቸውም አንድ ወጥ እንዲሆን በአስተዳደርም ከጠቅላላ ግብር አስተዳደር ተለይተው በራሳቸው እንዲመሩ ለማስቻል ነው። አሁንም በዚሁ ዓይነት እየተፈጸመ ይገኛል።

እንደሚታወቀው ኢንቨስትመንት የተወሰነ የካፒታል ወለልን ተከትሎ የሚሄድ ስለሆነ ማበረታቻው አብዛኛውን የንግድ ሥራ የሚጠቅም አይደለም። ይህ በሁለት አቅጣጫ የተጓዘ የገቢ ግብር አሠራር ሲሆን፣ ከአብዛኛው የንግድ ሥራ ግብር የሚሰበሰብበት አዋጅ የኢኮኖሚ መሠረት የሚሆነውን እንቅስቃሴ በሚረዳ አኳኋን አበረታችነቱ መረጋገጥ ይኖርበታል።

የአሁኑን ማሻሻያ ለማድረግ ከአነሳሱ ምክንያቶች አንዱ ቀጠባና ኢንቨስትመንት በአገር ውስጥ እንዲጎለብት፣ ይህንንም ለማስፈጸም ማበረታቻዎች ከኢንቨስትመንት ወለል በታች ላሉ የኢንቬስትመንት ሥራዎች እንዲደርሱ የማድረጉ አስፈላጊነት ነው።

ሌላው ዐቢይ ቁምነገር የአገሪቱን ታክስ የመጣልና የመሰብሰብ ሥልጣን መሠረት እንደገና መመርመር አስፈላጊነት ነው። ይህም የታክስ መሠረትን በማስፋት ረገድ የራሱ የሆነ አስተዋጽዖ ይኖረዋል። በዚህ ረገድ የሚደረገው ማሻሻያ ከአወዳዳሪ መግለጫዎች በመነሳት የሚወሰን ስለሚሆን ይህ ሰነድ ለታክስ መጣል ሥልጣን መሠረት የሆኑ የተለያዩ መርሆዎችን በመመርመር ለምርጫ የሚያገለግል ሀሳብ ያቀርባል።

ማሻሻያው የያዘው ሌላው ጉዳይ ታክሱን ዘመናዊ የማድረግ ቁም ነገር ነው። በሥራ ላይ ያለው አዋጅ ከላይ እንደተገለጸው ለ41 ዓመታት ተፈጻሚ ሲሆን የቆየ ቢሆንም በየጊዜው የታክስ ሥርዓት ላይ ውጤት የሚያስገኙ የኢኮኖሚና የቴክኖሎጂ እመርታዎችን መሠረት በማድረግ የተሻሻለ አይደለም። ይህንን ነባራዊ ሁኔታ በመፈተሽ ተገቢውን ማሻሻያ ማድረግ አስፈላጊ ነው።

የግብር አዋጅ ሊያስገኝ የሚችለውን ያህል ገቢ እንዲያስገኝ ተፈፃሚነቱ ወሳኝ ነው። በተለያዩ ጊዜ ምጣኔን በማሳደግ ገቢን ለማሻሻል መሞከር ከጥቅሙ ይልቅ ጉዳቱ ያመዝናል። ምጣኔን በገቢ እሳቤ ብቻ መለወጥ ወይም ማሳደግ በሚፈጸምበት የኢኮኖሚ እንቅስቃሴ ላይ ያልተጠና ተጽዕኖ በማሳረፍ እንቅስቃሴዎቹ ከኢኮኖሚ እንዲወጡ የማድረግ ውጤት ያስከትላል። እንዲሁም አዲስ የኢኮኖሚ እንቅስቃሴዎች ወደ ኢኮኖሚ ውስጥ እንዳይገቡ ማስፈራሪያ ይሆናል። ከዚህም በላይ ኢኮኖሚው ውስጥ የካፒታልና የገቢ ሥርጭት መዛባት እንዲኖር ምክንያት ይሆናል። እነዚህ አሉታዊ ተጽዕኖዎች ኢኮኖሚውን በጠቅላላ ከመጉዳታቸው በስተቀር የሚፈለገውን የገቢ መዳበር አያስከትሉም ምጣኔው የፈለገውን ያህል ቢሆንም የሚፈለገውን ውጤት ለማግኘት የአዋጁ ተፈፃሚነት ወሳኝነት አለው። ይህም ማሻሻያ ይህንን ከግምት ውስጥ በማስገባት ያስቀመጠው ሌላው ቁምነገር የማስፈጸሚያ ሥርዓቶችን መዘርጋትና አስገዳጅነታቸውን ማጠናከር ነው። በአንድ የግብር አዋጅ ውስጥ ሦስት የፖሊሲ መሠረት የሆኑ ጉዳዮች አሉ። የመጀመሪያውና የፖሊሲው መሠረት የሆነው ቁምነገር ምጣኔው ነው። ይህ የታክስ ፖሊሲ ዋንኛ ዓምድ ነው። ሌሎቹ የፖሊሲ ውሣኔዎች የኢኮኖሚ፣ የማህበራዊ እና የፖለቲካ ውሣኔዎችን ታሳቢ በማድረግና ምጣኔው የሚያፍርበትን መሠረት በማጥበብ የመንግሥትን ፖሊሲ ለማስፈጸም የሚረዱ ናቸው። ይህም ማለት ምጣኔ በግብር ሕግ ውስጥ ዋንኛ የፖሊሲ ተሸካሚ አምድ ነው። መንግሥት የአገር ውስጥ ቁጠባ እንዲሁም ከውጭ የሚፈስ ኢንቨስትመንት እንዴትና የት መፍሰስ እንዳለበት የሚወስንበት ዋንኛ መሣሪያ ምጣኔ ሲሆን፣ ይህንን በማርገብ ወይም በማሻሻል ሥራ ላይ የሚውሉ ሌሎች የፖሊሲ ማስፈጸሚያ ድንጋጌዎች ይኖራሉ። ለምሳሌ መንግሥት ለልማት የሚውል ገንዘብ ማንባታን (capital formation) በተደራጀ የንግድ ሥራ በሚከናወን የልማት ተግባር አማካኝነት ለማስፈጸም በሚፈልግበት ጊዜ በተደራጀ የንግድ ሥራ ላይ የሚደረግን ኢንቨስትመንት (Corporation investment) በምጣኔ ያበረታታል። በመሆኑም በዚህ ዓይነት ለሚደራጁ የንግድ ሥራዎች አነስተኛ ምጣኔ ሊወስን ይችላል። በሌላ በኩል በተደራጀ የንግድ ሥራና በግለሰብ የንግድ ሥራ መካከል ልዩነት ሳያደርግ የግል ኢንቨስትመንትን በማበረታታት በግል የንግድ ሥራ ለሚሠማሩ የተለየ የምጣኔ ድጋፍ ሊያደርግ ይችላል።

ከዚህም በተለየ በተፈጥሮአቸው በቀላሉ ካፒታል የማይፈስባቸው፣ በትርፍ ረገድ የሚሰጡት ምላሽ እጅግ የዘገየ የንግድ ዘርፎችን

ለምሳሌ፣ የማንባታ ሥራ፣ ለማበረታታት የምጣኔ ድጋፍ መስጠት አስፈላጊ ሊሆን ይችላል።

ከዚህ በላይ የተገለጸው አንድ የማበረታቻ መስመር ሲሆን፣ ከዚህ ጋር የማይገናኙ የአስተሳሰብ መስመሮችን የሚያራምዱ ክፍሎች አሉ። እነዚህ ክፍሎች በምጣኔ ልዩነት አይስማሙም። ጽንፈኞቹ የምጣኔ ልዩነት ማድረግ ብቻ ሳይሆን ከግብር ነጻ ማድረግም አግባብነት እንደሌለው ያምናሉ። በአጭሩ በእነዚህ ክፍሎች አስተሳሰብ ማበረታቻ በታክስ ሥርዓቱ አማካኝነት ሳይሆን ሌሎች አበረታች ሁኔታዎችን ከተፈጠሩ ሀብት በልማት ላይ የሚያፈሱ ይህንን አመቺ ሁኔታ ብቻ በማየት ገንዘባቸውን በልማት ላይ ስለሚያውሉ የታክስ ሥርዓት ማበረታቻ አስፈላጊ አይደለም ወደሚል መደምደሚያ ይደርሳሉ።

መሐለኞቹ ማበረታታት ምጣኔን ከፍ ዝቅ በማድረግ ሳይሆን የተቀናሽ ወጪዎችን ዝርዝር በማስፋት፣ በተቻለ መጠን ሊቀነስ የሚገባው ሁሉ ተቀንሶ ከታክስ መሠረት እንዲወጣ ማድረግን፣ ከትርፋቸው የተወሰነውን እንደገና በልማት ላይ እንዲያውሉ ድጋፍ የሚሆን ልዩ ቅናሽ መፍቀድን፣ የእርጅና ቅናሽ፣ ለረዥም ጊዜ በሥራ ላይ የሚውሉና የንግድ ሥራውን የሚያሻሽሉ ግዙፋዊ ሀልዎት የሌላቸውን ሀብቶች (Incorporeal chattels) ለመግዛት የሚደረገውን ወጪ በማቀናነስ ድጋፍ ማድረግን፣ በኢኮኖሚ ውስጥ የብዜት ውጤት (multiplier effect) ያላቸውን ከታክሱ ነጻ ማድረግን፣ ለኪሣራ ዕውቅና መስጠትና ይህ ኪሣራ ከቀጣይ ዓመታት ትርፍ ላይ እንዲቀነስ መፍቀድን፣ በአጭሩ የታሰበበትና የተነጣጠለ መብት መቋቋምን እንደተሻለ የማበረታቻ መሣሪያ ይቆጥራሉ።

ይህ የቀረበው ማሻሻያ እንዚህን ሁሉ በመመርመር በቴክኒክ ደረጃ የተሻለው የማበረታቻ መስመር እንዲካተት የተደረገ መሆኑን ያሳያል። ይህ በማበረታቻ በኩል የታክሱን ዘመናዊነት የሚጠብቅ ሲሆን፣ የግብር ከፋይ መለያ ቁጥር ሥርዓት በመዘርጋት፣ አዲስ የአሰባሰብ ሥርዕት ሥራ ላይ በማዋል ለግብር አስገቢው ባለሥልጣን ታክስ የማይከፍሉ ግብር ከፋዮችን በእጃቸውና በሦሥት ወገን እጅ ያላቸውን ሀብት የመያዝና ለግብር ዕዳው እንዲውል የማድረግ ሥልጣን በመስጠት በተገቢ መንገድ የተያዘ መሆኑን የማስረዳት ኃላፊነት የግብር ከፋዩ እንዲሆን በማድረግ እንዲሁም ጠበቅ ያለ የወንጀል ቅጣትን በመደንገግ በአፈጻጸም ረገድ ጠበቅ ያለ እንዲሆንና የተሻለ ጥንካሬ እንዲኖረው ተደርጓል።

በአሁኑ ጊዜ የንግድ ሥራ አደረጃጀት የራሱ የሆነ ውስብስብ ሂደት እየተከተለ ነው። የንግድ ሕጉ የድርጅቶችን መነጣጠል፣ መዋሀድ፣ አንዱ በሌላው መዋጥን ዕውቀትን የሰጠ ሲሆን፣ የግብር ሕጉ ይህንን ዕውቅና በመከተል እነዚህ እንደገና የመደራጀት ክንዋኔዎች የሚያስከትሉት የሀብት ዝውውር በታክስ ላይ የሚኖረውን ውጤት ለመቆጣጠር ራሱን አላዘጋጀም። ይህም የንግድ ሥራ ድርጅቶች እንደገና የመደራጀት እንቅስቃሴ በኢኮኖሚ ውስጥ ጎልቶ ስለማይታይ ነው። ይህም የሆነበት ምክንያት በቅድመ 1966 የታሪክ ዘመን በተወሰነ ደረጃ የተደራጀ የንግድ ሥራ ተንቀሳቅሶ የነበረ ቢሆንም በሚከተለውና በ17 ዓመታት በተተመነው የታሪክ ዘመን ውስጥ የመንግስት የኢኮኖሚ ፖሊሲ በግል ተነሳሽነት ላይ ሳይሆን በመንግሥት የንግድ ሥራ አመራር እንዲከናወን እና የንግድ እንቅስቃሴው በአቃራቢ በሙሉ በመንግስት ባለቤትነት ሥር እንዲውል የተደረገበት ጊዜ ስለነበር እንቅስቃሴው በሀዋስ ደረጃ ይታይ የነበረው የተደራጁ የንግድ ሥራ ሙሉ በሙሉ ተቋርጦ ነበር። በ1993 በጀመረው አዲስ የታሪክ ዘመን የተደራጀ የንግድ ሥራ እንደገና ለመንቀሳቀስ እየሞከረ ቢሆንም ቀደም ባለው የታሪክ ሂደት ምክንያት አሁንም ብዙ የሚታይ አይደለም። የሚታየውም እንቅስቃሴ በአመዛኙ በቤተሰብ ይዞታ የሚመራ ኃላፊነቱ የተወሰነ የግል ማህበር ማደራጀት ስለሆነ ሙሉ ዕድገት ያሳየ የአክሲዮን ኢንቨስትመንት ያለው ድርሻ እጅግ በጣም አነስተኛ ነው።

ይሁን እንጂ ለግል ኢንቨስትመንት መስፋፋት የፖለቲካ ፈቃደኝነት ያለና ይህንንም የሚያበረታታ ፖሊሲ በሥራ ላይ እስከዋለ ድረስ በከፍተኛ ደረጃ የካፒታል ቅንጅት ልማት ማከናወን እያደገና እየሰፋ ይመጣል። ይህ ደግሞ በመስኩ እንደገና መደራጀትን ያስከትላል። በመሆኑም የታክስ ሕጉ ይህንን እንቅስቃሴ ለመቆጣጠር በሚያስችል ዓይነት ዝግጅት ማድረጉ ተገቢ ነው።

ከዚህ በላይ የተገለጹት ማሻሻያውን የመሩና መሠረት የሆኑ ዋና ዋና ጉዳዮች ናቸው። በሚቀጥለው ክፍል እነዚህ መር ሀሳቦች እንዴት እንደተከናወኑ እና በአንዳንዶቹም አማራጭ ሀሳቦች ሊኖሩ ስለሚችሉ እነዚህን ለመግለጽ ይሞከራል።

2. በገቢ ግብር ሥርዓት ውስጥ ያሉ ሌሎች የግብር ሕጎች

በገቢ ግብር ሥርዓት ውስጥ በገቢ ግብር አዋጅ በተጨማሪ የማዕድን ገቢ ግብር አዋጅ እና የፔትሮልየም ሥራዎች ገቢ አዋጅ ሥራ ላይ ውለዋል።

ለማዕድኑም ሆነ ለፔትሮሊየም ሥራዎች የተለየ የገቢ ግብር ሕጎች እንዲወጡ ያስፈለገበት ዋናው ምክንያት ይህ የኢኮኖሚ ዘርፍ ከሌሎች ኢኮኖሚ ዘርፎች የተለዩ ባሕሪያት ስላሉት ነው።

የማዕድን የፔትሮሊየም ኢንቨስትመንት እንደሚታወቀው ከፍተኛ መዋዕለ ንዋይ ቴክኖሎጂና የሠለጠነ የሰው ኃይል የሚፈለግ ከመሆኑም ባሻገር ፍለጋው ረዥም ጊዜን የሚወስድ ነው። በተጨማሪም ይህንን ረዥም ጊዜ ተወስዶ የሚከናወን ሥራ ውጤት አልባ ወይም የተገመተውን ያህል ውጤት የሚያስገኝ ላይሆን ይችላል።

በሌላ በኩልም ከኢንቨስትመንቱ የሚገኘው ምርት ዓለም ዐቀፋዊ ዋጋ ያለው በመሆኑ ከፍተኛ መዋዠቅ የሚያስከትል የሰለጠነ የሰው ኃይል የሚፈልግ ከመሆኑም ባሻገር ፍለጋው ረዥም ጊዜን የሚወስድ ነው። በተጨማሪም ይህንን ረዥም ጊዜ ተወስዶ የሚከናወን ሥራ ውጤት አልባ ወይም የተገመተውን ያህል ውጤት የሚያስገኝ ላይሆን ይችላል።

በመጨረሻም ኢንቨስትመንቱ በተፈጥሮው አላቂ በሆኑ የተፈጥሮ ሀብት ላይ የሚደረግ በመሆኑ በሌሎች ዘርፎች እንደሚደረጉ ኢንቨስትመንቶች እስከተፈለገ ጊዜ ድረስ በቋሚነት የሚቀጥል ሳይሆን ከተፈጥሮ ሀብቱ ማለቅ ጋር ተያይዞ የሚቆም ኢንቨስትመንት መስክ ነው። በመሆኑም በመላው ዓለም ያለው አመለካከት ይህን የኢንቨስትመንት መስክ የሚያስተድድሩ ሕጎች ይህንን

የተለየ ባሕሪ ያገናዘቡ መሆን እንደሚገባቸው ነው።

ከዚህ አንጻር ለዘርፉ የተለዩ የገቢ ግብር ሕጎች ያስፈለጉበት ዋና ዋና ምክንያቶች በአጭሩ ከዚህ እንደሚከተለው ነው።

2.1. ከላይ ለመግለጽ እንደሞከርነው በዚህ ዘርፍ የሚደረጉ ኢንቨስትመንቶች ከፍተኛ ገንዘብ የሚጠይቁ ከመሆናቸውም ባሻገር ውጤታቸው አስተማማኝ ያልሆነ በመሆኑ ባለሀብቶች በቀላሉ ተደፋፍረው የሚገቡበት የኢንቨስትመንት መስክ ካለመሆኑም በተጨማሪ መንግሥት ከእንደዚህ ዓይነቱ እንቨስትመንት ዓይነቶች ጥቅሙን በቀላሉ የሚያስከብርበት አይደለም። በመሆኑም በዚህ መስክ የሚደረጉ የኢንቨስትመንቶችና የሚያስተዳድሩ ዋና ሕጎችም ሆነ የገቢ ግብር ሕጎቻቸው ይሄንኑ የዘርፉን የተለየ ባህሪ ተከትለው ሊቀረጹ ይገባል። በማዕድንና ፔትሮሊየም ዘርፎች የተፈጥሮ ሀብቱ ካለው የውስንነት ባሀሪና ከዚህም ጋር ተያይዞ የኢንቨስትመንቱ ሥራ ሊኖረው ከሚችለው አጭር ዕድሜ አኳያ እንዲሁም ወጪን ቶሎ በመመለስና ወደ ትርፍ የሚሸጋገርበትን ጊዜ ከወዲሁ ለማመቻቸት ከሚኖር ከፍተኛ ፍላጎት ትልቁ ቦታ የሚሰጠው የወጪ፣ ትርፍና ኪሣራ የሂሣብ ስሌቶች የሚያመለክቱ ጥናቶች ጉዳይ ነው። በእንጻሩም በመንግሥት በኩል ይኸንኑ ውስን የተፈጥሮ ሀብት ሣይከፈል እንዳይቀር በተለይም በከፍተኛ ደረጃ የሚመረቱ የማዕድን ሥራዎች ላይ ቶሎ ለማምረት ካለው ቅልጥፍና አኳያ ምርቱ ከጀመረበት ጊዜ ጀምሮ የጥቅሙ ተካፋይ እንዲሆን የተለዩ የሂሳብ ስሌቶችን መጠቀም ያስፈልጋል።

በሌላ በኩልም በማዕድንና በፔትሮሊየም የሚሰጡ ማበረታቻዎች በሌሎች ኢንቨስትመንት መስኮች ከሚደረጉ ማበረታቻዎች የተለዩ ናቸው። ለአብነት ያህል በሌሎች ኢንቨስትመንቶች tax holiday የተፈቀደ ሲሆን በማዕድንና ፔትሮሊየም ዘርፍ ግን ፈጽሞ የተከለከለ ነው። ምክንያቱም ከላይ እንደተገለጸው በሌሎች ዘርፎች የሚደረጉ እንቨስትመንቶች የቋሚነት ባሀሪ ያላቸው በመሆኑና የመንግሥትም ጥቅም በየትኛውም የምርት ጊዜ ማስከበር የሚቻል ሲሆን በማዕድንና በፔትሮሊየም የሚደረጉ ኢንቨስትመንቶች ደግሞ ከተፈጥሮ ሀብቱ ክምችት ውስንነት አኳያ ኩባንያው ለመንግሥት እንዳችም ጥቅም ሳያስገኝ በዚህ በ tax holiday ዘመን ውስጥ ሀብቱን አምርቶ ሊጨርሰው ወይም አብዛኛውን ሀብት ሊያመርተው ስለሚችል ማበረታቻው የሚፈቀድ አይደለም።

2.2. ከዚሁ ጋር በሁለተኛ ደረጃ ተያይዞ መነሳት የሚገባው ጉዳይ በአሁኑ ወቅት በተለይም በምሥራቁ ክፍለ ዓለም የተከሰተውን ከፍተኛ የፖሊሲ አቅጣጫ ለውጥ ተከትሎ ሰፊና ምቹ የሆኑ የኢንቨስትመንት ሁኔታዎች እንዳሉ ይስተዋላሉ። በዚህም ሳቢያ ኩባንያዎች በእንዲህ አይነቱ ከበድ ያለ ኢንቨስትመንት ላይ መዋዕለ ንዋያቸውን ለማፍሰስ የየራሳቸው Prioritization Criterea በማውጣታቸው ሀገር ከሀገር ሲያማርጡ በእንጻሩም ሀገሮች በተለይም የዚህ ሴክተር ኢንቬስትመንት ተጠቃሚ ያልሆኑ ሀገሮች ደግሞ ኩባንያዎችን ለመሳብ በተፈጠረው ከፍተኛ ፉክክር ከፍተኛ ውጥረት ውስጥ ሲሆኑ ለማካካሻ ሲሉ በየሀገሮቻቸው ያሉ የዘርፉ ሕጎች ተለዋዋጭ ከሆነው የአለም አቀፍ ሁኔታ ጋር ለማጣጣም ከፍተኛ ጥረት ያደርጋሉ። ከዚህ አንጻር ለኩባንያዎች ከፍተኛ ትኩረትን ስበ የቆየው በየሀገሩ ከGeological እና Political ሪስኮች ጋር በሀገሪቱ ያለው የገንዘብ ነክ ጥቅሞችን የሚያስከብረው ጉዳይ ነው።

በዚህ ረገድ ኩባንያዎች ሀገሮችን ከሀገሮች ለኢንቨስትመንት ሲያማርጧቸው ከሚያነሱት ጉዳይ አንዱ በየሀገሩ ያሉ ህጎች የገንዘብ ጫና ለመፍጠር የሚኖራቸው ተለዋዋጭነት እና በሌላ በኩል ደግሞ በእንጻሩ በየጊዜው ከአለም አቀፍ Dynamism ጋር የሚሄዱና የሚኖሩ ጥቅሞችን ለማካተት ያለው ዝግጅት ነው።

በመሠረቱ በሀገራችን ያለው የማዕድን የገቢ ግብር ህግ በቅርቡ ጸድቆ የወጣ በመሆኑ በአሁኑ ደረጃ በአለም አቀፍ ደረጃ ካለው ብዙም የሚለይ አይደለም። ማዕድንና የፔትሮሊየም ገቢ ግብር አዋጆች ተጠቃለው የሌሎችን ዘርፍ ከሚያስተዳድረው የገቢ ግብር ዐዋጅ ጋር እንዲወጡ ሲደረግ ከላይ የጠቀስናቸውን ኩባንያዎች ፍርሀት ይጨምራል የሚል እምነት አለን።

ምክንያቱም አንዳንድ የገቢ ግብር አዋጅ ውስጥ ያሉ አንቀጾች በሌሎች ዘርፎች የሚያስፈልጉበት በቂ ምክንያቶች ለማዕድንና ፔትሮሊየም ዘርፎች ፈጽሞ የማያገለግሉ ይሆናሉ። ስለሆነም በአንድ ህግ መመራታቸው ስለግብሩ አፈጻጸም ብዥታን በመፍጠር በኢንቨስትመንቱ ላይ ከፍተኛ ተጽዕኖ ያሳድራል። በሌላ በኩል እንደሚታወቀው እና ከላይ ለመግለጽ እንደሞከርነው ከዘርፉ የሚገኙ ምርቶችም ሆኑ ኢንቨስትመንቱ አለም አቀፋዊ ባህሪ ያለው በመሆኑ የተለያዩ የአለም አቀፍም ሁኔታ በማጤን ማጣጣሙ አስፈላጊ ነው። በአሁኑ ወቅት በአለም ደረጃ በዘርፉ ያለውን የኢንቨስትመንት አቅም ለመሻማት አንዳንድ ሀገሮች በግብር መልክ ያሉ የተለያዩ ጠንካራ የገንዘብ ጫናዎችን ይቀንሳሉ።

በዚህ ረገድ ለማዕድንና ለፔትሮሊየም አሠራር ከዘርፉ ለየት ያለ ባህሪ አንጻር ለሌለው ዘርፍ አግባብ ላይሆን ይችላል። በሌላ በኩል ደግሞ የተለዋዋጭነቱ ድግግሞሽ የበዛ ከሆነ በሌላው ዘርፍ ላይ ተጽዕኖ ከማሣደሩም ባሸገር በአፈጻጸምም ቢሆን ለአንድ ዘርፍ ሲባል የአገሪቱን ጠቅላላ የገቢ ግብር ህጎች በየጊዜው ለህግ አውጪ ባለስልጣን ማቅረቡ አግባብነት ያለው አይሆንም።

2.3. በመጨረሻም ከላይ እንደገለጽነው የማዕድንና የፔትሮሊየም ስራዎች ከፍተኛ መዋዕለ ንዋይና ቴክኖሎጂ እንዲሁም በከፍተኛ ደረጃ የሠለጠነ የሰው ሀይል ስለሚያስፈልጋቸው በአብዛኛው ከፍተኛ የገንዘብ አቅም ባላቸው የውጭ ባለሀብቶች የሚከናወን በመሆኑ በሚገኙ ዕለም ዐቀፍ መድረኮች ሁሉ በየጊዜው ማስተዋወቅና ማደፋፈር ያስፈልጋል።

አንዱ የማስታወቂያ ዘዴ ዘርፉን የሚያስተዳድሩ ራሳቸውን የቻሉ ሕጎች እንዳሉ ማስተዋወቅና ሕጎቹ ከማናቸውም የሌሎች ኢኮኖሚ ዘርፎች ፖለቲካ ወይም ሌላ ተጽዕኖዎች ነጻ እንደሆኑና አስተዳደራቸውም ሆነ አፈጻጸማቸው በተለየ ሁኔታ መሆኑን በማስገንዘብ ነው። በተለያዩ በገንዘብ ነክ ግዳዮች ላይ stability and predictability በትኩረት ከሚመለከቱዋቸው ጉዳዮች ዋና ዋናዎች ናቸው። በዚህ መሠረት ያለውን የታክስ ሕግ በቀላሉ

ለመረዳት እንዲችሉ እና ለወደፊትም በሌሎች ዘርፎች ምክንያት ሊኖሩ የሚችሉ የመቀያየር ሥጋት አለመኖሩን በማረጋገጥ ተደፋፍረው እንዲገቡ ያበረታታል። በተጨማሪም በተለያዩ ሀገሮች ያለውን የዓለም ዐቀፍ ተሞክሮ ብናየው ከዚህ የተለየ አይደለም።

በመሆኑም በማዕድንና በፔትሮሊየም ያሉ የገቢ ግብር ሕጎቻችንን በሴክተሩ ለምናደርገው የPromotion ሥራ ከፍተኛ ዕገዛ የሚያደርጉ በመሆኑ ባሉበት ሁኔታ ቢቆዩ የተሻለ ይሆናል።

3. በአዋጁ ረቂቅ የተካተቱ ዋና ዋና ሀሳቦች

3.1. ታክስ የመጣል ሥልጣን

አንድ አገር የታክስ ሥርዓቱን በሚቀይስበት ጊዜ በግልጽ በተለይ መረጋገጥ ያለበት ታክስ የመጣል ሥልጣን ወሰኑን ነው። በታክስ ሥነጽሑፍ ውስጥ የታክስ ሥልጣንን ወሰን የሚሠሩ ሦስት ዋና ዋና መርሆዎች በሥራ ላይ መዋላቸው ይነበባል።

እያንዳንዱ መርህ በታክሱ መሠረት ላይ የራሱ የሆነ እንደምታ አለው። በሁሉ የሚጠበው ግዛትን የሚከተለው አስተሳሰብ (terriforiality principle) ነው። በዚህ የታክስ ሥልጣን ወሰን አንድ መንግሥት ግብር የመጣልና የመሰብሰብ ሥልጣኑ በግዛቱ ውስጥ ብቻ የተወሰነ ይሆናል።

ይህም ማለት አንድ አገር ግብር መሰብሰብ የሚችለው በአገር ውስጥ ከተከናወኑ የኢኮኖሚ ተግባራት ከሚያመርተው (ከሚያመነጨው) ገቢ ብቻ ይሆናል።

ይህ አሠራር በተለይ ኢኮኖሚያቸው ወደውጭ ለማያይ፣ ለዋሪዎችም ሆነ ዜጎች ሀብታቸውን በዚሁ ግዛት ድንበር ውስጥ ብቻ ለሚያውሉ አገሮች የሚመጥን ሥልጣን ነው። በመጠኑም ቢሆን ከሌሎቹ ይህኛው አሠራር የሚጠይቀው የአስተዳደር ጉልበት መጠነኛ ነው። እስከአሁን ድረስ ኢትዮጵያ በዚህ የሥልጣን ወሰን ክልል ውስጥ ትገኛለች።

ሌላው ታክስ የመጣልን ሥልጣን የሚመራው ነዋሪነትን የሚከተለው ነው። ማለትም ገቢ ያመረተው ወይም ያስገኘው የንግድ ወይም የማምረት እንቅስቃሴ በግዛት ክልል ውስጥ ሆነም አልሆነ ባለሀብቱ በአንድ ግዛት ውስጥ ነዋሪ እስከሆነ ድረስ ገቢው ታክስ የሚጣልበት ነዋሪ በሆነበት ግዛት ይሆናል። ይህ መርህ ከፍ ብሎ ከተጠቀሰው የሥልጣን ወሰን የተሻለ ገቢ ያስገኛል። ያህም የሆነበት ምክንያት ከላይ እንደተገለጸው ነዋሪነትን ስለሚከተል፣ ነዋሪ ከሆነበት ግዛት ውጪ በሚያገኘው ገቢ ላይ ገቢውን አስታውቆ ግብር መክፈል ስላለበት ነው።

ይህ መርህ ከመጀመሪያው ይልቅ ከግዛት ወጪ የሚደረግ የኢኮኖሚ እንቅስቃሴ መኖሩን ግምት ውስጥ ያስገባ ነው። ይህ ግምት ትክክል እስካልሆነ ድረስ በዚህ መመሪያቱ የቅርብ የሆነ ፋይዳ አይኖረውም። ይሁን እንጂ መኖሩ በመጀመሪያ የተገለጸውን የሥልጣን ወሰን መሠረት የሚያስገኘውን ግብር የመሰብሰብ ሥልጣን ወሰን መሠረት የሚያስገኘውን ግብር የመሰብሰብ ሥልጣን ስለማይገድብና ስለማያስቀር መካተቱ ወደውጭ የመሄድ ልምድና አቅም በሚኖርበት ጊዜ የሚያገለግል ስለሚሆን መጪውን በማሰብ ሁኔታውን አስቀድሞ የመቆጣጠር ፋይዳ ይኖረዋል። በመሆኑም መካተቱ ጉዳት አይኖረውም። ይልቁንም አብዛኛው አገር ወደዚህ ግብር የመጣልና የመሰብሰብ ሥልጣን ወሰን እየተሸጋገረ ስለሆነ የታክስ ግንኙነትን በተቻለ መግባባት ላይ የተመሠረተ እንዲሆን በማድረግ ወደፊያውኑ የሚታይ ጠቀሜታ ይኖረዋል።

ሦስተኛው ዜግነትን የሚከተለው ነው። ይህም ማለት አንድ ባለሀብት ዜግነቱ የአንድ ግዛት እስከሆነ ድረስ በዓለም ደረጃ በሚያገኘው ገቢ ላይ ዜጋ ለሆነበት አገር ግብር የመክፈል ግዴታ ይኖርበታል። ይህ ነዋሪነትን ወይም ትርፍ ያስገኘው እንቅስቃሴ በግዛት ውስጥ መሆን ያለመሆንን አይመለከትም። በዚህም ከቀደሙት ሁለት የሥልጣን ወሰን መሠረቶች ይለያል። በሚጠይቀውም የማስፈጸም ጉልበት በሁለቱ ከፍተኛ ልዩነት ይኖረዋል። ተፈጻሚነቱ ሙሉ በሙሉ የሚመሠረተው በዜጎች የግብር የመክፈል አወንታዊ ባህል ላይ ነው።

የመጨረሻዎቹ ሁለቱ የግብር ሥልጣን መሠረቶች በተለይ ከአገሮች ጋር የፊስካል ግንኙነት ውሎች መኖርን የሚጠይቁ ናቸው። በነዋሪነት እና በዜግነት ላይ የመሠረቱ ታክስ የመሰብሰብ አሠራሮች ተደራራቢ ግብርን ያስከትላሉ። ይህንን ለማስወገድ የተደራራቢ ግብር ማስወገጃ ስምምነት ከተለያዩ አገሮች ጋር መፈረም ይኖርበታል። እንደ ኢትዮጵያ በልማት ላይ ካሉ ኢኮኖሚዎች ጋር የዚህን ዓይነት ስምምነት ለመፈረም ፈቃደኛ የሚሆኑት በእነዚህ አገሮች ያለው ሀብትን በልማት ላይ የማዋል ዕድል ሰፊና የሚጋብዛቸው እስከሆነ ድረስ ነው። እስካሁን ድረስ በዚህ አቅጣጫ ተነሳሽነት ያሳዩት አገሮች ቀደም ሲል በነበሩት የታሪክ ዘመናት ዜጎቻቸው በመልማት ላይ ባሉ አገሮች ሀብት ያፈሰሱ አገሮች ናቸው እነዚህ ደግሞ በቁጥር ጉዳይ የሚባሉ አይደሉም። ስለዚህ ይህንን ስምምነት አገሮች እንዲፈርሙ የሚያስችል የልማት አካባቢ ሁኔታን መፍጠር አስፈላጊ ነው። ስለዚህ ሁኔታ መፈጠርም ከሀብት አፍሳሽ አገሮች ሙሉ እምነትን ማግኘት ያስፈልጋል። በመሆኑም የስምምነቶቹ መፈረም አዝጋሚ ሂደት ነው የሚሆነው።

በዜግነት ላይ የተመሠረተው ግብር የመጣልና የመሰብሰብ ወሰን በተለይ በመልማት ላይ ላሉ አገሮች ጉዳት አለው። የእነዚህን አገሮች ኤጎች ወደውጭ የሚሄዱት ሀብትን በሥራ ላይ አውለው ለማትረፍ ወይም ሀብት ለመገንባት ሳይሆን ጉልበታቸውን አፍስው ለመኖር ነው።

እነዚህ ዜጎች አልፎ አልፎ ካልሆነ በስተቀር በአመዛኙ የሚያገኙት የደመወዝ ገቢ ነው። በአጭሩ የሚመሩት የስደተኝነት ኑሮ ነው። ዜግነትን የሚከተለው ታክስ የመጣል ሥልጣን በሥራ ላይ በሚውልበት ጊዜ ዜጎቹ ነዋሪነታቸው በትውልድ አገራቸው ሆነም አልሆነ ሀብት ያፈሩበት እንቅስቃሴ በአገራቸው ተካሄደ አልተካሄደ ግብር ከፋዮች ይሆናሉ። ተደራራቢ ግብር የማስወገጃ ስምምነት እስከሌለ ድረስ የግብር ጫናው ይከብዳል። ይህም ስምምነት በዜግነት ላይ ለተመሠረተ ግብር የመሰብሰብ ሥልጣን ብዙ ፋይዳ የሚኖረው አይደለም።

በሌላ በኩል በውጪ አገር የሚኖሩ በመልማት ላይ ያሉ አገሮች ዜጎች ለፍተው ካገኙት ገቢ በአገር ቤት ለሚገኙ ዘመዶቻቸው የገንዘብ ድጋፍ ስለሚልኩ ለትውልድ አገራቸው የውጭ ምንዛሪ ምንጮች ናቸው።

አንዳንድ አገሮች ከእንግዲህ ያለው ምንጭ ከጠቅላላ የውጭ ምንዛሪ ግኝታቸው ፳ በላይ ጥቂቶቹ ከ50% በላይ እንደሚያገኙ ይታወቃል። በዚህ ዓይነት ግብር የማስከፈል ሥልጣን በገቢያቸው ላይ ግብር እንዲከፈልበት ቢደረግ ግብሩ ተደራራቢ ስለሚሆን ገቢያቸው በከፍተኛ ደረጃ ሊቀንስ ይችላል። ከላይ የተባለው ግብሩን የማስፈጸም ችግር እንደተጠበቀ ሆኖ ነው።

ይህ ሥልጣን ተፈጻሚ ቢሆን ከትውልድ አገራቸው ውጪ የሚኖሩ ዜጎች (diaspora) የትውልድ አገራቸውን ዜግነት እንዲለቁ ከአገራቸው እንዲርቁ፣ ወደ አገራቸው ተመልሰው በልማት ሥራ ላይ በማድረግ እንዳይሠማሩ እንቅፋት ስለሚሆን ጠቀሜታ የለውም። በመሆኑም ይህ ጨርሶ በመልማት ላይ ያሉ አገሮች የግብር ሥልጣን መሠረት አይደለም።

ከእነዚህ ሦስት የግብር መጣል ሥልጣን ወሰን መሠረቶች በአዋጁ ረቂቅ የተካተተው ነዋሪነት የሚለውን መሠረተ ሀሳብ የሚከተለው ነው። ግልጽ እንደሆነው በአሁኑ ጊዜ የኢትዮጵያ ባለሀብቶች ሀብታቸውን ከኢትዮጵያ ውጪ የማፍሰሳቸው አቅም እጅግ የተወሰነ ነው። የተወሰኑና በጣት የሚቆጠሩ የሸቀጥ ንግድና የአገልግሎት መስጠት ተግባሮች ከድንበር ውጪ እንደሚከናወኑ ቢታወቅም ይህ ነዋሪነትን ለመከተል ለሚቀርበው ክርክር አቅም ያለው ድጋፍ አይደለም።

ይሁን እንጂ ለሚከተሉት ምክንያቶች ወደዚህ መርህ መለወጡ ድጋፍ ይኖረዋል። በአሁኑ ጊዜ በኢኮኖሚ ፖሊሲ ለውጥ ምክንያት ሀብትን በልማት ላይ የማፍሰስ እንቅስቃሴና ተነሳሽነት የተሻለ አዝማሚያ እየያዘ ነው። ምንም እንኳን ቀደም ሲል የነበረው ሁኔታ በቀላሉ ወደኋላ ሊቀር የሚችል ባለመሆኑ በግል ሀብት የልማት ሚና ላይ የራሱ የሆነ አሉታዊ ተጽዕኖ ቢኖረውም እንቅስቃሴው ግን የሚታይ ነው። መንግሥት ይህ እንቅስቃሴ እንዲጎለብት ከሚያደርገው ጥረት አንጻር በአጭር ጊዜ ውስጥ የተሻለ እንቅስቃሴ ይኖራል ብሎ ማመን ትክክል ይሆናል።

በውጭ ግንኙነት በኩል አገሪቱ ከአካባቢ አገሮች ጋር የተሻለ ግንኙነት እንዲፈጠርና የኢኮኖሚ ግንኙነት እንዲሰፋ ጥረት እያደረገች ነው። በተለይም በጋራ የኢኮኖሚ ድርጅቶች ውስጥ አባል እየሆነችና በእነዚህ የጋራ ገበያ ድርጅቶች ውስጥ ያላት ሚና እየጨመረ በመሄድ ላይ ይገኛል። ከነዚህ አበረታች እንቅስቃሴዎች የኢትዮጵያ ወይም ነዋሪነታቸውን በኢትዮጵያ ያደረጉ ባለሀብቶች በመጀመሪያ በአካባቢ አገሮች ከዚያም በጋራ ድርጅት ክልል ውስጥ የኢኮኖሚ እንቅስቃሴ ሊያከናውኑ እንደሚችሉ በተጨባጭ ግምት ላይ የተመሠረተ እምነት አለ።

ከዚህ አወንታዊ እምነት በመነሳት ከአሁኑ በኢትዮጵያ ተቀማጭ የሆኑ ባለሀብቶች ሀብታቸውን ወደውጭ ልከው ልማት በሚያከናውኑበት ወቅት ከዚህ ገቢ የሚሰበሰበውን ግብር መቆጣጣር እንዲቻል በዚህ ወሳኝ በሆነው የግብር ማሻሻያ ሥርዓት እንቅስቃሴ የግብር ማስከፈል ሥልጣን መሠረት ወደዚህ እንዲለወጥ ማድረግ መጪ ጊዜን ያየ እርምጃ ይሆናል።

ከዚህም በተጨማሪ ወደዚህ የአሰባሰብ ሥርዕት መለወጥ አሁን በግዛት የግብር መጣል ሥልጣን ወሰን የሚሰበሰበውን ግብር የማይቀንስ ስለሆነ የሥልጣን ወሰኑ በመለወጡ ምክንያት የሚታጣ ገቢ አይኖርም። በተጨማሪም አብዛኛው ዓለም ወደዚህ ሥልጣን ወሰን እየተሸጋገረ ስለሆነ እኛም ይህንን ተቀብሎ ሥራ ላይ ማዋል የፋይናንስ ግንኙነታችን ቀላልና በመግባባት ላይ የተመሠረተ እንዲሆን ያደርጋል።

በእነዚህ ሁሉ ምክንያቶች ለውጡ ተቀባይነት ቢያገኝ የሚታጣ ነገር ካለመኖሩም በላይ መጪ ጊዜን ያየ ስለሚሆን ጠቀሜታ ያኖረዋል።

3.2. በቋሚነት የሚሠራ ድርጅት

የነዋሪነት አቋም የሚያብራራው የአዋጁ ረቂቅ አንቀጽ 4(3) አንድ ድርጅት በኢትዮጵያ ነዋሪ ነው የሚባለው ዋናው ጽ/ቤቱ በኢትዮጵያ ውስጥ ከሆነ፣ በድርጅቱ አሠራር፣ እንቅስቃሴና አመራር መሠረታዊ የሆነ ለውጥ የሚያስከትል ውሣኔ የመስጠት ችሎታ ያለው አመራር ወይም አስተዳደር በኢትዮጵያ ውስጥ ያለ ከሆነ እንዲሁም በንግድ መዝገብ የተመዘገበ ሲሆን እንደሆነ ያመለክታል።

በተለይ መሠረታዊ የሆነ ለውጥ የሚያስከትል ውሣኔ የመስጠት ችሎታ ያለው አመራር የሚለው ድርጅቱ እንደገና እንዲዋቀር ዋናውን መ/ቤት ሳያስፈቅዱ መወሰን በመቻል፣ ፈቃድ ሳያስፈልግ ከሦስተኛ ወገን ጋር በመዋል፣ አመራርን መለወጥ፣ በሠራተኛ ጉዳይ ላይ ሙሉ ውሣኔ መስጠት መቻል እና ኪሣራ ማወጅ መቻልን እና በዚህ ደረጃ በሚታዩ ውሣኔዎች ይገለጻል።

ግብር ከፋዩ ከዚህ በላይ በተመለከቱት መመዘኛዎች ነዋሪነትን የሚያሟላ በሚሆንበት ጊዜ የኢኮኖሚ እንቅስቃሴው የሚያስገኘው ገቢ እንቅስቃሴው በተከናወነበት ግዛት የግብር መሰብሰብ ሥልጣን ሥር እንዲመጣ ለማስቻል በቋሚነት የሚሠራ ድርጅት የሚለው መመዘኛ ሥራ ላይ እንዲውል ይደረጋል።

ይህ ፅንሰ ሀሳብ አንድ የውጭ ድርጅት በኢትዮጵያ ውስጥ ነዋሪ ነው ተብሎ በኢትዮጵያ ግብር የመሰብሰብን ሥልጣን ክልል ውስጥ እንዲመጣ ለማድረግ የሚያስችል ፅንሰ ሀሳብ ነው።

የግለሰብ ነዋሪነት የራሱ የሆነ መግለጫ በአዋጁ የተሰጠው ሲሆን፣ ድርጅትንም በኢትዮጵያ ነዋሪ ነው የሚያሰኘው መመዘኛ በዝርዝር ተቀምጧል።

ዛሬ ዓለም በአመዛኙ በተደራጀ የንግድ ሥራ ላይ በተመሠረተ ኢኮኖሚ እየተሸጋገረች ነው። የኢኮኖሚ ዕለም ዐቀፋዊነት (globalization) በማምረት፣ በንግድና በአገልግሎት መስጠት ሥር በተደራጀ ድርጅታዊ ኢንቨስትመንት (Corporate investment) እየተመራ ነው። በመሆኑም የኢንቨስትመንት ፍሰት በእንደዚህ ዓይነት በተደራጁ የኢኮኖሚ እንቅስቃሴዎች አማካኝነት የሚከናወን ይሆናል።

የግብር መሰብሰብ ሥልጣን ወሰናችንን በነዋሪነት ላይ በምንመሠርትበት ጊዜ እነዚህ ድርጅቶች በኢትዮጵያ ውስጥ በቋሚነት ይሠራሉ የሚባልበትን መስፈርት በሕጉ ማመልከቱ ለግብር አሰባሰቡ የሚረዳ ይሆናል። የድርጅቶችን ነዋሪነት ለመመዘን የመቆያ ጊዜ፣ በቆይታቸው ሊያገኙ የሚችሉትን የገንዘብ መጠን ወይም ሁለቱንም በጣምራ መመዘኛ በማድረግ ቋሚነትን (ነዋሪነትን) መወሰን ይቻላል። ይሁን እንጂ ይህ

መመዘኛ በቀላሉ ሥራ ላይ ሊውል የማይችል ስለሆነና የኢንቨስትመንት ፍልሰትን ስለሚገድብ፣ አብዛኞቹ ካፒታል ተቀባይ አገሮች ይህንን መመዘኛ ሥራ ላይ አላዋሉም። በእኛም አገር በተገለጹት ችግሮች ምክንያት ይህ ዘዴ በማሻሻያው አዋጅ ረቂቅ ተመራጭ አልሆነም።

ሌላው መመዘኛ ቋሚ የሚያሰኙ ተግባራትን ለይቶ በማሳየት በቋሚነት የተፈረጁ የሥራ እንቅስቃሴዎችን የሚያከናውን ማናቸውንም የውጭ ድርጅት እነዚህን የኢኮኖሚ እንቅስቃሴዎች የሚያከናውንባቸው ሥፍራዎች ቋሚ የኢኮኖሚ እንቅስቃሴ ሥፍራዎች ተብለው በዚህ ዓይነት የሚንቀሳቀሰው ድርጅት እነዚህን መሠረት በማድረግ የነዋሪነት አቋም ይሰጠዋል። በኢትዮጵያ ነዋሪ እስከሆነ ድረስ ይህ ድርጅት የሚያገኘው ገቢ በኢትዮጵያ የግብር ሥልጣን ሥር ይመጣል።

ቋሚ የሥራ ቦታ የሚያሰኙ ተግባራት የሚመረጡት እነዚህ ተግባራት ድርጅቱን ከኢትዮጵያ ኢኮኖሚ ጋር የማቆራኘት ኃይላቸው ከፍተኛ መሆኑና እንቅስቃሴዎቹም ወደ ኢትዮጵያ ኢኮኖሚ ውስጥ ዘልቀው መግባታቸውን በመመዘን ነው። በመሆኑም የሚመረጡት የኢኮኖሚ ተግባሮች ከኢትዮጵያ ኢኮኖሚ ጋር ያላቸው ግንኙነት (nexus) በግልጽ የሚታይ መሆን ይኖርበታል።

ከላይ የተጠቀሰውና ተደራራሚ ግብርን ለማስቀረት በሚደረገው ድርድር በዋንኛነት አከራካሪ የሚሆነው እነዚህ የኢኮኖሚ እንቅስቃሴዎች ከካፒታል ተቀባይ አገር ኢኮኖሚ ጋር ያላቸውን ግንኙነት (nexus) ተጨባጭ በማድረግ ላይ የተመሠረተ ነው። ለድርድሩ አመቺ እንዲሆንና መንሻ ለማድረግ አገሮች በእነርሱ በኩል መሠረታዊ ሆነው ሊወሰዱ የሚገባቸውን መመዘኛዎች በሕጋቸው ውስጥ ያካትታሉ። ይህም ስምምነቱ አቅጣጫ እንዲኖረውና የሚኬድበት መስመር ግልጽ እንዲሆን ያደርጋል።

በመሆኑም በአንቀጽ 2(10) የተዘረዘሩት በቋሚነት የሚሠራ ድርጅት የሚያሰኙ ሲሆኑ በዚሁ አንቀጽ በተራ ፊደል (ለ) የተዘረዘሩት ደግሞ የማያሰኙ ናቸው።

በአጭሩ ግብር የመጣል ሥልጣን ወሰን መሠረት ያደረገው ነዋሪነትን በሚሆንበት ጊዜ ዋና መ/ቤታቸው ውጭ አገር የሆነ ማለትም ነዋሪነታቸው በኢትዮጵያ ያልሆነ ድርጅቶች ቅርንጫፎች ማናቸውንም የኢኮኖሚ እንቅስቃሴ የሚካሄድባቸው ሥፍራዎች በቋሚነት የሚሠራ ድርጅት ተብለው ካልተፈረጁ የሥራ እንቅስቃሴው በኢትዮጵያ በመከናወኑ ብቻ በኢትዮጵያ ግብር የመጣል ሥልጣን ክልል ውስጥ አይመጡም። በዚህም ምክንያት የዚህ ዓይነቶቹ ድርጅቶች በቋሚነት የሚሠራ ድርጅት ተብለው መሰየማቸው ገቢ አስገኚው እንቅስቃሴ በነዋሪ ወይም በተቀማጭ የተከናወነ እንቅስቃሴ ስለሚሆን በኢትዮጵያ ግብር የመጣል ሥልጣን ክልል ውስጥ ይመጣል። የዚህ ፍረጃ ፋይዳም በዋንኛነት ይህ የተገለጸው ነው።

3.3 በውጭ አገር የተከፈለን ግብር ስለማካካስ

በነዋሪነት ላይ የተመሠረተ ግብር የመጣልና የመሰብሰብ ሥልጣን በሥራ ላይ በሚውልበት ጊዜ ግብር ከፋዮ በሚኖርበት ግዛትም ሆነ ከግዛቱ ውጪ ባገኘው ገቢ ላይ በሚኖርበት አገር ግብር መክፈል እንዳለበት ከፍ ሲል ተገልጿል። ነዋሪነትን እና ምንጭን የሚከተሉ ሁለት አገሮች ቢኖሩ ምንጭን በሚከተለው አገር የተገኘው ገቢ ምንጩ ባለበት ግዛት ግብር ሲከፈልበት በነዋሪነቱ ደግሞ በሚኖርበት ግዛት ግብር እንዲከፈል ይደረጋል። በዚህም ምክንያት የተደራራቢ ግብር ሁኔታ ይፈጠራል።

እንደዚህ ያለውን ሁኔታ ለማስወገድ ሁለት ዘዴዎች በሥራ ላይ ይውላሉ። አንደኛው ከግብር ነፃ የማድረግ ዘዴ ሲሆን፣ ይህም በሁለት አፈጻጸም በሥራ ላይ ይውላል። የመጀመሪያውና ሙሉ በሙሉ ነፃ ማድረግ በመባል የሚታወቀው ከመኖሪያ ግዛት ውጪ የተገኘውን ገቢ ግምት ውስጥ ያለማስገባት ነው። ሌላው በውጭ አገር የተገኘውን ገቢ በነዋሪ ግዛት ውስጥ በተገኘ ገቢ ላይ ደምሮ የግብር ስሌቱ ከተከናወነ በኋላ በውጭ አገር የተገኘውን ገቢ መቀነስ ነው። ይህ ዘዴ ገቢን የሚከተል ነው።

ሁለተኛው ዘዴ ከፍ ብሎ እንደታየው የሚከተለው ገቢን ሳይሆን ግብርን ነው። ይህኛው ዘዴ በሁለት አፈፃጸም ሥራ ላይ ይውላል። የመጀመሪያው በውጭ አገር የተከፈለው ግብር የሚካካሰው ግብር ከፋዩ ነዋሪ በሆነበት አገር በሚከፈል ግብር መጠን ላይ ብቻ ሲሆን፣ ይህም መደበኛ የማካካስ ዘዴ በመባል ይታወቃል።

ከግብር ነፃ የማድረጉ ዘዴ ገቢን ስለሚከተል እና በውጭ አገር የተገኘን ገቢ ማረጋገጥ ስለሚጠይቅ በውጭ አገር የተገኘን ገቢ ማረጋገጥ ደግሞ ለአስተዳደር አስቸጋሪ ይሆናል። በመሆኑም ተመራጭ የሆነው ዘዴ ግብርን የማካካሱ ዘዴ ነው። ግብር ከማካካሱ ዘዴ ውስጥ የተመረጠው አፈፃጸም መደበኛ የማካካስ ዘዴ በመባል የሚታወቀውና ግብር ከፋዩ ነዋሪ በሆነበት አገር በሚከፈል ግብር መጠን በውጭ የተከፈለውን ግብር የማካካስ አሠራር ነው።

3.4 ከደመወዝ ሌላ በቅጥር ምክንያት ከሚገኝ ጥቅም ግብር ስለመሰብሰብ

በመሠረቱ ማንኛውም በገቢነት የሚፈረጅ ጥቅም ግብር ሊከፈልበት ይገባል። ይህ እምነት መሠረት የሚያደርገው ማናቸውም ከሌላ የተሻለ ጥቅም የሚያገኝ ሰው ለመንግስት ገቢ የተሻለ አስተዋፆኦ ማድረግ አለበት ከሚለው መሰረተ ሃሳብ ነው። ይህ አቀራረብ ጥቅሙ የተሰጠበትን ዓለማ ያዳክማል ወይም የጥቅሙን አበረታችነት ይቀንሳል የሚል ክርክር ይቀርብበታል። በመሆኑም አታግቶ የማሠራትን ዘዴ ሙሉ በሙሉ በሥራ ላይ እንዲውል የማያደርግ ስለሆነ የሥራ ተነሳሽነት ይጎዳል የሚል አመለካከት አለ። ይህ ምክንያት ለሚከተለው ነጥብ ለክርክር በቂ ድጋፍ አይሆንም።

ግብር ከፋዩ ግብሩን ከፍሎ ቀሪው ጥቅሙ ስለሚሆን ግብር መክፈሉ ብቻ ጥቅሙ እንዳልተሰጠ አስቆጥሮ ጥቅሙ የተነሳበትን ዓላማ ማዳከም የሚገባው አይደለም። ግብር ከፋዩ ከተሻለ ጥቅሙ ላይ የተሻለ ግብር መክፈል እንዳለበት መረዳት ይኖርበታል። በተሻለ ገቢ ላይ የተሻለ ግብር መክፈል እንደ ደንብ መሰረጽ ያለበት አስተሳሰብ ነው። ሌላ ሰው የማያገኘውን ማንኛውንም ገቢ (ጥቅም) የሚያገኝ ሰው በማናቸውም ምክንያት ከግብር ከለላ ማግኘት አይገባውም። እንዲህ ያለውን ከለላ ለመስጠት የተሻለና የጠበቀ ምክንያት ሊኖር ይገባል።

ማናቸውም ጥቅም ከግብር ነፃ መሆን ያለበት የማበረታታት አቅሙ ይቀንሳል በሚል ሳይሆን መንግስት የተለየ ዓላማ ኖሮት ወይም አፈፃጸሙ አስቸጋሪ በመሆኑ ምክንያት የተነጣጠረ (targeted exemption) ሲሰጥ ብቻ ነው። ልዩ የማበረታቻ ጥቅም ሥርዓት እንደ ሥርዓት ከግብር ከለላ ማግኘት አይኖርበትም።

ከላይ የጠቀስናቸውና ከግብር ከለላ ማግኘት ያስችላሉ ያልናቸው ምክንያቶች ለጥቅማ ጥቅም ብቻ ሳይሆን ለዋና ገቢም ተፈጻሚነት ይኖራቸዋል። በመነሻው እንዳልነው ማናቸውም ገቢ የሚያገኝ ሰው ግብር መክፈል አለበት የሚለው አስተሳሰብ የተለዩ ሁኔታዎች ግምት ውስጥ የማይገቡበት የማይነካ ደንብ አይደለም። ለማናቸውም አጠቃላይ ደንብ ልዩ ሁኔታ የሚሰጡ መብቶች ይኖራሉ። እነዚህ እንደተጠበቁ ሆነው ልዩ የማበረታቻ ጥቅም ሥርዓት የግብር ከለላ ያግኝ ማለቱ ፍትሀዊ አይደለም።

ልዩ መብት (privilege) በልዩ መብትነቱ የተወሰኑ ጥበቃዎች ቢኖሩትም የተለየ ሁኔታ ካልታየ በስተቀር ከግብር ነፃ እንዲሆን ማድረግ ተገቢ አይሆንም። እንደልዩ መብት ተሰጠ እንጂ እንደማይነካ መብት አልተሰጠም። ማናቸውም ሰው የሚከፍለው ግብር ከገቢው ጋር የተመጣጠነ ወይም አብሮ የሚሄድ መሆን አለበት።

ስለሆነም በአዋጁ ልዩ የማበረታቻ ጥቅሞች ተዘርዝረው በመሠረተ - ሀሳብ ደረጃ ግብር ሊከፈልባቸው እንደሚገባ ከተወሰነ በኋላ መንግስት ለልዩ ዓላማ ወይም ለአስተዳደር ምክንያት አንዳንዶች በሚኒስትሮች ምክር ቤት በሚወጣ ደንብ ግብር እንዳይከፈልባቸው ሊያደርግ እንደሚችል በአዋጁ ረቂቅ ተመልክቷል። ይህ የተሻለ አቀራረብ ሆኖ ተገኝቷል።

3.5. እንደገና ስለመደራጀት

በክፍል 1 ጠቅለል ባለ አኳኋን እንደተገለጸው ዘመኑ በአመዛኙ ወደተደራጀ የንግድ ሥራ እየተሄደ ያለበት በመሆኑ፣ የካፒታል አቅምን ገንብቶ በኢኮኖሚ ውስጥ ትርጉም ያለው ሥራ ለመሥራት ከሁሉም የተሻለው የአነጋገድ መሣሪያ ድርጅታዊ የአነጋገድ ዘዴ በመሆኑና በተለይም በአክሲዮን በተደራጀ የንግድ ሥራ ድርጅት የሚካሄድ ልማት በሚገዛው የአክሲዮን መጠን ስፋ የሕዝብ መሠረት የሚኖረው በመሆኑ፣ በእንዲህ ዓይነቱ የልማት እንቅስቃሴ ላይ እምነት ይኖራል።

ከዚህም በላይ በተለይ በአክሲዮን በተደረጀ ኩባንያ የምርት፣ የማከፋፈል እና አገልግሎት የመስጠት ሥራ ማከናወን አክሲዮን ማኅበሩ ሂሳቡን በሕዝብ ጋዜጣ በይፋ እንዲያሳውጅ ስለሚገደድና የዚህ ዓይነቱ ግዴታ ግልጽነትን ስለሚያሳይ አደረጃጀቱ የሚመረጥ ነው።

በተቀናጀ ካፒታል የሚከናወን ልማት ኢኮኖሚውን በማንቀሳቀስ ረገድ መሠረታዊ የሆነ ጠቀሜታ አለው። ይሁን እንጂ በዚህ ደረጃም ሆነ ከዚህ ባነሰ ደረጃ በሚከናወን የምርት፣ የማከፋፈል እና አገልግሎት የመስጠት ሥራ ትርፍን ከፍተኛ ለማድረግ ካለ ውስጣዊ ግፊት የተነሳ ከግብር ለመሸሽ፣ ሞኖፖል በማቋቋም ዋጋን ለመቆጣጠር እና ተወዳዳሪነትን በማጥፋት የቴክኖሎጂ መሻሻል እንዲገታ ምክንያት እስከመሆን የሚደርስ አሉታዊ ጎን አለው።

በመሆኑም መንግስታት የድርጅቶችን መዋሀድ፣ አንዱ በሌላው መቀጥን እና የተቀጽላ ኩባንያዎችን ካፒታል የዋናውን የንግድ ሥራ ኩባንያ ካፒታል ወደያዙ ማስተላለፍን እንዲሁም የኩባንያዎችን መነጣጠል በጥንቃቄ ይቆጣጠራሉ። ቁጥጥሩ በለሙ አገሮች ግልጽ ለሆነ ምክንያት መደበኛ አፈጻጸም ነው። ቁጥጥሩ የሚከናወነው ለሁለት ምክንያቶች ነው። የመጀመሪያው በአደረጃጀት ምክንያት
ጸረ - ግብር የሆነ ሁኔታ እንዳይፈጠርና በሞኖፖል ምክንያት የዋጋ ውድድር እንዳይጠፋና የቴክኖሎጂ ዕድገት እንዳይገታ ነው።

ለኋለኛው ራሱን ችሎ የድርጅቶችን እንደገና መደራጀት የሚቆጣጠር ተቋም አግባብ ባለው መንግስታዊ መ/ቤት ሥር መቋቋም ይኖርበታል። ምክንያቱም በዋጋ እና በቴክኖሎጂ ሊኖር በሚገባው ውድድር መገታት ምክንያት ተጎጂ ኅብረተሰቡ በመሆኑ ነው። ኅብረተሰቡ ውድድር የሚሰጠው ዋጋና የቴክኖሎጂ ብቃት የመጠቀም መብት አለው ይህ መብት መሠረታዊ በመሆኑ ከመንግስት ጥበቃ ሊደረግለት ይገባል።

እንደገና የመደራጀቱ ሂደት የሀብት መዘዋወርን ማለትም የሁለት ድርጅቶች ሀብት በመዋሀድ የአንድ ድርጅት ሀብት ስለሚሆን፣ አንዱ በሌላው በመዋጡ ምክንያት የተዋጠው ድርጅት ሀብት ወደዋጠው ኩባንያ ስለሚዘዋወር፣ የተቀጽላዎች ሀብት አክሲዮናቸው ወደዋናው ኩባንያ በመደላደሉ ምክንያት አሁንም የሀብት ዝውውር ስለሚኖር፣ በመነጣጠልም የአንድ ድርጅት ሀብት ወደ ሁለት ድርጅቶች ሀብት ስለሚዘዋወር የሀብት ዝውውሩ ወይም ሽግሽጉ የግብር እንድምታ ይኖረዋል።

እዚህ ላይ መለየት ያለበት በሽያጭ ምክንያት እና እንደገና በመደራጀት ምክንያት የሚኖረው ሀብት ዝውውር ነው። ይህንን ለይቶ ማሳየት እንደገና መደራጀት ያለውን የታክስ ውጤት ግልጽ ለማድረግ ይረዳል። በሽያጭ ምክንያት የሚከናወን የሀብት ዝውውር በዝርዝር የሀብት ዋጋ ሁለት ሕልውና ባላቸው ድርጅቶች መካከል የሚፈጸም የንግድ ልውውጥ ስለሚሆን እንደማናቸውም የሽያጭ እንቅስቃሴ ትርፍና ኪሣራ ይኖራል። ለዚህም ትርፍና ኪሣራ ዕውቅና ስለሚሰጠው ትርፉ ግብር እንዲከፈልበት ኪሣራው ደግሞ እንዲጣጣ ያደርጋል።

እንደገና በመደራጀት ግን በሁለት ድርጅቶች መካከል የሚፈጸም የንግድ ልውውጥ አይኖርም። በዚህ ሁኔታ የሚኖረው የድርጅትና የካፒታል መዋሀድና መነጣጠል ነው። የሀብት ዝውውሩ እንደገና የመደራጀት ውጤት እንጂ የሽያጭ ውጤት አይደለም። በመሆኑም የታክሱ ኃላፊነት የሀብት ዝውውር ተቀባይ ወደሆነው ድርጅት ይዘዋወራል። በዚህም ምክንያት አዲስ ወደተቋቋመው ድርጅት የተዘዋወረው ንብረት የእርጅና ቅናሽ ያልጨረሰ ከሆነ ቀሪው የእርጅና ቅናሽ መብት ንብረቱ ወደተዘዋወረበት ድርጅት እንዲዘዋወር ያደርጋል።

3.6 የታክስ ሂሳብ አያያዝ

የታክስ ሂሳብ አያያዝ መርሆዎች በአዋጁ ረቂቅ ውስጥ እንዲካተቱ ተደርጓል። ይህ የገቢ ግብር አዋጅ ቁጥር 173/53 ከወጣበት ጊዜ ጀምሮ ሲታሰብበት የቆየና የታመነበትም ነው።

የግብር የሂሳብ አያያዝ በአቀራረቡ

ከጠቅላላ የሂሳብ አያያዝ የተለየ ነው። በመጀመሪያ ደረጃ የሂሳብ አያያዙ ሊከተል የሚገባው ዘዴ ግልጽ በሆነ መስፈርት ይወሰናል። እንዚህም በተለይ ለግብር የሂሳብ አያያዝ በሚረዳ አኳኋን ሥራ ላይ እንዲውሉ ይደረጋል። በአጭሩ የተኛው ገቢ እና የትኛው ወጪ እና መቼ መያዝ እንዳለበት ግልጽ ይሆናል።

መሪው አስተሳሰብ ገቢና ወጪን እንዲሁም ተከፋይ ሂሳብንና ወደፊት የሚሰበሰብን ሂሳብ ለይቶ በመያዝ ለግብር ዓላማ እንዴት መመራት እንዳለባቸው መወሰን ነው። እነዚህ ሂሳቦች በገቢ ወይም በወጪ እንዲታሰቡ የሚያደርጉ መሟላት ያለባቸው ሁኔታዎች ጭምር በአዋጅ ረቂቅ ተካትተዋል።

የሂሳብ አያያዝ በታክስ ኃላፊነት (ተጠያቂነት) ላይ የዳኝነት ሚና አለው የሂሳብ አያያዙን የሚመራ መሠረታዊ ጉዳይ በሕግ መውጣቱ ሂሳብን ለግብር አላማ የሚይዘው ባለሙያ ይመራዋል፣ ከዚህም በተጨማሪ ለእነዚህ በልዩነት ለሚታዩ የሂሳብ አያያዝ መርሆዎች ዕውቅና ይሰጣቸዋል። የእነዚህ መንደል መደበኛ የሂሳብ አያያዝን በመተላለፍ ሳይወሰን የሕግ መጣስ እንዲሆን ያደርጋል። ይህ በአዋጁ የተጀመረው በዝርዝር የሂሳብ አያያዝ ተጠናክሮ የግብር የሂሳብ አያያዝ አዋጅ (Code) እንዲኖር ያደርጋል። እነዚህ በአዋጁ ረቂቅ የሰፈሩ ድንጋጌዎች መረና አለማመጅ ይሆናሉ።

3.7. ካፒታል ዋጋ ዕድገት የሚገኝ ጥቅም ግብር

አንድ ንብረት ከተመሠረተበት ጊዜ ጀምሮ ገበያ የሚሰጠው የዋጋ ጭማሪ ሊኖረው ይችላል። በየጊዜው በሚደረግ የንብረት ዋጋ ግምገማ የዋጋው እየጨመረ መሄዱ ይመዘገባል። ስለሆነም አንድ ድርጅት ወይም ባለንብረት የሚኖረው ጠቅላላ ንብረት ዋጋ ንብረቶቹ በገበያ ውስጥ ባይውሉም እንኳን ገበያ የሚሰጣቸው ተጨማሪ ዋጋ ይኖራቸዋል።

የዚህ ዓይነቱ ተጨማሪ እሴት (ዋጋ) በሁለት መንገድ ግብር ሊከፈልበት ይችላል። አንደኛው ዘዴ ንብረቱ በሽያጭ ባለመተላለፉ ምክንያት በጥሬ ገንዘብ የዋጋ ጭማሪ የተገኘ ባይሆንም እንኳን የንብረቱ ዋጋ ግምገማ ተካሂዶ ጥቅሙ ሲታወቅ በጨመረው የገበያ እሴት (ጥቅም) ላይ ግብር ሊሰበሰብበት ይችላል። ድርጅቶች ለንብረት ቆጠራና ሀብትን በትክክል ለማወቅ በሚደረጉት እንቅስቃሴ ይህ ተጨማሪ ጥቅም ጉልህ ሆኖ በሂሳብ መዝገብ ይታያል። በመሆኑም ግብር መጣሉ ተገቢ ይሆናል። ይሁን እንጂ የዚህ አይነቱ ግብር አጣጣል በዚህ አዋጅ ረቂቅ አልተመረጠም። ምክንያቱም ተጨማሪው ጥቅም በጥሬ ገንዘብ ያልተገኘ ስለሆነ ባለንብረቱ ግብሩን የሚከፍለው ከሌላ ገቢ ላይ ነው። ይህ ደግሞ ጥሪት ላይ ተጽዕኖ ይኖረዋል። ዘዴው ግን በአንዳንድ ያደጉ አገሮች የሚሰራበት ነው።

የተመረጠው ዘዴ ንብረቱ ተሸጦ ጥቅሙ በጥሬ ገንዘብ ሲገኝ ግብሩን መሰብሰብ ሲሆን፣ ይህም ዘዴ የተሻለና ቀላል አሰራር ዘዴ በመሆኑ እና እንደመጀመሪያው ዘዴ ባለንብረቱ ሌላ ጥሪት፣ ላይ የሚያስከትለው ችግር ስለሌለ በአዋጁ ረቂቅ ተካቷል።

ሌላው ይህ ጥቅም ግብር እንዲከፈልበት ሲታሰብ የግብሩ መሠረት ወይም ግብሩ የሚጣልበት የንብረት አይነት ግልጽ መደረግ ይኖርበታል። ንብረት ሲሸጥ በሚገኝ ተጨማሪ ጥቅም ላይ ግብር መጣል በቋሚ ንብረት ዝውውር ከፍተኛ ተጽዕኖ ይኖረዋል። ግብሩ በሚጣልበት ወቅት ኢኮኖሚው ያለው የካፒታል እንቅስቃሴ ስሩት በጥንቃቄ መታየት ይኖርበታል።

የንብረት ዝውውር ከኢኮኖሚ እሴቶች አንዱ ነው። ይህ እሴት እንዳይጎዳ ግብሩ የሚያርፍበት የንብረት አይነት በጥንቃቄ መመረጥ ይኖርበታል። በአጭሩ የዚህ አይነቱ ንብረት መንቀሳቀስ የራሱ በውስጡ የሰረጸ ተንቀሳቃሽነት ያለውና በዚህ አይነቱ ግብር ልገታ የማይችል መሆኑን መጠናት አለበት። ሌላው ሊጤን የሚገባው ጉዳይ ይህ ግብር የሚጣልበት ንብረት መመስረቻ ወጪና የተሸጠበት ዋጋ በግልጽ የሚታወቅና ተመዝግቦ ያለ መሆኑ ነው። ይህ በማይሆንበት ጊዜ ንብረቱ የተመሰረተበት እና የተሸጠበት ዋጋ ግምት ብቻ ስለሚሆን እና ግምቱ ደግሞ መመስረቻውን ወጪ ዝቅ እና የተሸጠበትን ዋጋ ከፍ ሊያደርግ ስለሚችል በንብረቱ እንቅስቃሴ ላይ ተጨማሪ ተጽዕኖ ይኖረዋል። ምክንያቱም የግብሩ መሠረት በግምት ምክንያት የሚገር ከሆነ ግብሩም በዚያም ልክ ስለሚገር ግብሩ የተጣለበት ንብረት በኢኮኖሚ ውስጥ የሚኖረው እንቅስቃሴ ይገታል።

ከዚህም በላይ የግምት አሠራር ለሙስና የተጋለጠ ስለሆነና አብዛኛውም የንብረት አንቀሳቃሽ ገቢውን ስለሚደብቅ የሚገኘው ጥቅም የተገደበ ነው።

በዚህ ዓይነቱ ጥቅም ላይ ግብር የመጣሉ አስተሳሰብ የሚነጨው ማናቸውም የገበያ እንቅስቃሴ ጥቅም እስካስገኘ ድረስ ለመንግስት ገቢ አስተዋጽኦ ማድረግ አለበት ከሚለው መርህ ነው። ይህ መርህ እንደማናቸውም ሌሎች አጠቃላይ መርሆዎች በቀጥታ ሥራ ላይ የሚውል አይደለም። ሁኔታው እየተገመገመ ታሳቢዎች ሲጠይቁ ማሻሻያዎች ይደረግበታል።

በዚህም ምክንያት በአዋጁ ረቂቅ የተካተተው ከካፒታል ዋጋ ዕድገት በሚገኝ ጥቅም ላይ የተጣለው ግብር በማናቸውም የካፒታል እንቅስቃሴ ላይ ሳይሆን በቤትና በአክሲዮን ሽያጭ እንቅስቃሴ የተገደበ ነው።

ቤት በኢኮኖሚ ውስጥ ባለው የትስስር (linkeage) ስፋት ምክንያት እና ለሥራም ሆነ ለመኖሪያነት መሠረታዊ ስለሆነ አዲስ የቤት ልማት ማከናወን በሚጠይወት ካፒታል ምክንያት እንደሚፈለገው ባይሰፋም ያሉት ቤቶች ይቀንሳቀሳሉ ተብሎ ይገመታል። ይህ ግምት ግን በጥናት ሊደገፍም ላይደገፍም ይችላል። በመሆኑም በእምነት (Presumption) ላይ የተመሠረተ ነው። ይህንን የሚቃረን ክርክር ማቅረብ ይቻላል። አሁን ግምትን (Presumption) መሠረት በማድረግ ከቤት በሚገኝ የዋጋ ዕድገት ጥቅም ላይ ግብር እንዲከፈል ተደርጓል።

ይሁን እንጂ በዚህ ረቂቅ በሥራ ላይ ባለው አዋጅ ከተደነገገው የግብሩ መሠረት እንዲጠብ ተደርጓል። በዚህም መሠረት በቤት ላይ የተጣለው ግብር በመኖሪያ ቤትና የንግድ ሥራ ንብረት በሆኑ ቤቶች ላይ ተፈጻሚ እንዳይሆን ተደርጓል።

ይህ የተደረገበት ምክንያት የንግድ ሥራ ቤቶች በሚሸጡበት ጊዜ የሚገኘው ገቢ የንግዱ ሥራ ገቢ ሆኖ ጥቅሙ በሂሳብ ላይ ስለሚካተትና በሠንጠረዥ 'ሐ' መሠረት ግብር ስለሚከፈልበት ነው።

ከዚህም በተጨማሪ በንግድ ድርጅት ባለቤትነት ከተያዘ ቤት ሽያጭ የሚገኝ ጥቅም ተነጥሎ ግብር ይከፈልበት ቢባል ድርጅቱ ከስር ንብረቱ በሚሸጥበት ጊዜ ከስር ካለ ድርጅት ተነጥሎ በዚህ ላይ ግብር ማስከፈል ከታክስ መሠረተ - ሃሳብ ጋር የታቃረነ አሠራር ስለሚሆን ነው።

የመኖሪያ ቤት ከግብሩ መረብ ወጪ እንዲሆን የተደረገ መኖሪያ ቤት ከመሠረታዊ ፍላጎቶች መካከል በመሆኑና የገበያ እንቅስቃሴው መበረታታት ስለሚገባው ነው። በመሆኑም ግብሩ ቤትን በሚመለከት ተፈጻሚ የሚሆነው ለተለያዩ ተቋማት መገልገያ የዋለ ቤት በሚሸጥበት ጊዜ ብቻ ነው።

ሌላው ለግብሩ መሠረት የሆነው የአክሲዮን ሽያጭ ነው። በአገራችን የአክሲዮን እንቅስቃሴ ጉልቶ የሚታይ አይደለም። ይህን እንቅስቃሴ የሚመራም ገበያ አልተመሠረተም። በመጀመሪያው ክፍል ለመጥቀስ እንደተሞከረው ልማትን በተደረጀ የንግድ ሥራ ማካሄድ ለታሪክ ምክንያቶች የሰፋ አይደለም። የአክሲዮን የመሳተፉ ባህል እየደረጀ ሲሄድ ነው። በተወሰነ ደረጃ የአክሲዮን ማኅበራት መመሥረት ከጊዜ ወደ ጊዜ እየጨመረ ቢሄድም ሕዝቡ በአክሲዮን በልማት ውስጥ የመሳተፍ ባህሉ አነስተኛ በመሆኑ ያሉትም የአክሲዮን ማኅበራት በአክሲዮን የመሳተፍ እምቅ አቅም አለው ተብሎ ለሚገመተው ሕዝብ ትክክለኛ ሂሳባቸውን በጊዜጠች አትመው ስለማያወጡና የሕዝቡን እምነት ለማግኘት ጥረት ስለማያደርጉ፣ የአክሲዮን ያገኙ ቁጥር እንዲሰፋ በቂ የሕዝብ ግንኙነት ሥራ ስለማያከናውኑ ያለውን የአክሲዮን መጠን እንደበቂ ስለሚወሰዱ ባህሉ በሚፈለገው ፍጠነት ሊሠረጽ አልቻለም።

በአጭሩ በአክሲዮን የመሳተፍ ባህል በከፍተኛ ባለሀብቶች የተወሰነና ወደ ሕዝቡ ሠርፆ ያልገባ ስለሆነ የጥቂት ባለሀብቶች ሞኖፖል ሆኖ ይታያል። ይህንን ሞኖፖል ለመስበርም ያሉት የአክሲዮን ማኅበራት ፈቃደኛ አይመስሉም።

ይሁን እንጂ የተደራጀ የንግድ ሥራ መካሄድ የጀመረና የኢኮኖሚ እንቅስቃሴ በሰፋ ቁጥር እየጨመረ ስለሚሄድ የዚህ ዓይነቱ ባህል መስፋት ከውጭ ሊፈስ የሚችልን የአክሲዮን ኢንቬስትመንት በአጠቃላይም ኢንቬስትመንት ሊያበረታቱ ከሚችሉ ነባራዊ ሁኔታዎች መካከል ስለሚሆን መንግስት ይህ ባህል እንዲሰፋ በተለያየ መንገድ እንደሚያበረታታ ይታወቃል። ከዚህም ማበረታቻ መካከል አክሲዮንና ሌሎች የካፒታል እንቅስቃሴዎች የሚከናወኑበት የካፒታል ገበያ (capital market) እንዲመሠረት ጥናቱን ወደ ማገባደድ እየደረሰ ነው። ይህ ገበያ ዕውን በሚሆንበት ጊዜ ኩባንያዎች ለሕዝብ እንዲታወቁ፣ የየዕለቱ የፋይናንስ አቋማቸው እንዲገለጽ፣ ስለሚያደርግ እና የአክሲዮን ኢንቨስትመንትን ጠቃሚነት በሚመለከት ሰፊ የሕዝብ ግንኙነት ይሠራል ተብሎ ስለሚገመት በተደራጀ የንግድ ስራ ገንዘብን በሥራ ላይ ማዋል እየሰፋ ይሄዳል።

ለዚህ መጪ ሁኔታ ታክሱ ተደራጅቶ መቆየት ስላለበትና አሁን በመከናወን ላይ ካለውም አነስተኛ የአክሲዮን እንቅስቃሴ የተወሰነ ገቢ ለማስገኘት በአክሲዮን ዋጋ ዕድገት በሚገኝ ጥቅም ላይ ግብር እንዲከፈል ተደርጓል።

ከቀድሞው የአሁኑ የሚለየው የተወሰኑ የአክሲዮን እንቅስቃሴዎች ግብሩ እንደማይመለከታቸው በመወሰኑ ላይ ነው። እንደገና በመደራጀት ላይ ባሉ ኩባንያዎች መካከል አንዱ ሌላውን በመዋጥ፣ አንዱ ከሌላው ጋር በመዋሀድ ወ.ዘ.ተ የሚደረጉት የአክሲዮን ሽግሽግ እንዳይመለከተው ተደርጓል።

3.8. ግንኙነት ያላቸው ሰዎች

የግለሰቦች አብሮ መሥራት፣ ግለሰቦች ወይም ድርጅቶች በሌላ ድርጅት ውስጥ አክሲዮን መያዝ እና የድምጽ መብት ማግኘት በአጭሩ ከባልና ሚስት አብሮ መሥራት እስከ ኩባንያዎች መጣመር ያለው የንግድ ሥራ ማከናወን ሂደት በጥንቃቄ መታየት ያለበት ነው።

እነዚህ በሕጉ ውስጥ ግንኙነት ያላቸው ተብለው የተጠቀሱት በመካከላቸው የንግድ ግንኙነት ሲያደርጉ እና እንቅስቃሴው የተከናወነበትን ዋጋ ግን ትርፍ የሌለው ወጪን ማስመለስ የሚችል ዋጋ ብቻ እንደሆን እና የውስጥ ልውውጥ አድርገው ማሳየት እንደሚችሉ ይታወቃል። የዚህ ዓይነቱ ዕቃን ማስተላለፍ ደግሞ የንግድ እንቅስቃሴ ሆኖ ነገር ግን ግብር እንዳይከፈልበት የሚያደርግ ነው።

በአጭሩ በአደረጃጀት ወይም የተለየ ግንኙነት በማድረግ የታክስ ከለላ ለማግኘት የሚደረግ ጥረት ነው።

የግብር አስገቢው ባለሥልጣን የዚህ ዓይነቱን አደረጃጀትና ግንኙነት ባላቸው መካከል የሚደረገውን የንግድ ልውውጥ በጥንቃቄ መከታተል ይኖርበታል። የተደረገው ልውውጥ በገበያ የማይደገፍ ከሆነ የግብሩ ባለስልጣን ጣልቃ እንዲገባና የተደረገው ልውውጥ በገበያ ከሚታየው በተለየው መጠን ትርፉን ጨምሮ እንዲያስተካክል እና ግብሩን እንዲያሰላ በአዋጁ ረቂቅ ሥልጣን ተሰጥቷል። ይህም የግብር ሥርዓቱን በአደረጃጀት ወይም በልዩ ግንኙነት ሊፈጠር የሚችለውን ከግብር የመሸሽ ጥረት እንዲገታ አቅም ይሰጠዋል።

በሌሎቹ ክፍሎች ማሳየት እንደሞከርነው ይህ ጥረት በተለይ የአደረጃጃት እና የግንኙነት ዓይነት እየሰፋ በሚሄድበት ጊዜ ሊፈጠር የሚችለውን ከግብር መሸሽ ለመቆጣጠር አቅም የሚሰጥ ስለሆነ መካተቱ አስፈላጊ መሆኑ ታምኖበታል።

3.9. ተቀናሽ ወጪዎች

ግብር ወደ ሚከፈልበት ገቢ ለመድረስ ገቢውን ለማግኘት የተደረጉ ወጪዎችን ወይም ለገቢው መሠረት በሆኑ የንግድ ሥራ ማከናወኛ ወይም በንግድ ሥራ ሂደት ውስጥ ጥቅም ላይ ለሚውሉ መሣሪያዎች እና የንግድ ሥራውን አቅም ከፍ ለማድረግ የተደረገ ወጪ እንደአግባብነቱ በአንድ ጊዜ ወይም በእርጅና ቅናሽ መልክ በዘመናት በማከፋፈል እንዲቀነስ ይደረጋል።

አሁን በሥራ ላይ ባለው የገቢ ግብር አዋጅ በአንድ ጊዜ የሚደረጉ ቅናሾች ወይም በእርጅና ቅናሽ መልክ የሚደረጉ ወጪዎች እንደአግባብነቱ ተፈቅደው ሲሠራባቸው ቆይቷል። ይህ የአቀናነስ ሥርዓት (deduction scheme) የተወሰኑ ጉድለቶች ነበሩት። በመጀመሪያ ግዙፋዊ ሀልዎት የሌላቸው ነገር ግን የንግድ ሥራውን አቅም ከፍ የማያደርጉ በምርምር፣ መብትን በመከራየት ወይም በመብት ለመጠቀም የሚደረጉ ወጪዎች

የሚቀናነሱበት ሥርዓት አልነበረም። ይህ ዓይነቱ የአቀናነስ ዘዴ በሌለበት ሁኔታ ወጪዎች ሳየቀናነሱ ይቀራሉ። ይህ ደግሞ የአቅም ማነልበትን እንቅስቃሴ የሚያበረታታ አይደለም።

ሌላው አዋጁ በሥራ ላይ ከዋለበት ጊዜ ጀምሮ ቴክኖሎጂ ከፍተኛ እርምጃ እያስመዘገበ እንደሆነ ይታወቃል። በዚህ ዘመን በሚከናወን የንግድ ስራ ውስጥ እንደ ኮምፒዮተር ያሉ ስራ ቀላል የሚያደርጎ የቴክኖሎጂ መሣሪያዎች ወሳኝ ሚና አላቸው። በንግድ ስራ ውስጥ ጊዜ የሚያስገኘው ጥቅም ከፍተኛ ስለሆነ እነዚህን መሣሪያዎችን ይኸው ከፍተኛ እድገት ላይ እንዲደርስ ማድረግ ስለሚያስችሉ በብዛት ጥቅም ላይ እየዋሉ ነው። በሌላ በኩል መረጃ በአንድ ቦታ ተከማችተው በቀላሉ ጥቅም ላይ እንዲውል መደረጉ ለምርምር፣ ለስራ አመራር፣ ለስርዓት አዘረጋግ ከፍተኛ እገዛ ይኖረዋል። የገንዘብ እጥረት ካልሆነ በስተቀር ዛሬ በእጅ ከመጠቀም በቴክኖሎጂ መሣሪያዎች መጠቀሙ የሀብት በብቃትና ውጤታማ በሆነ ሁኔታ ስራ ላይ መዋል ምክንያቶች ናቸው። የግብር ስርዓቱ በእነዚህ ከዘመናዊ የንግድ ስራዎች ሊነጠሉ የማይችሉ መሣሪያዎች ላይ የዋለው ሀብት በተወሰነ ዘመን እንዲቀናነስ አድርጓል።

በሥራ ላይ ያለውን አዋጅ ሙሉ በሙሉ፣ በቀጥታና በተለይ ገቢውን ለማስገኘት የተደረጉ ወጪዎች ብቻ እንዲቀናነሱ በሚፈቅድ መርህ (Principle of exclusivity) ላይ የተመሠረተ ነው። ይህ መርህ መሠረታዊ ለውጥ ያልተደረገበት ቢሆንም የማቀናነሱ አፈፃጸም ለየት ያለ አሰራር እንዲከተል ተደርጓል። ይኸውም ቅናሹ የሚፈቀድበትን ምክንያት በሚወስን መርህ እና ጨርሶ የማይቀነሱ ወጪዎችን በሚዘረዝር መልክ እንዲዋቀር የተደረገ ነው።

የቀረበው ረቂቅ አዋጅ ሙሉ በሙሉ፣ በቀጥታና በተለይ ገቢውን ለማስገኘት የተደረጉ ወጪዎች በሚለው ሳይወሰን መሪ የሆኑ አጠቃላይ መመዘኛዎችን ማለትም ለንግድ ስራ ገቢ ለማግኘት፣ ለንግድ ስራው ዋስትና ለመስጠትና እንቅስቃሴውን ለማስቀጠል በሚል አስቀምጧል።

ተቀናሽ የማይደረጉ ወጪዎች የቋሚ ንብረት አንድ ክፍል በመሆናቸው የእርጅና ቅናሽ የሚፈቀድላቸው፣ በሕግ ከተፈቀደ በላይ የተደረጉ እና የግል ወጪዎች ናቸው። ይህ አይነቱ አቀማመጥ የተቀናናሽ ሂሳብ አሰራርን ቀላልና ቀጥተኛ ያደርገዋል።

ከዚህም በተጨማሪ ኢንቨስትመንትን ለማበረታታት ግብር ከፋዮች ከሚያገኙት ትርፍ ላይ መልሰው በልማት ስራ ላይ የሚያውሉት ገንዘብ በሕግ በተፈቀደው መጠን ተቀናሽ እንዲደረግላቸው ተፈቅዷል።

በሌላ በኩል የማዕድን ገቢ ግብር አዋጅ ከመደበኛው ገቢ ግብር እንዲዋሀድ በመደረጉ ምክንያት የሚተኑ ንብረቶች ተቀናሽ በሕጉ ውስጥ እንዲካተት ተደርጓል።

3.10.ኪሣራን ለማሸጋገር

በዚህ አዋጅ በመደበኛ የንግድ ስራ ያልነበረ ነገር ግን የኢንቨስትመንት አዋጅ፣ በማዕድን ገቢ ግብር አዋጅ ሲሰራበት የነበረ በአንድ የግብር ዘመን የደረሰ ኪሣራ ወደ ተከታታይ አመታት የማሸጋገር አሰራር በስራ ላይ እንዲውል ተደርጓል።

በኢትዮጵያ አብዛኛው የንግድ ስራ ከፍተኛ መዋዕለ ንዋይ የሚፈስበት ሳይሆን በአነስተኛ ሀብት የሚከናወን ነው። ይህ በስፋት የሚከናወን እና ለኢኮኖሚም መሪ የሆነ እንቅስቃሴ በማናቸውም መንገድ ተበረታትቶ ወደ ከፍተኛ የልማት ስራ መሸጋገር ይኖርበታል። ይህንን ለማድረግ ከፍተኛ ማበረታቻዎችን መስጠት ተገቢ ይሆናል።

ከማበረታቻዎች አንዱ ኪሣራን ማሸጋገር ስለሆነ ይህ በአዋጁ ረቂቅ እንዲካተት ተደርጓል።

3.11. የግብር አስገቢ ባለስልጣን ስልጣን

በሥራ ላይ ያለው አዋጅ ከሚታይበት ጉድለት አንዱ የማስፈጸሚያ ሃይሉ ደካማ መሆኑ ነው። ድክመቱ በሁለት መልክ የሚታይ ነው። በመጀመሪያ ደረጃ በውስጡ የሚዘረጋው የቅጣት ስርዓት (Penalty scheme) እጅግ ደካማ ከመሆኑ በተጨማሪ ለጥፋቱ ሃይል የሆነውን የአመራር አካል በግል የማያስጠይቅ መሆኑ ነው። በዚህ ረገድ ቅጣቱ እንዲጠናከርና የግል ተጠያቂነቱም እንዲኖር ተደርጓል። ዋንኛው ድክመት ግን የግብር አስገቢ ባለስልጣን በራሱ የግብር አዋጁን የማስፈጸም ሃይል ያልነበረው መሆኑ ነው። በዚህ ረገድ ግብር ከፋዩ በእጁ ካለው ንብረት ጀምሮ፣ በሶስተኛ ወገን እጅ ያለውን ንብረት በመያዝ ለግብር ክፍያ እንዲውል ማድረግ እንዲችል ለግብር አስገቢው ባለስልጣን ስልጣን ተሰጥቷል። ይህ ሥልጣን ሲሰጥ፣ በአንጻሩ የባለስልጣኑ ሰራተኞች ያላባቸው የሕግ ግዴታና የሚያስከትልባቸው ሃላፊነት በተብራራ አኳሃን እንዲጨመር ተደርጓል። በሌላ በኩል የኦዲት ሪፖርትን ጨምሩ ሁለገብ የሆነ መረጃ የማግኘት ያልተገደበ ስልጣን እንዲኖረው ተደርጓል።

ከዚህም በተጨማሪ በባንክ የሚገኝን የብር ከፋዩን ገንዘብ በተወሰነ ጊዜ ማገድ እንዲችል ረቂቅ አዋጁ ለባለስልጣኑ ስልጣን ይሰጣል።

ማጠቃለያ

በክፍል 1 እንደተገለጸው የገቢ ግብር አዋጅ ማሻሻያ ሳየደረግበት ለረጅም ጊዜ በስራ ላይ የቆየ ስለሆነ በየጊዜው የሚፈጠሩ አዳዲስ ነገሮችን መቆጣጠር የሚችል አልነበረም። ይህንኑ በመገንዘብና ተገቢውን ክብደት በመስጠት ከዚህ ረጅም ጊዜ በኋላ በአስተሳሰብና በአፈጻጸም ከፍተኛ ለውጥ የሚያሳይ ማሻሻያ ተደርጎበታል። ከዚህ በላይ የተዘረዘሩት አስተሳሰቦች ይህንን ከፍተኛ ለውጥ ይወክላሉ።

በተለይም አዋጁ የአፈጻጸም አቅም እንዲኖረው ለማስቻል የተደረገው ለውጥ የገቢ መሰረትን ለማስፋት የተወሰደው እርምጃ፣ በግብር አወሳሰን ስልጣን ወሰን ላይ የተደረገው ለውጥና ዘመኑ የሚጠይቃቸውን አሰራሮች እውቅና በመስጠት ረገድ የተደረገው ለውጥ መሪ ማሻሻያዎች ናቸው።

የግብር ሥርዓቱ ማሻሻያ በዚህ ሳይገታ የኢኮኖሚ ለውጦችን እትጣጫ እየተከተለ የሚሻሻል ሲሆን፣ ይህ የለውጥ ሂደት መነሻ ነው። አዋጁ ከዚህ በኋላ ኢኮኖሚውን ተከትሎ ለውጥ የሚደረግበት ሲሆን፣ እነዚህ ለውጦች በተበታተነ አዋጅ ተቀምጠው ለአሰራር ችግር እንዳይፈጥሩ የተሻሻሉት እየወጡ አዳዲሶቹ እየተተኩ በማሻሻያ ሕትመት ለአፈፃጸም ቀላል በሚሆን ዓይነት እየተዘጋጀ የሚወጣ ይሆናል። ■

INCOME TAX PROCLAMATION: COMMENTS ON FINAL DRAFT

Solomon Gizaw
Chairman of the Board of Ethiopian Professional Association of Accountants and Auditors

1.0. INTRODUCTION

The Income Tax Proclamation Final Draft dated 9 January 2002 (hereinafter called the Proclamation) is a proposed amendment of the Income Tax Proclamation No 173/ 1961 which is still in operation. The draft Proclamation is divided into two chapters. Chapter one deals with Substantial Provisions and Chapter Two deals with Procedural Provisions. The Proclamation has 115 Articles in both chapters.

The aim of this paper is to comment on Provisions of the Proclamation that are incomplete, ambiguous or difficult to implement . The Ethiopian Professional Association of Accountants and Auditors has commented on the Proclamation and submitted its comments to the Ministry of Revenue. The comments here under, however; shall not be considered as the views of the Association nor the Board even if some of the comments submitted by the Board of Ethiopian Professional Association of Accountants and Auditors are also discussed hereunder.

2.0. SCOPE

The Paper discusses the following key Provisions:

(a) Substantive Provisions:

- Article 3 : Scope of Application
- Article 5 : Source of Income
- Article 11 : Determination of Employment Income
- Article 12 : Exemptions
- Article 17 : Taxable Business Income
- Article 18 : Tax Rate
- Article 19 : Deductibility of Expenses
- Article 22 : Depreciation
- Article 24 : Bad Debts
- Article 26 : Participation Exemption
- Article 27 : Loss Carry Forward
- Article 30 : Minimum Tax on Schedule C Income of Category A and B Tax Payers
- Article 37 : Gain on Transfer of Certain Investment Property

(b) Procedural Provisions

- Article 50 : Public Auditors
- Article 66 : Declaration and Assessment of Schedule B and C Income

The above outlined key provisions are basically evaluated against the following criteria:

(1) Completeness of the technical provisions in light of similar provisions of other countries who have successfully implemented the provisions,

(2) Clarity and practical simplicity of the provisions for implementation with full consideration of the Ethiopian environment.

3.0. KEY PROVISIONS

Article 3: Scope of Application

The scope in the draft proclamation is wider than that of the Scope of of the Income Tax Proclamation No of 173/1961 which only tax income earned in Ethiopia. This is appreciated as the new Proclamation expands the tax base to increase taxable revenue.

It is true that income tax may be charged on the principles of residence as opposed to citizenship even if the definition of residence may vary in each country. Taxing residents on their world wide income is consistent with income tax legislation of

most countries. However, the critical question to be answered here is our capacity to make it practical:

(i) In terms of getting information as to world wide income of most residents.

(ii) In terms of our commitment in encouraging inward investment in the country .

Article 5: Source of Income

The lists of income under this article do not include business or trading income which is the major sources of income as defined in Article 2(5) of the proclamation.

Article 11: Determination of Employment Income

Taxing benefits in kind as part of employment income is a normal practice applied in most countries. Although our Income Tax Proclamation No 173 /1961 has provisions for taxing benefits in kind, the actual tax practices have been focusing on only taxing cash emoluments.

The Provisions in the proclamation are incomplete in the following aspects

1. The category of benefits are not specifically defined nor a provision is made to allow a regulation to define benefits. From the experience of other countries, we learn that each benefit together with its method of valuation is clearly defined to avoid compliance problems. For example the most notable benefit in kind easy to tax is provision of accommodation . However provision of accommodation to employees is not considered in the Proclamation as benefits in kind.

2. There is also ambiguity in the car benefit scheme :

(i) The provision states that car benefit is determined on the number of days used for private purposes and travel between home and place of work is considered as a business travel. However, from experience of most countries a car benefit percentage is based on mileage driven not on the number of days. In addition travel between home and specific place of work is considered as a private travel for which the employee is paying.

(ii) The percentage for determining the car benefit is very negligible and may not warrant the efforts of enforcing the provision. For example on the basis of information available in the Proclamation, a person who is given a new car costing Birr 300,000 will be charged a maximum tax of Birr 6.39 per month for 365 days private use. Therefore, to have a practical value, the percentage stated in the proclamation need to be increased and the valuation of benefits should base on mileage driven not on the number of days for private use.

(iii) The Proclamation does not include a benefit in kind charge for car fuel. From experience of other countries, in addition to benefits in kind charge on provision of car, employees are also taxed on the use of car fuel. The benefits charge for car fuel is normally based on the engine capacity of a car.

(iv) To implement the scheme, each organization should have a database of cost of cars when new. Since most of us are using 2nd hand cars , determining the cost of a car when new is going to be a challenge.

(3) Article 11(e) is quite general in that employees are taxed on reimbursement of expenses. Unless the type and conditions of reimbursement are specified, this provision will be difficult for implementation. For example employees in a field work might use their own personal funds for the benefits of the employer for reimbursement later. Is this reimbursement to be taxed as benefits in kind?

(4) The Provision does not address how other lump sum payments like severance pay and compensation payments which are provided in Ethiopian Labour Proclamation No. 42/1993. are taxed upon termination of employment. In my understanding as these lump sum payments constitute payments for more than one year services, the method of taxing such benefits should be different from that of a monthly income.

Article 12: Exemptions

Regarding the exemptions provisions I would like to comment on the following:

(1) Article 12(a) Provision seems to contradict the Provision of Residence in Article 4(2). As per article 4(2) one of the conditions for defining residence is the number of days stay in Ethiopia in a twelve month period. A person is impliedly non resident if he stays less than 183 days and should not be taxed on his income received from employment abroad. Therefore, inclusion of 30 days requirement is not appropriate.

(2) The Income Tax Regulation No 258/1962 has Provisions for exemption of Transport Allowances. Although the Regulation does not specify a figure, in practice a transport allowance Birr 300 per month or Birr 3,600 per annum has been accepted as exempt by Revenue Authorities. This current

Provisions under Article 12, nor taken into account in exempt band under Article 10.

Article 17: Taxable Business Income

My comments under this Article are as follows:

(1) As a balance sheet does not show business income of a period, the phrase should be replaced with a Profit and Loss Account or Statement of Income and Expenses.

(2) It is true that the base in determining taxable income is the profit and loss account drawn in accordance with Accounting Standards and practices of a country. The Proclamation is also forward looking by requiring Generally Accepted Accounting Standards as a base for determining taxable income. For the time being however, Ethiopia does not have a codified Generally Accepted Accounting Principles or Practices and has not yet developed its own Accounting Standards or accepted International Accounting Standards as its national Accounting Standards. The Accounting Practices in the country varies from one economic sector to the other and within a particular sector. Though development of own standards will be very expensive and time consuming acceptance of International Accounting Standards is a must because of Government's other agenda like establishment of a stock market, the worlds move towards using common standards and in the interest of foreign subsidiaries and branches working in Ethiopia.

Therefore, until we develop or adopt Accounting Standards, the only option available to our tax authorities at the moment is to accept business income drawn in accordance with common accounting practices prevailing in each business organization.

Article 18: Tax Rate

This Article sets tax rates applicable for taxing business income of incorporated and unincorporated business. Although the flat tax rate of 30% to large incorporated businesses which have a better access to capital for financing their activities is acceptable , the rate is still high for small companies who have no or little access to raise capital. Because of limited access to raise capital the only growth option available for small companies is organic, i.e., by investing the after tax profit. From experience of other countries, small companies have a lower rate below 25%.

Article 19: Deductible Expenses

This Article does not have provision for deductibility of pre-operation expenses. Most business organizations incur costs before commencement of actual operations. The provisions stated that expenses are deductible only if they are necessarily incurred in securing or maintaining the business income. On the other hand , pre- trading expenditure are expenses necessarily incurred in making viable the business itself. Although all new companies will be affected depending on the period before commencement of operation, the effect will be very significant for mining and other oil exploring companies unless such companies are made outside the scope of this Proclamation.

From experience of other countries, for example in the U.K., pre-trading expenditure incurred seven years before commencement of operation are considered as if the expenses were incurred on the first day of operation and are allowable as part of operating expenses. The same is also applied for capital assets acquired before commencement of operation.

Article 22: Depreciation

My comment regarding allowable depreciation is as follows:

(1) The Provisions overcome the existing restrictions in the category of fixed assets and allowable depreciation. This is most welcome and deserves appreciation. However, the Article has two basic components: depreciation and capital allowances. From experience of other countries, either depreciation or capital allowance is allowable for tax purposes. For example in the U.K. capital allowances are allowable for tax purposes even if companies depreciate fixed assets at the rates of their choice. In other countries, rates allowable by the Inland Revenues are selected and applied without further adjustment for tax purposes. Using the rate allowable by the tax authorities has the advantage in that companies keep only one set of fixed asset records.

(2) Although capital allowances method is acceptable for tax purposes, it may not be applicable for accounting purposes. In such cases there is a need to maintain two types of fixed asset records: One for tax purposes the other for accounting purposes. Keeping two separate fixed asset records is very cumbersome and may lead to confusion for companies with huge investment in fixed assets and a large number of fixed asset items. Eg. Ethiopian Electric Power Corporation, Ethiopian Airlines, Ethiopian Telecommunications, etc. Therefore, it is much better to continue using the present simple method of computing allowable depreciation with the revised rates and classes of fixed assets.

(3) Depreciation on revalued asset is not allowable for tax purposes. In principle this is acceptable because depreciation might have been claimed on the original cost of the asset. However, revaluation of assets for ongoing businesses should be seen differently from valuation of assets upon formation of companies. In my understanding depreciation computed on valuation of assets upon formation of new companies should be allowable.

(4) The provision may include maximum allowable depreciation per year for tax purposes on an expensive car. This not only maximizes tax revenue, it also discourages businessmen from buying expensive automobiles. For example in the U.K, the maximum cost of a car allowable for depreciation is £ 12,000., i.e, the allowable depreciation per year is a maximum of £ 3,000 . The limit, however; should be restricted to cars not to vehicles like lorries, pick ups, buses etc. that are critical for the business operation.

(5) Provisions stated under Article 22(6) to 22(9) should fall under Article 22 (5) as all refer to provisions stated under Article 22 (5).

Article 24: Bad Debts

To deduct a bad debt from taxable income the conditions stated under 24(b)- i.e, writing off the debt from books of the taxpayer and 24 (c) – legal action to collect the debt, may not be necessary. It is true that general bad debts provisions should not be allowable for determining taxable income. However, specific provision of a particular trade debt should be allowable without going to court and write off.
Write off is not recommended as the debt might be recoverable if the trade debtor is traced or his financial condition is improved.

It should be noted that as tax has already been paid on the uncollected debt, there is no harm in reclaiming that tax, through a specific provision .

The Provision may disallow debt of employees and connected persons for tax purposes even if they are specifically provided or written off.

Article 27: Loss Carry Forward

This Provision is one of the significant amendment of the current Tax Proclamation No (173/1961). However, it would be more appropriate and complete if the following items are added to the stated Provisions:

(1) In addition to the relief by carrying forward, there should also be a provision to allow the relief of trade loss against other income of a business organization. It is quite possible that a business organization may have other taxable income in other Schedules especially in Schedule B and Capital Gains.

(2) The concept of loss carry forward should also be extended to taxable income under Schedule B. A Schedule B Tax payer i.e., a Real Estate developer or a building owner may incur losses in the early years of business. Like trading income under Schedule C, losses arising in real estate business should also be allowed to be carried forward and set off against future Schedule B income or taxable income under Schedule C.

(3) From experience of other countries, a loss can be carried forward indefinitely. However, the Proclamation states that trade losses can only be carried forward to be set off against taxable income in the next five years. On the other hand Article 37(5) allows Capital Losses can be carried forward indefinitely. Setting a time limit for carrying forward trade losses may not be appropriate especially for a business in early years of trading. Most business incur losses in early years of trading because of low market share and significant pre trading expenses. Therefore, either there should be a separate provision for new business, or the 5 years limit to carry forward trade losses be extended at least to 8 years.

(4) As discussed above, carry forward loss relief is only appropriate if a business continues as a going concern. The relief is not appropriate for businesses which cease trading. It is quite possible for a business organization to incur losses in its final year of trading. Thus the Proclamation should have a terminal loss relief that allows carrying back of trade losses incurred upon cessation, for at least 3 years preceding the year of cessation. A carry back relief is acceptable in other countries and entails repayment of tax.

(5) The Provision may include a group relief for subsidiaries operating within one holding company. This is to mean for group of companies who have 100% owned subsidiaries there should be a provision to surrender trading losses to other associated companies that made a taxable profit. This provision is needed because a loss making subsidiary within a group may not be liquidated even if it continuously makes losses because of its strategic importance to other companies within a group.

Article 30: Minimum Tax on *Schedule C* Income of Category A and B

The Provision in this Article requires that when-

ever a regular tax amount is less than 2% of turnover, category A and B taxpayers should either pay tax computed as 2% of turnover or produce audited financial statements to justify the regular tax. It should be noted that as the audit engagement is a general purpose audit engagement as opposed to a specific tax audit , the audit report should not be expected to depict 100% accuracy of the audited financial statements. However, the report adds credibility to the audited statements which is sufficient to make some degree of reliance. Higher degree of reliance may be obtained if the engagement is a specific tax audit engagement. However, this cannot be practical as a specific audit engagement involves considerable time and cost.

Article 37: Gain on Transfer of Certain Investment Property

The Provisions under this Article deals with capital Gains Tax. The Provisions are incomplete in the following respects:

(1) The type of capital assets on which capital gains tax is paid are not clearly identified.

(2) Taxation of capital gains in the hands of business organization and that of individuals are not segregated.

(3) Important Provisions of the current capital Gains Tax Proclamation No 108/94 like allowances for inflationary gains are not incorporated.

(4) The Provisions do not have annual exemption for individuals.
From experience of other countries, we learn that there is annual capital gains exemption (which is revised every year) for individuals. This means, individuals not companies are required to pay capital gains tax on gains in excess of annual exemption.

Article 50: Public Auditors

The Provisions under this Article contradict with the Auditors Code of Professional conduct. Because of professional ethics, auditors cannot disclose their client information to third parties without the prior consent of their client. There are only few circumstances auditors disclose information to the relevant government authorities without getting permission from the client: At their own initiative if the client is involved in illegal acts or under a court order.

Article 66: Declaration and Assessment of Schedule B and C Income

Considering the volume of transactions in most companies, efficiency of accounts office in the country, and the requirement of external audit, will make it difficult to make a tax declaration filing within 2 months of the end of the accounting period. Let alone filing within 2 months, the current 4 months period are not sufficient. If the time period is short, taxpayers may unnecessarily be penalized on grounds of late declaration and inaccurate reporting because of a rush.

If we take the U.K. experience companies are allowed up to 9 months to file their tax returns after the end of the accounting period. Are we more efficient than the U.K.? In my understanding, as government's cash flow problem is going to be alleviated through advance collections of withholding taxes, it is better to extend the tax declaration period at least to 6 months.

4.0. CONCLUSION AND RECOMMENDATION

From the details of the Provisions it can be learned that substantial work has been accomplished. It is not difficult to imagine the problems encountered in amending a 40 years old income tax proclamation on which no substantial amendment was made over this long period of time. Considering the importance of the proclamation it is still better to refine the Provisions of the Proclamation as much as possible through regular workshop and experts opinion. Even though this refinement process is costly, the outcome will undoubtedly be worth all the time and costs since a good output will avoid a premature amendment.

I further recommend the following:

1. The Provisions Need clear and Detailed Regulation for smooth implementation;

2. The Need for an Urgent Issues Task Force that gives guidance whenever practical difficulties arise during implementation;

3. The need to develop Tax Syllabuses to be taught at business Schools of Universities and Colleges;

4. The need to regularly Publish a Tax Guide that fully illustrates application of complex Provisions and associated Regulations and subsequent amendments. ■

THE NEW INCOME TAX REFORM: PROVISIONS THAT NEED SECOND THOUGHT BY POLICY MAKERS

Ermias Lakew
Legal advisor for the Addis Ababa Chamber of Commerce
(former head of the Legal Service of the Inland Revenue Authority)

Among the various reforms undertaken by the Government, tax reform has a direct significant impact on the economic life of the country.

The overhauling of the income tax law and measures to liberalize some indirect taxes are the major components of this tax reform.

In this short Article an attempt in made to draw readers attention to one segment of this tax reform namely the overhauling of the Income Tax Proclamation No. 173/61which has been amended several time in its four decades of existence.

Much has been said about the positive aspects of this reform by the government media and experts of the concerned Ministries. The writer of this Article also shares the views healed by these groups.

However, in this short paper three important elements of the draft legislation are outlined as a setback to the said reform. I also believe that the pointing out of these issues would enable readers to observe the other side of the coin, which has unfortunately been overlooked by the media.

1. A Shift From Territoriality To Residence Theory

The Income Tax Proclamation No. 173/61 under Art.3 (d) has defined what constitutes an Income. The same Article has also attempted to clarify the word in relation to the concept of origin of income.

In a simple language an income, within the context of the current proclamation, is every sort of revenue, which has its origin in Ethiopia. In other words revenues generated only from sources within *the geographic territory of the country* are considered as an income and are subject to the Ethiopian taxing jurisdiction.

The drafters of the Income Tax Proclamation were wise in that they were very much aware of the limitation of the then taxing authorities in taxing income generated from sources originating outside the country.

These and other elements of the current income tax legislation have contributed much for the smooth and uninterrupted operation of the proclamation for the past 40 years.
In a measure to shift this policy line, the new draft income tax code has introduced the residence theory, which imposes tax on residents from their worldwide income.

This means any resident[1] in Ethiopia would be obliged to declare to the Ethiopia tax Authorities his income generated not only from sources within Ethiopia but also from sources originating elsewhere.

Two important issues are to be mentioned here. The first is the question as to whether there exists internal and external fertile ground for the implementation of this policy.

This would naturally lead to the question as to whether the Tax Authority has adequate manpower as well as technological capability to trace the business activities of residents outside the Ethiopian territory.

It may also be logical to think that one needs to have a clear picture of the magnitude of the investment that Ethiopian residents have in overseas markets before one introduces this concept.

Despite the government's effort towards improving the organizational capacity building of the Tax Authority, I am of the opinion that this shift of policy is too ambitious and premature at this point in time.

The other issue that must be raised, in this connection, is the effect of this shift of policy with respect to the Law[2] that allows foreign citizens of an Ethiopian origin to be treated with equal status as Ethiopian Residents.

As a result of the commencement of operation of this policy[3], we believe, many Ethiopians in the Diaspora will be motivated to invest in their country, but the introduction of this tax system that imposes taxation in their worldwide income might be a setback to their motivation and remain self-defeating.

2. Tax Foreclosure

The term "*Foreclosure*" has become a common parlance of the business community in recent days after the

---

[1] According to Article 4 of the draft proclamation, for an individual to be considered as a resident, the ownership of a residential house or resting place by the individual is the requirement. For a legal entity to be considered as a resident, its headquarter has to be in Ethiopia or a registered discesion making body of the said business organization has to be present in the country.

[2] Proc No 270/2002 a Proclamation for Providing Foreign National of Ethiopian Origin with certain rights to be exercised in their country.

[3] The proclamation came in to effect on the 5th of Feb.2002.

coming into force of Proclamation No. 97 of 1998[4], which gave banks the right to sell mortgaged property of their clients without any intervention of state courts.

The new income tax draft proclamation under Article 76 has come up with what may be referred to as "*Tax Foreclosure.*"[5] According to this provision the Tax Authority is empowered to seize the property (Building, Machinery, Bank account etc) of the taxpayer, if the latter fails to pay the assessed tax within 30 days of receiving the assessment notification.

Sub-article 2 of this provision gives further powers to the Tax office to sell the seized property.

The tradition is that if a taxpayer fails, for any reason, to pay the tax assessed or fails to appeal on the due date, then the tax authority will take a legal action.

There are various reasons why a person who has received assessment notification doesn't either pay or exercise his right of appeal.

Sometimes the Tax Authority may wrongly assess the tax to the extent that the taxpayer cannot appeal by depositing 75% of the wrongly assessed and highly exaggerated tax.

It is also possible that assessment notification might wrongly be sent to businesses that have already been closed or transferred to third parties.

There are also occasions where assessment notification is sent under a mistaken identity or to a person who is not at all a taxpayer. In short there may be a valid and legitimate reason why taxpayers decline to pay the tax assessed by the Tax Authority.

In these instances there will be no reason far the recipients of the assessment notifications to appeal to the tax appeal commission depositing 75% of the wrongly assessed tax.

In this case the Tax Authority has to file a suit against these defaulters invoking the relevant provisions of the Income Tax Proclamation No.173/61 and the Ethiopian Civil Code of the 1960. This court action would give the other party the opportunity to present its case for an independent judicial body.

Under the current practice the intervention of a third party independent court has important significance in that it respects the taxpayers constitutional right to be heard.

One thing that must be underlined at this juncture is the fact that at least the bank foreclosure is based on a definite and agreed contractual obligation entered into between the parties.

The tax foreclosure, on the contrary, is enforceable on controversial amounts that are normally unacceptable to the taxpayer and its effect will be worse on small businesses whose tax is normally assessed by estimation.

3. Administrative Penalties

It is a universal principle that penalties should always be preventive and corrective in nature. That is why opponents of the practice of capital punishment argue against penalties that will not bring about educative or corrective results on the offender.

In addition to this principle, penalties should also take into consideration the mental, economic and social objective realities surrounding the offender.

Under the prevalent Income tax proclamation No.173/61 (Art. 66,67,68) penalties are imposed for failure to declare income, failure to pay on due time and for non-keeping of books of account.

Under all circumstances the penalty rates are applied on the amount of tax that was supposed to be paid or on the tax assessed. In other words, the tax assessed is used as a yardstick to determine the amount of penalties to be paid.

For instance if a taxpayer fails to keep books of account, 20% of the tax assessed is imposed as a penalty. The same applies to failure to declare income as well.

In all these instances the effect of the penalty is mitigated as the penalty is based *on tax assessed* which normally is believed to have taken into consideration the taxpayer's ability to pay.

When measured with the above accepted rules, the newly introduced administrative penalties under Art. 83 of the draft income tax proclamation are likely to have a dislocative effect on the business community.

According to this new draft law, administrative penalties are not measured by the amount of tax to be paid but are a fixed flat rate applied irrespective of the level of the taxpayer in default.

If for instance a person whose final tax is 5,000 Birr fails to keep books of account, the Tax Authority, under the proposed draft income tax law, would impose a penalty of 20,000 Birr. But under the current income tax proclamation, the taxpayer would be fined at a rate of 20% of the amount of tax to be paid, which is 1000 Birr.

On the other hand, if a person whose final tax is 500,000 fails to keep books of account, the Tax Authority under the new draft proclamation, would fine him for that same Birr 20,000 which was also the case far the small business entity that we have discussed in the preceding example.

Concluding Remark

Introduction of new concepts to a given system, with the view of enhancing economic development, is generally good. But legislations that are instruments of expression of policy lines should never be a direct transplant or a carbon copy of foreign systems on the domestic environment.

The reform of the income tax system envisaged in the draft legislations has positive elements in it but in addition to what has been indicated in this short note, there are also dozens of issues that need further reconsideration. ■

[4] . It is outside the scope of this paper to expose the damaging consequences of this law on the business community.

[5] . It should be clear that this tax foreclosure action is against the human, economic and constitutional rights of the taxpayer.

VALUE ADDED TAX: A DRAFT PROCLAMATION

Abdulhamid Bedri Kello
Addis Ababa University

The following are the major provisions of the new value added tax draft proclamation.

I. VAT tax payers who need to register with the tax authorities comprise of

A. A person who carries on entrepreneurial activity and whose taxable transactions in the preceding 12 calendar months exceed Birr 500000

B. A person importing taxable goods

C. A non-resident person who performs services without registration

II. Taxable transactions include

A. The supply of goods and the rendering of services in Ethiopia

B. The supply of goods and the rendering of services by a taxpayer to his/her employees

III. Time of taxable transactions

A. a taxable transaction occurs when a VAT invoice is issued for that transaction

B. if a VAT invoice is not issued within five days after the goods are received, sold or transferred or the service rendered; the taxable transaction will be considered as having had taken place.

C. When goods are imported it is the time when the goods are entered into the customs declaration

IV. The VAT is to be 15 percent of the value of the taxable transaction

V. Value of taxable transactions is determined as follows

A. The value of taxable transaction is determined according to the amount the taxpayer receives or is entitled to receive in return for the supply of goods or rendering of services (including duty, taxes or other fee payable).

B. In case of imports, cost plus duties and other taxes (CIF + duties + taxes) will be the value on which VAT is levied

VI. Exempt transactions include

A. The sale, transfer or lease of residential property, unless the property has been occupied as residence for at least two years

B. The rendering of financial services

C. The supply of import of national or foreign currency (except that used for numismatic purposes) and securities

D. The import of gold to be transferred to the National Bank

E. The rendering by religious organizations of religious or church related services

F. The rendering of medical services

G. The rendering of educational services provided by educational institutions, including pre-school child care by pre-school instructions

H. Humanitarian aid including import of goods transferred to state agencies of Ethiopia and public organizations for the purpose of rehabilitation after natural disasters, industrial accidents, and catastrophes

I. The supply of electricity and water

J. Goods imported by organizations, institutions or projects exempted from duties and

other import taxes by law or by agreement

K. Post office operations

L. Provision of public transport

VII. A person registered for VAT is required to issues a VAT invoice to the person who receives the goods or services. A VAT invoice is expected to contain the following information:

A. Full name of the taxpayer and the purchaser, and the taxpayer's trade name, if different from the legal name

B. Identification number of the taxpayer and the purchaser

C. Number and date of the VAT registration certificate

D. Name of the goods shipped or service rendered

E. Amount of taxable transactions

F. Amount of excise on the excisable goods

G. Sum of the VAT due on the given taxable transaction

H. The issue date of the VAT invoice

I. Serial number of the VAT invoice

VIII. In the case of the supply of goods or rendering of services at retail to purchasers who are not VAT taxpayers, a receipt or simplified form of VAT invoice prescribed by the Ministry of Finance may be used instead of a VAT invoice

IX. Taxes are to be settled on a monthly basis which is 'the accounting period

X. Tax payable is the difference between tax creditable (paid by the tax payer) and the amount of tax charged

Major issues:
There are major issues that need to be carefully considered.

A. higher tax rate and buoyancy of the base– If effectively enforced, the tax will result in higher tax revenue than the sales tax it replaces and which was collected only once. As an indirect tax it will ultimately fall on the 'consumer,' as the tax is to be passed on. This indicates the regressive nature of the tax as all income groups pay equal tax irrespective of the level of their income. One may argue that since the low income people consume limited amount of goods and services the proportion of tax collected from them would be limited. However, what counts is that they pay higher percentages of their income for the level of consumption they have.

B. socially beneficial services – health, education, electricity, water, .. are exempted from payment of the VAT. This is most probably intended to fight the negative impact of the tax on the low income population.
Export of goods and services are also to be with zero VAT level.

C. the 'accounting period being a month' may have implications to the level of capital with which particularly traders operate with – annual payment gave them funds to trade with for at least some months

D. legally operating businesses – particularly importers, will bear more responsibility – in paying and administering the VAT

E. very cumbersome and complicated tax administration responsibilities- requiring more enforcement personnel

F. capital goods including inputs do not seem to be on the list of exempted items, this would affect the competitiveness of producers– though this is a controversial issue

G. given the current level of the requirement of VAT registration Birr half a million), it seems those below the threshold would avoid the administration of VAT payment against credit

H. the preamble indicates that it 'minimizes the damage that may be caused by attempts to avoid and evade the tax and helps to ascertain the profit obtained by the taxpayer' – this may only be true in the long run. ■

FOR VALUABLE AND INFORMATIVE INFORMATION ON ETHIOPIAN ECONOMY, SUBSCRIBE TO *ECONOMIC FOCUS*

የተጨማሪ እሴት ታክስ አጠቃላይ መግለጫ

ከአማረ ገብረወልድ
በገቢዎች ሚኒስቴር የታክስ ማሻሻያ ፕሮግራም ጽህፈት ቤት

1. መ ግ ቢ ያ

የተጨማሪ እሴት ታክስ እ.ኤ.አ. በ1950ዎቹ ዉስጥ ሥራ ላይ መዋል የጀመረ አዲስ ታክስ ነዉ:: በታሪካዊ አመጣጡም የተጨማሪ እሴት ታክስ እ.አ.አ. በ1954 በፈረንሳይ፤ በ1960 በቅድሚያ በኮትዴቭርና በመቀጠልም በሴኔጋል፤ በ1960 አጋማሽም በደቡብ አሜሪካና በአዉሮፓ ሥራ ላይ የነበረ ታክስ ነዉ:: ከዚህ ጊዜ ወዲህ እስከ 1970ዎቹ መጨረሻ ድረስ ተግባራዊነቱ በተወሰኑ የአዉሮፓ አገሮች ተገድቦ ከቆየ በኋላ በተለይ በ1990ዎቹ በቀድሞዎቹ የሶቭየት ህብረት ብሎክ አገሮች (Transition Economies)፤ በአፍሪካና በኤሽያ በሚገኙ ታዳጊ አገሮች፤ እንደዚሁም በፓስፊክ ዉቅያኖስ በሚገኙ ደሴት አገሮች (Islands) በሥራ ላይ ዉሏል:: እ.ኤ.አ. በኖቬምበር 2000 በዓለም አቀፍ የገንዘብ ድርጅት የተካሄደ ጥናት እንደሚያመለክተዉ ከ182 የድርጅቱ አባል አገሮች መካከል በ118 /አንድ መቶ አሥራ ስምንት/ አገሮች ዉስጥ የተጨማሪ እሴት ታክስ የታክሱ ሥርዓት አካል ሆኗል:: ለዚህም እንደ ምክንያት ከሚጠቀሱት መካከል በአዉሮፓ ዉስጥ ከህብረቱ መፈጠር ጋር፤ በሌሎች ሀገሮችም የታክሱ ገቢን የማመንጨት ብቃት እንደዚሁም የተጨማሪ እሴት ታክስ ከተካዉ የሽያጭ ታክስ በታክስ ላይ ታክስ የማስከፈል (Cascading) ባህርይ የሌለዉ በመሆኑ፤ በፍጆታና በቁጠባ እንደዚሁም በቁጠባና በኢንቨስትመንት ዉሣኔ ላይ ተፅዕኖ ስለማያሳድር በዚህ የተነሣም የሃብት አመዳደብ መዛባትን (Resource allocation distortion) ማስወገድ መቻሉ እንደሆነ ይገኙበታል::

በሀገራችን የሽያጭ ታክስ ከጣልያን ወረራ በኋላ ጀምሮ በየግዜዉ በሥራ ላይ ሲዉል የቆየ ሲሆን፤ እስከ 1982 ድረስ በሥራ ላይ የነበሩት 2% ተንከባላይ የሽያጭ ታክስ (Turnover Tax) ፤ ዕቃን ሠርቶ በማዉጣት ሲከፈል የነበረዉ 7% የትራንዛክሽን ታክስ፤ በግንባታ ሥራዎች ላይ የተጣለዉ 15% ታክስ እንዲሁም በገቢ ዕቃዎች ላይ የሚከፈለዉ 2% ታክስ ናቸዉ::

ይህ ለአፈጻጸም ምቹ ካለመሆኑም በላይ በታክስ አመዳደብ ዉስጥ ቀጥተኛ ያልሆነ ታክስ ተብለዉ የሚታወቁት እና በአዋጁ ዉስጥ በተለያየ መጠሪያ የተለያየ የአጣጣል ልክ በመከተል ሲሰበሰቡ የነበሩት ታክሶች በድምሩ በሽያጭ እንቅስቃሴ ላይ ከፍተኛ ጫና በማስከተላቸዉ ይህንን ጫና ለማርገብ እና የታክሱን እንድወጥነት ለማረጋገጥ በመንግሥት ምክር ቤት ልዩ ድንጋጌ ቁጥር 16/82 እንዲሻሻሉ ተደርጓል::

ይሁን እንጂ ይህ ድንጋጌ ቀደም ሲል በኤክሣይዝ ቀረጥ ስም ሲሰበሰብ የነበረዉን የተለያየና እጅግ በጣም ከፍተኛ መጣኔ ላይ የሚደርስ የአከፋፈል ልክ በሽያጭ ታክስ ስም እንዲሰበሰብ በማድረጉ እና ሁለት የማይገናኝ ባሕርይ ያላቸዉን የታክስ ዓይነቶች በማዋሀዱ፤ በዚህ ዉህደት ምክንያት የተከሰተዉ መጣኔ በተለያዩ የሥራ መስኮች ላይ ችግር ሲያስከትል ነበር:: በዚህም ምክንያት በሽግግሩ ወቅት መጀመሪያ ይህ አዋጅ እንዲሻር ተደርጎ የንግድ እንቅስቃሴን በተሻለ ሁኔታ በሚመራ፤ የተሻለ አሰባሰብ ዘዴን በሚያስገኝ፤ በዕቃና በአገልግሎት ሽያጭ መካከል የነበረዉን ልዩነት በሚያስቀር፤ የታክሶቹን ባህርይ ለይቶ በሚያሳይ፤ በአገልግሎትና በዕቃ መካከል የነበረዉን የታክስ መድልዎ በማስወገድና የታክሱን ገለልተኝነት በማረጋገጥ የታክስ መሠረትን በሚያሰፋ አዲስ የሽያጭና ኤክሣይዝ ታክስ አዋጅ ቁጥር 68/85 እንዲተካ ተደርጓል::

ኢኮኖሚ የእንቅስቃሴ ኃይል ያለዉ መስክ ሲሆን፤ ታክስም የዚሁ አንድ ክፍል በመሆን፤

ሀ. የመንግሥትን ገቢ በማሳደግ በግሉ ክፍለ ኢኮኖሚ የማይሰጡ ወይም ከፍተኛ ካፒታል የሚጠይቁ አገልግሎቶችንና መሠረተ - ልማቶችን በማዘጋጀት ለኢኮኖሚዉ እንቅስቃሴ መደላድል የሆነ ሥራ ስለሚያከናዉን፤

ለ. በተለያዩ የኢኮኖሚ መስኮች እንደሚሰጣቸው ቅድሚያ የካፒታል ፍሰትን በማገዝ የካፒታል ድርሻ እንዲኖራቸው ስለሚረዳ፤

ሐ. የገቢ ሥርጭትን እና የኢኮኖሚ መረጋጋትን ስለሚያስገኝ፤

ይህንን አጭር መሠረተ - ሃሳብ በመመርኮዝ የሽያጭ ታክስ አዋጅ፤

1. አሁን በሥራ ላይ ካለዉ የሽያጭ ታክስ በተለየ የሽያጭ እንቅስቃሴ በተደረገ ቁጥር ታክስ እንዲሰበሰብ ማድረግ በሚያስችል፤

2. ቀደም ሲል በሥራ ላይ ዉሎ ከነበረዉ ተንከባላይ ታክስ (Turnover Tax) በተለየ ሁኔታ ሽቀጥ በገበያ ውስጥ በተዘዋወረ ቁጥር በተጨማሪዉ እሴት ላይ ብቻ ታክስ እንዲከፈል ማድረግ በሚያስችል አዲስ የሽያጭ ታክስ አስተሳሰብ በያዘዉ የተጨማሪ እሴት ታክስ የሚተካበት ሁኔታ ተመቻችቷል::

2. የተጨማሪ እሴት ታክስ ምንነት

ተጨማሪ እሴት አንድ አምራች አንድን ምርት ለማምረት ጥሬ ዕቃዎች ገዝቶ በመጨረሻ ምርትነት ለሽያጭ እስከሚቀርብበት ባለዉ የማምረትና የማከፋፈል ሂደት የሚፈጠር እሴት ነዉ:: ምርቱ ለሽያጭ በሚቀርብበት ጊዜም የተወሰነ የትርፍ ህዳግ (Profit Margin) / እንደሚጨምር ስለሚታሰብ፤ ለተጨማሪዉ እሴት የጥሬ ዕቃዉን ዋጋ ከመሸጫ ዋጋዉ በማቀናነስ ይደረስበታል::

የተጨማሪ እሴት ታክስን ለማስላት የተለያዩ መንገዶች ቢኖሩም ታክሱ በሥራ ላይ በዋለባቸዉ አብዛኛዎቹ አገሮች የተጨማሪ እሴት ታክሱ በቀጥታ ሳይሰላ አምራቹ ጥሬ ዕቃውን/ግብአቱን (Input) ሲገዛ የከፈለዉን ታክስ ዕቃውን በመጨረሻ ምርትነት (Output) ሲሸጥ ከሚሰበስበዉ ታክስ በማቀናነስ የሚደረስበትና በደረሰኝ ላይ የተመሠረተ (INVOICE BASED) ነዉ:: ይህ አሠራር ከሌሎቹ የሚለይባቸዉ በመጀመሪያ ለታክሱ ስሌት መሠረት የሚሆነዉ ልዉዉጡ (Transaction) መሆኑና የታክስ ግዴታዉም ከዚሁ ልዉዉጥ ጋር የሚያያዝ በመሆኑ ሲሆን፤ በሁለተኛ ደረጃም ይህንኑ ግዴታ ተፈጻሚ ለማድረግ ቀላልና አመቺ መሆኑ ነዉ:: በአፈጻጸምም ማንኛዉም አምራች በግብአቱ ላይ የከፈለዉን ታክስ በምርትነት በሚሸጠዉ ዕቃ ላይ ከሚያስከፍለዉ ታክስ ተመላሽ ማድረግ እንዲችል ደረሰኝ መኖሩ አስፈላጊ / ግዴታ ስለሆነ ታክሱ ራሱን በራሱ የሚቆጣጠር ተደርጎ ይወሰዳል::

የተጨማሪ እሴት ታክስን ተግባራዊ የማድረጉ አስፈላጊነት ከላይ እንደተመለከተዉ ራሱን በራሱ የሚቆጣጠር ከመሆኑ በተጨማሪ በሥራ ላይ ካለዉ የሽያጭ ታክስ የተሻለ ብቃት ያለዉ በመሆኑና የታክስን መንከባለል ባህርይ ማስወገድ ከመቻሉ ጋር ይያያዛል:: በሥራ ላይ ባለዉ የሽያጭ ታክስ በግብአት ላይ የተከፈለዉ ታክስ ሙሉ በሙሉ ተመላሽ ስለማይሆንና በዚህ ሁኔታ የተመረተ ምርትም ለሌላ ምርት ግብአት ሲሆን ቀደም ሲል ባልተመለሰዉ ታክስ ላይ ታክስ ታስቦ ስለሚገዛ በሁሉም የምርት ደረጃ የተንከባላይ ታክስ ይዘት (Component) ይኖረዋል:: ይህም በመሆኑ ተመላሽ ታክሱንም ሆነ የታክስ ግዴታዉን ለማወቅ አዳጋች ነዉ::

የተጨማሪ እሴት ታክስ ተግባራዊነት ሁለት ዓይነት መርሆዎችን (Principles) መሠረት ያደርጋል:: የመጀመሪያው የምርትን መነሻ መሠረት የሚያደርገዉ (THE ORIGIN PRINCIPLE) ሲሆን፤ ሁለተኛዉ ደግሞ የመድረሻ (THE DESTINATION PRINCIPLE) ነዉ:: የምርት መነሻን መሠረት በሚያደርገዉ መርህ የተጨማሪ እሴት ታክስ የሚሰላዉ ታክሱ ተፈጻሚ በሚሆንባቸዉ በሁሉም የሀገር ዉስጥ ምርቶች ተጨማሪ እሴት፤ በመድረሻ መርህ ደግሞ፤ የታክሱ መሠረት ለሀገር ዉስጥ ፍጆታ የሚዉሉ ምርቶች ተጨማሪ እሴት ነዉ:: በአጠቃላይም መርሆዎቹ ምርትንና ፍጆታን መሠረት የሚያደርጉ ሲሆን፤ በተግባር የሚታየዉ ግን ፍጆታን መሠረት የሚያደርገዉ የመድረሻ መርህ (THE DESTINATION PRINCIPLE) ነዉ:: ይህም ሊሆን የቻለዉ የመድረሻ መርህ የምርት መነሻን መሠረት ከሚከተለዉ በተለየ ሁኔታ ወጪ ምርቶች በላኪዉ አገር ተፈጻሚ የሚሆነዉን የተጨማሪ እሴት ታክስ ይዘት (Component) እንዳይኖር ለማድረግ የሚችል በመሆኑ ነዉ::

3. የተጨማሪ እሴት ታክስ በሥራ ላይ ያዋሉ አገሮች ልምድ

የተጨማሪ እሴት ታክስን በሥራ ላይ ካዋሉ 118 የዓለም አቀፍ የገንዘብ ድርጅት አባል አገሮች የተለያዩ ጉዳዮችን አስመልክቶ በተሰበሰቡ መረጃዎች ላይ ተመስርቶ እ.ኤ.አ. ኖቬምበር 2000 የተጠናቀረ ሪፖርት ዓመታዊዉ የሽያጭ መጠን (TURNOVER) በጣም ዝቅ ተደርጎ ቢወሰድ በአስተዳደር ረገድ ከፍተኛ ችግር እንደሚያጋጥም፤ እንደዚሁም ከፍ ቢደረግ መንግሥትን ገቢ በማሳጣት ለችግር የሚዳርግ መሆኑን ያመለክታል:: በተለይ የዚህ ዓይነት ችግር ገጥሞ ታክሱ ለዘለቄታዉ ተግባራዊ ባይደረግና የሚነሳ ቢሆን በአጠቃላይ የታክስ አስተዳደሩን ተአማኒነት በማሳጣት የራሱን ተጽዕኖ ያሳድራል::

ከላይ በተመለከተዉ የዓለም አቀፍ የገንዘብ ድርጅት (IMF) ጥናት ታክሱ ተግባራዊ በሆነባቸዉ አገሮች ያስከተለዉን የገቢ ተጽዕኖ ለማወቅ በተሰበሰበዉ መረጃ (Survey) ላይ ተመሥርቶ የተካሄደ ትንተና የተጨማሪ እሴት ታክስ ገቢ የማመንጨት ብቃት የታክሱ መጣኔ (RATE) የታክሱ መሠረት፤ ታክሱ የሚመለከተዉ ዝቀተኛዉ ዓመታዊ የሽያጭ እንቅስቃሴ (THRESHOLD) የሚመሠረትባቸዉ ሕጎች እንደዚሁም በነዚሁ ሕጎች መከበር ወይም አለመከበር (the degree to which the rules are complied with) የሚወሰን መሆኑ ተገልጿል:: የተጨማሪ እሴት ታክስ በአብዛኛዎቹ አገሮች ከተካዉ የሽያጭ ታክስ የተሻለ ገቢ ማስገኘት መቻሉን ለመመልከት በምሳሌነት ከተወሰዱትና በ1990ዎቹ ታክሱን በሥራ ላይ ባዋሉ 8 /ስምንት/ የአፍሪካ አገሮች / ቤኒን፤ ቡርኪና ፋሶ፤ ጋቦን፤ ጊኒ፤ ኬንያ፤ ቶጎ፤ ኡጋንዳና ዛምቢያ/ የገቢዉ ጭማሪ ከጠቅላላ አገራዊ ምርት (Gross Domestic Product - GDP) ያለዉ የመቶኛ ድርሻ 0.8 በመቶ የገቢ ቅናሽ ከታየበት ኬንያ እስከ 3.0 በመቶ ተጨማሪ ገቢ ቢጋቦን ተከስቷል:: ዝርዝሩ እንደሚከተለዉ ቀርቧል::

የተጨማሪ እሴት ታክስ የሽያጭ ታክስን በተካባቸዉ ተወሰኑ የአፍሪካ አገሮች ያስከተለዉ የገቢ ለዉጥ/ከአጠቃላይ የአገር ዉስጥ ምርት በመቶኛ/

ቤኒን	+2.0	ኬንያ	-0.8
ቡርኪና ፋሶ	+0.9	ቶጎ	+0.2
ጋቤን	+3.0	ኡጋንዳ	+1.0
ጊኒ	+1.0	ዛምቢያ	+0.9

በአካባቢ ብሎኮችም የገቢ አፈጻጸሙ በተመሳሳይ ሁኔታ በሚከተለዉ መልኩ ቀርቧል::

ሰብ - ሰሐራ አፍሪካ	+1.10	የአዉሮፓ ህብረት	+1.05
ኤሽያና ፓስፊክ	+0.70	ሰሜን አፍሪካና መካከለኛዉ ምሥራቅ	+0.10
አሜሪካ	+1.42	ደሴት አገሮች	+1.96

ከላይ ከቀረበዉ ዝርዝር መረዳት እንደሚቻለዉ የተጨማሪ እሴት ታክስ ከጠቅላላ የሀገር ዉስጥ ምርት ያለዉ ድርሻ ቀድሞ በሥራ ላይ ከነበረዉ የሽጭ ታክስ ድርሻ በአማካይ 1.1 በመቶ የበለጠ መሆኑን ነዉ::

የተጨማሪ እሴት ታክስ ሥራ ላይ ባዋሉ አገሮች መጣኔዉ ከ3 በመቶ እስከ 25 በመቶ የሚደርስና በተለይ ከ1990ዎቹ ወዲህ ተግባራዊ በሆነባቸዉ አገሮች አንድ ዓይነት የማስከፈያ መጣኔ (Single Rate) እንዳለዉ፤ በገቢ ድርሻም የተጨማሪ እሴት ታክስ በአብዛኛዎቹ አገሮች ከጠቅላላ የአገር ዉስጥ ምርት እስከ 1 በመቶ ድርሻ እንዳለዉና አምስት በሚሆኑ አገሮች ደግሞ ከ10 በመቶ በላይ እንደሆነ በጥናቱ ተመልክቷል::

4. የተጨማሪ እሴት ታክስ አተገባበር

የታክስ ሰብሳቢዉን አካል የማስተዳደር አቅም ከግንዛቤ ዉስጥ በማስገባት በአብዛኛዎቹ የተጨማሪ እሴት ታክስ ተግባራዊ የሆነባቸዉ አገሮች ታክሱ ተፈጻሚ የሚሆነዉ በአጠቃላይ ኢኮኖሚያዊ እንቅስቃሴዎች ላይ ሳይሆን የተወሰነ ዓመታዊ የሽያጭ መጠን (THRESHOLD) ባላቸዉ ላይ ነዉ:: የታክስ መጣኔዉም (TAX RATE) እንደዚሁ ከገቢ ታሳቢዎች ጋር ተያይዞ የሚወሰን ይሆናል:: ይህም ሲባል ታክሱ በሥራ ላይ ያለዉ የሽያጭ ታክስ ከሚያመነጨዉ ገቢ ጋር የተመጣጠነ ገቢ የማስገኘት፤ ሌሎች የታክስ ዓይነቶችን በመተካት በታክሶቹ መነሳት የተነሳ ሊታጣ የሚችለዉን ገቢ የመተካት ተጨማሪ ዓላማ፤ ወይም አጠቃላይ የታክስ ገቢን የመጨመር ዓላማ ሊኖረዉ ስለሚችል የተለያዩ ስሌቶችን በመጠቀም እነዚህኑ ዓላማዎች ሊያሳካ የሚችል መጣኔ ሥራ ላይ እንዲዉል ይደረጋል ማለት ነዉ::

የተጨማሪ እሴት ታክስ ተግባራዊ ሲደረግም ሊከሰት በሚትለዉ የዋጋ ጭማሪ የተነሳ ዝቅተኛ የገቢ መጠን ያላቸዉን የህብረተሰብ ክፍሎች የመጉዳት (REGRESSIVITY) ባህርይ ይኖረዋል ተብሎ ስለሚታሰብም አንዳንድ ምርቶችና አገልግሎቶች ከታክሱ ነፃ (EXEMPTIONS) ይደረጋሉ:: አንዳንዶቹም ላይ 'O' የታክስ መጣኔ (ZERO RATING) ተፈጻሚ ይሆናል:: እነዚህን ቴክኒካል የሆኑ አፈጻጸሞች የበለጠ ማብራራት እንዲቻል በቅድሚያ ከታክሱ ነፃ ወይም EXEMPTED የሆኑ ምርቶችን ወይም አገልግሎቶች ብንወስድ ምርቶቹን /አገልግሎቶቹን የሚያመርት ነጋዴ ለግብአትነት የሚገዛቸዉ ጥሬ ዕቃዎች (Inputs) ላይ የተጨማሪ እሴት ታክስ እንዲከፍል ይደረጋል:: ሆኖም በመጨረሻ ምርቱ ላይ ታክሱን የማያስብ በመሆኑ ለግብአቶች የከፈለዉን የተጨማሪ እሴት ታክስ ቀንሶ ማስቀረት አይችልም:: በሌላ መልኩ በመጨረሻ ምርቱ/አገልግሎቱ ላይ ዜሮ (O) የተጨማሪ እሴት ታክስ ተፈጻሚ የሚያደርግ ነጋዴ ታክሱን እንደሚያስከፍል ተደርጎ ስለሚታሰብ የታክሱ ሥርዓት አካል ተደርጎ ይወሰዳል፤ ለግብአቶች (Inputs) የከፈለዉ ተጨማሪ እሴት ታክስም ተመላሽ ይደረግለታል:: በመሆኑም የዚህ ዓይነት ምርት/አገልግሎት ገዥ ምርቱን ከታክሱ ነፃ ያገኛል::

5. የተጨማሪ እሴት ታክስ ዋንኛ ባህሪያት በኢትዮጵያ

ለታክሱ ተግባራዊነት በተዘጋጀዉ ረቂቅ አዋጅ ልዩ ልዩ ድንጋጌዎች እንደተገለጸዉ አዋጁ ተፈጻሚ የሚሆነዉ የዓመት ጠቅላላ ሽያጫቸዉ ከብር 500,000 በላይ በሆነ ግብር ከፋዮች ላይ ነዉ:: ከዚህ በታች ያሉትና አብዛኛ ዉን ምርታቸዉን ወይም አገልግሎታቸዉን ከተጠቀሰዉ የገንዘብ መጠን በላይ የሆነ የጠቅላላ ሽያጭ መጠን ላላቸዉ የሚያቀርቡ ግብር ከፋዮች በፈቃደኝነት የታክስ አከፋፈላቸዉ በአዋጁ መሠረት እንዲመራላቸዉ ሊጠይቁ እንደሚችሉ በአዋጁ ረቂቅ ተደንግጓል:: ይህንን ምዝገባ ለመጠየቅ የሚያበረታታቸዉ የታክስ ተመላሽ ተጠቃሚ የመሆን ፍላጎት ይሆናል:: እነዚህ የዕቃ ወይም የአገልግሎት አቅራቢዎች ከተጨማሪ እሴት ታክስ ተጠቃሚ ታክስ ከፋዮች ጋር በመገበያየታቸዉ ምክንያት ሊያገኙ የሚገባቸዉን ጥቅም ስለሚያስቀርባቸዉ መመዝገብ እንደሚፈልጉ መገመት ይቻላል:: ይህ ደግሞ የሠነድ አጠቃቀም ባህልን ያዳብራል::

በታክሱ አፈጻጸም ማንኛዉም ሽያጭ በሠነድ እንዲከናወን እና እያንዳንዱ ግብይት ግልጽ እና የታወቀ እንዲሆን በማድረግ በአገሪቱ ዉስጥ የሚካሄደዉ ግብይት ምን ደረጃ ላይ እንደሚገኝ ለመመዘን የሚያስችልና የንግድ ትርፍ ግብርንም በአግባቡ ለመሰብሰብ የሚያስችል ነዉ::

እዚህ ላይ ለተጨማሪ እሴት ታክስ ያልተመዘገቡ ግን ሽያጭ ከሚያከናዉኑ ግብር ከፋዮች የሽያጭ ታክስ በምን አኳኋን ሊሰበሰብ ይችላል; የሚለዉ ጥያቄ መመለስ ይኖርበታል:: በአዋጁ መሠረት ያልተመዘገቡ

እንዲከፍሉ የታሰበዉና ይህ አዋጅ ከሚፀናበት ቀን በፊት እንደሚታወጅ የሚጠበቀዉ የማስተካከያ ታክስ (Equalization Tax) ወይም የሽያጭ ታክስ ማካካሻ ተርን አቨር ታክስ ይሆናል። ይህ ታክስ አነስተኛ መጣኔ ይዞ የሚነሳ ሲሆን፣ በባህርይዉ ተንከባላይ ነዉ። መነሻዉ መጣኔ የሚወሰነዉ አንድ ሸቀጥ ተጠቃሚ ዘንድ ከመድረሱ በፊት በገበያ ዉስጥ ይዘዋወራል ተብሎ ከሚታሰበዉ ቁጥር በፊት የሚካበዉ የታክስ ድምር በዚህ አዋጅ በተጨማሪ እሴት ታክስ ከተጣለዉ 15% ዝቅ ያለ በሚሆንበት መንገድ ነዉ።

ከዚህ በላይ እንደተገለጸዉ የታክሱ ዋና መሠረት ታክሱ በተጨማሪ እሴት ላይ ብቻ እንዲያርፍ ማድረግ ነዉ። ይህንን ለማስፈጸም የአዋጁ ረቂቅ የማቀናነስ ዘዴ በሥራ ላይ እንዲዉል አድርጓል። ይህም ማለት ቀደም ሲል የተከፈለው ታክስ ተቀናሽ ይሆናል ማለት ነዉ።

በሥራ ላይ እንዲዉል የታሰበዉ የተጨማሪ እሴት ታክስ ሥርዓት አንዳንድ የሥራ እንቅስቃሴዎችን እና አገልግሎቶችን ለምሳሌ:- ትምህርት፣ ጤና፣ የኃይል አቅርቦት ወዘተ. ከታክሱ ነፃ በማድረግ በእነዚህ ላይ ሊከተል የሚችለዉን የታክስ ጫና ያስወግዳል። ይህም በእነዚህ ትኩረት በተሰጣቸዉ መስኮች ላይ የካፒታል ፍሰት እንዲኖር ያግዛል፣ የእነዚህ ተጠቃሚ የሆነዉ ኅብረተሰብ እና የኢንዱስትሪ ወጪም ይቀንሳል።

በሌላ በኩል በተለይ በኤክስፖርት ላይ ተፈጻሚ የሚሆነዉ መጣኔ '0' በመደረጉ ወደ ዉጭ የሚላኩ ዕቃዎችን ተወዳዳሪነት ያግዛል። በዜሮ አከፋፈል ልክ ታክሱ በኤክስፖርት ላይ እንዲከፈል መደረጉ እንቅስቃሴዉን በታክስ መረብ ዉስጥ በማምጣት ቀደም ሲል የተከፈለዉ ታክስ እንዲቀነስለት በማድረግ እና በወጪ ዕቃዎች ላይ ያለዉን ጫና በማስቀረት ዕቃዎቹ በዓለም አቀፍ ደረጃ ተወዳዳሪ እንዲሆኑ ያግዛል።

በዜሮ አከፋፈል ፈንታ ምርቶቹ ከቀረጥ ነፃ እንዲሆኑ ቢደረግ ግን የማቀናነስ ዘዴ ተፈጻሚ ስለማይሆን ቀደም ሲል የተከፈለዉ የታክስ ክምችት ያስከተለዉ የወጪ ጫና ሳይቀነስ ዕቃዎቹ ወደ ዓለም አቀፍ ገበያ ስለሚቀርቡ ተወዳዳሪነታቸዉ ይጎዳል። ይህን ችግር ማስወገድ እንዲቻል የዜሮ አከፋፈል ልክ ተፈጻሚ በማድረግ ማለትም ምንም ታክስ ሳይከፈል ዕቃዎች ለዉጭ ገበያ እንዲቀርቡ እና ቀደም ሲል የተከፈለዉ እንዲቀንስ ለማድረግ ያስችላል።

በአጠቃላይ ሲታይም የተጨማሪ እሴት ታክስን በሥራ ላይ ካለዉ የሽያጭ ታክስ ከሚለዩት መሠረታዊ ባህርያት መካከል የሽያጭ ታክስ በአምራች ወይም በአገልግሎት ሰጪ ደረጃ መሰብሰቡ ሲሆን፣ የተጨማሪ እሴት ታክስ ግን በየደረጃዉ በሚፈጠር የተጨማሪ እሴት ላይ ተፈጻሚ መሆኑ ነዉ። በተጨማሪም በምርት ሂደት ለግብአቶች የተከፈለ የሽያጭ ታክስ ሙሉ በሙሉ ተመላሽ መደረጉና ተፈጻሚነቱ በማንኛዉም የማምረት ወይም ሸቀጥ ልዉዉጥ ሂደት ሳይሆን ከተወሰነ ዓመታዊ የሽያጭ እንቅስቃሴ /ብር 500 ሺህ/ በላይ መሆኑ ይገኙበታል። በተለይ በግብአት ላይ የተከፈለዉ ታክስ ተመላሽ መደረጉ የወጪ ምርቶችን ተወዳዳሪነት የሚጨምር ከመሆኑም በላይ በሀገር ዉስጥም ቢሆን የሀገር ዉስጥ ምርቶች ከገቢ ምርቶች የተሻለ ተወዳዳሪ እንዲሆኑ ያግዛል።

6. ከታክሱ ነፃ የተደረጉ ግብይቶች (Tax Exempt Transactions)

ከኢኮኖሚያዊና ማኅበራዊ ዕሳቤዎች በመነሳት በአዋጁ የተወሰኑ ግብይቶች ከታክሱ ነፃ እንዲሆኑ ተደርጓል። ነፃ ከተደረጉት መካከል አብዛኛዎቹ በሥራ ላይ ባለዉ የሽያጭና ኤክሳይዝ ታክስ አዋጅ ነፃ ተደርገዉ የቆዩ ናቸዉ። ከእነዚህም መካከል በሕግ ወይም በስምምነት ከጉምሩክ ቀረጥ እና ከሌሎች ታክስ ነፃ የተደረጉ ድርጅቶች፣ ተቋሞችና ፕሮጀክቶች ወደ አገር የሚያስገቧቸዉ ዕቃዎች፣ የኤሌክትሪክ፣ የዉሃ፣ የትምህርትና የጤና አገልግሎት በዋንኛነት ሊጠቀሱ የሚችሉ ናቸዉ።

ከእነዚህ በተጨማሪ የፋይናንስ አገልግሎት፣ የመኖሪያ ቤት ሽያጭ፣ የሕዝብ ትራንስፖርት፣ የፖስታ አገልግሎት፣ የፈቃድ ክፍያ፣ የእምነት ወይም ከአምልኮት ጋር የሚገናኙ አገልግሎቶች ከታክሱ ነፃ እንዲሆኑ ተደርጓል።

7. ለግብአቶች የተከፈለ ታክስ ተመላሽ ስለሚደረግበት ሥርዓት

በገቢ ግብር አዋጅም ሆነ በተጨማሪ እሴት ታክስ አዋጅ ተጠናክሮ መከናወን ያለበት ከሚገባዉ በላይ የተከፈለ ታክስ የሚመለስበት አፈጻጸም ነዉ። እነዚህ አዋጆች ተፈጻሚ የሚሆኑት በንግድ ሥራ ላይ ነዉ። የንግድ ሥራ ደግሞ ጥሪትን በማንቀሳቀስ አፋጣኝ ተጨማሪ የገንዘብ ግኝትን ማረጋገጥ ነዉ። ይህ የጥንት የንግድ አስተሳሰብ (classical thinking of business) ነዉ ቢባልም በእኛ አገር ግን አሁንም የሚሰራበት ነዉ። ይህም በመሆኑ ለታክስ ከፋዩ መመለስ የሚገባዉ ሂሳብ በመንግሥት እጅ ተይዞ መቆየት የለበትም።

በመሆኑም በአዋጁ ረቂቅ ለተመላሽ ታክስ የሚያገለግል ፈንድ ማቋቋም እንዲቻል በዚህ ዓይነት ከሚሰበሰበዉ ታክስ የተወሰነ መቶኛ በግብር አስገቢዉ ባለሥልጣን ዘንድ ተይዞ እንዲቆይ ማድረግ እንዲችል ለገንዘብና ኢኮኖሚ ልማት ሚኒስቴር ሥልጣን ተሰጥቶታል። ሆኖም ተመላሽ የሚደረገዉ ታክስ ከፋዩ የሚፈለግበት ሌላ ማናቸዉም የግብር ዕዳ የሌለበት በሚሆንበት ጊዜ ብቻ እንደሚሆን ታስቧል።

በሌላ በኩል ይህ ታክስ በባህርይዉ የፍጆታ ታክስ ስለሆነና ቁጠባንና ካፒታልን ታክስ ስለማያደርግ የሕዝቡን የልማት ጥሪት በማሳደግ ኢንቬስትመንት የተሻለ የአገር ዉስጥ መሠረት እንዲኖረዉ ያደርጋል።

ይህንን ለማድረግ የሚያስችለዉ የታክስ ማቀናነስ ዘዴ ሲሆን፣ ይህም ዘዴ ቀደም ሲል በጥሬ ዕቃዎችና በካፒታል ላይ የተከፈለዉ ታክስ እንዲቀነስ በማድረግ ከእነዚህ ላይ የታክስ ጫናዉን ማንሳት ያስችላል።

ቀጥተኛ ያልሆነ ታክስ እስካሁን ድረስ ባለዉ አፈጻጸም ከታክስ ገቢ ዉስጥ 32% የሚሆነዉን የሚሸፍን በመሆኑ የዚህ የታክስ ሥርዓት ዘመናዊ መደረግ እና መሠረቱ በደረሰኝ /በሠነድ/ ላይ እንዲቆም ማድረግ የዘፈቀደ የንግድ ሥራን ወደ ዘመናዊ የንግድ አሠራር ለመቀየር የሚያግዝ እርምጃ ይሆናል። ይህም የሚሆንበት ምክንያት አንድ ታክስ ከፋይ የከፈለዉ የተጨማሪ እሴት ታክስ የሚካካስለት ግልጽና ተገቢ የሆነ ደረሰኝ ሲያቀርብ በመሆኑ የቅነሳዉ ተጠቃሚ ለመሆን በሠነድ የመሥራት ባህል ዉስጥ የሚገባ ስለሆነ ነዉ። ይህም ለዉጥ ከቀጥተኛ ታክስ የሚገኘዉን ገቢ አስተማማኝ ከማድረጉም በላይ ይበልጥ ያጎለብተዋል።

8. የታክሱ ሕገ - መንግሥታዊ አንድምታ

የተጨማሪ እሴት ታክስ በባህርይዉ ምክንያት በማዕከላዊ ደረጃ የሚጣልና የሚሰበሰብ ነዉ። የፌዴራል እና የክልል መንግሥታት የየራሳቸዉ የተጨማሪ እሴት ታክስ ሕግ ይኑራቸዉ ቢባል የታክሱ መሠረት የሆነዉን የአቀናነሱን ሥርዓት ተፈጻሚ ማድረግ የሚቻልበት መንገድ አይኖርም። ምክንያቱም በአንድ ክልል የተከፈለዉን ታክስ ሌላዉ ክልል ተቀናሽ እንዲያደርግ ማስገደድ የሚቻልበት ሁኔታ ስለሌለ ነዉ። በሌላ በኩል ወደ አገር በሚገቡ ዕቃዎች ላይ ታክሱ የሚሰበሰበዉ በፌዴራል መንግሥቱ ስለሆነ፣ በተመሳሳይ ክልሎች ይህንን ሂሣብ ተቀናሽ እንዲያደርጉ ማስገደድ አይቻልም።

የተጨማሪ እሴት ታክስ ዋንኛ ጠቀሜታ ታክሱ በተጨማሪ እሴት ላይ ብቻ ተፈጻሚ እንዲሆን ማድረግ ስለሆነ፣ ይህንን ለማስፈጸም የሚያስችለዉ የታክስ አቀናነስ ዘዴ ተፈጻሚ ሊሆን ካልቻለ ደግሞ የተጨማሪ እሴት ታክስ አዋጅ በሥራ ላይ እንዲዉል ማድረግ አይቻልም።

በመሠረቱ ይህ ታክስ በሕገ - መንግሥቱ ከታየዉ የታክስ ክፍፍል ተጨማሪ ታክስ የሚያመጣ ሳይሆን የነበረዉን የሽያጭ ታክስ የሚተካ ነዉ። ይህ አቀራረብ ግን አሁን በሥራ ላይ እንዲዉል የታሰበዉ ታክስ ከቀድሞዉ ጋር ያለዉን ልዩነት የሚያደበዝዝ ይሆናል። ምክንያቱም መተካቱ ተመሳሳይ ያደርገዋል ማለት አንድ አቀራረብ ሆኖ አዲስነቱ የሚመነጨዉ ግን ከባህርይዉ ማለትም ከታክሱ መሠረት፣ ይህ መሠረት ካስከተለዉ የማቀናነስ አሠራር፣ ከተወሰነ የሽያጭ እንቅስቃሴ በላይ ባላቸዉ ነጋዴዎች ላይ ተፈጻሚ መሆኑ፣ በኢኮኖሚዉ እና በመንግሥት ገቢ ላይ በሚያስከትለዉ ዉጤት ነዉ። አዲሱ የታክስ ሥርዓት የሽያጭ ታክስን የሚተካ ቢመስልም በመሠረተ -ሃሳብ ደረጃና የታክሱን አጣጣል በተመለከተ ከቀድሞዉ እጅግ የተለየ ነዉ። ስለሆነም አዋጁ የሚተካ ብቻ ሳይሆን አዲስ የታክስ ሥርዓት የሚመሰርት ነዉ።

የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ሕገ - መንግሥት አንቀጽ 96፣ 97 እና 98 በአገሪቱ ዉስጥ ጸንተዉ በሚሠራባቸዉ ሕጎች የተጣሉትን ታክሶች የፌዴራል፣ የክልል እና የጋራ /የፌዴራልና የክልል መንግሥታት/ ገቢ በሚል በሶስት ምድብ ይደለድላል። በሌላ በኩል የህገ - መንግሥቱ አንቀጽ 99 "በዚህ ሕገ - መንግሥት ተለይተዉ ያልተሰጡ ታክስና ግብር የመጣል ሥልጣኖች በሚመለከት የፌዴሬሽኑ ም/ቤትና የህዝብ ተወካዮች ም/ቤት በጋራ ስብሰባ በሁለት ሶስተኛ ድምጽ ይወስናሉ" በሚል ይደነግጋል። የተጨማሪ እሴት ታክስ በህገ - መንግሥቱ ከተዘረዘሩት ዉስጥ የሌለ አዲስ ታክስ በመሆኑ ታክሱን የመጣልና የመሰብሰብ ስልጣን የማን ይሁን; የሚለዉ በህገ - መንግሥቱ አንቀጽ 99 በተደነገገዉ መሠረት በሁለቱ ምክር ቤቶች የጋራ ስብሰባ ዉሳኔ ሊሰጥበት የሚገባ ይሆናል። በዚሁ መሠረት ሁለቱ ምክር ቤቶች በጋራ ተወያይተዉ ታክሱ በፌዴራል መንግሥት እንዲጣልና እንዲተዳደር ተወስኗል።

፱ የአፈጻጸም ድንጋጌዎች

የግብር አስገቢዉ ባለሥልጣን ታክሱን በተገቢዉ መንገድ መሰብሰብ የሚያስችል ሥልጣን እንዲኖረዉ ማድረግ ትኩረት የሚሻ ጉዳይ ነዉ። በመሆኑም የአዋጁ ረቂቅ የግብር አስገቢዉ ባለሥልጣን ታክሱን ለመክፈል ፈቃደኛ ካልሆኑት ላይ በተፋጠነ ሁኔታ ሰብስቦ ገቢ ማድረግ የሚያስችለዉ ሥልጣን እንዲሰጠዉ ተደርጓል። እነዚህ ድንጋጌዎች የግብር አስገቢዉን ባለሥልጣን የማስፈጸም ኃይል ከፍ የሚያደርጉ ሲሆን፣ ንብረት ከመያዝ፣ ሸጦ ለታክስ ክፍያ እስከማዋል፣ ገደብ ሳይደረግበት ማናቸዉንም የታክስ ከፋዩን የሥራ እንቅስቃሴ የሚመለከቱ መረጃዎችን የማግኘት መብት፣ በታክስ ከፋዩ እጅ ካሉ ንብረቶች አልፎ በሶስተኛ ወገን እጅ ያሉ የታክስ ከፋዩን ንብረቶች በመሸጥ ታክሱ እንዲከፈል እስከማድረግ የሚደርሱ ናቸዉ።

ከዚህም በተጨማሪ አዋጁን በመተላለፍ በሚፈጸሙ ጥፋቶች ላይ የሚወሰዱ የወንጀል ቅጣቶች በአዋጁ ረቂቅ እንዲካተቱ ተደርገዋል። እያንዳንዱ ሕግ የወንጀለኛ መቅጫ ድንጋጌዎችን ይዞ መዉጣቱ የወንጀል ሕግ አንድ ወጥ በሆነ አፈጻጸም እንዳይመራ ስለሚያደርግ የወንጀል ቅጣቶች በሙሉ በወንጀለኛ መቅጫ ሕግ ዉስጥ መካተት አለባቸዉ በሚል አንዳንድ ክፍሎች ክርክር ያነሳሉ። ይሁን እንጂ የዚህን አቅጣጫ ፍትንነት ለማየት ተሞክሮ የወንጀል ቅጣቶች በታክስ ሕግ ዉስጥ መካተት እነዚህን ድንጋጌዎች ወደ ታክስ ከፋዩ በማቅረብ ታክስ ያለመክፈልን ጥፋት በመከላከል ረገድ የተሻለ እንደሚሆን ታምኖበታል። በመሆኑም የወንጀል ጥፋቶችን የሚመለከቱ ድንጋጌዎች በተጨማሪ እሴት አዋጅ ረቂቅ ዉስጥ እንዲገቡ ተደርጓል።

VALUE ADDED TAX: LIKELY OUTCOMES OF ITS INTRODUCTION IN ETHIOPIA

Hussien Shibeshi
Addis Ababa Chamber of Commerce

1. INTRODUCTION

It seems like more and more countries are heading towards Value-Added Tax (VAT) mainly because it is believed to be the most comprehensive and efficient tax system available. Most of the developed countries have long begun applying it for various reasons.

And a number of developing countries are trying to apply it, probably because they have been pressurized by the IMF into doing so. We understand that a draft Proclamation has been prepared and submitted to the House of Representatives for approval, with a view to introducing VAT in our country as well, again probably and partly due to same pressure from the IMF. The Addis Ababa Chamber of Commerce believes that the said draft Proclamation needs to be carefully reviewed by all concerned before it becomes a law, as it has far-reaching implications in the Ethiopian context. An attempt is, therefore, made in this paper to look briefly into VAT: its historical evolution, its advantages and disadvantages and the likely outcomes of its introducing in Ethiopia. The paper then concludes with a plea to the Government to delay application of VAT for a few years until all the required prerequisites are fulfilled.

2. THE MEANING OF VAT

VAT is a tax imposed on value added to a product at each stage of its production by registered businesses or persons. VAT is levied on the difference between the sale price of the goods produced or the services rendered, and the cost thereof - that is, the difference between the output and the input. Please take a careful look at the table below to see how VAT is applied based on a product that passes through four stages of value creation.

3. METHODS OF CALCULATING VALUE ADDED

There are two methods of calculating value added on a given product at the different stages of its production. These are the subtraction method and the addition method.

The subtraction method involves subtracting the amount of money used to buy all the inputs that went into the production of the product from the total amount accrued from the sale thereof. In other words, the value of inputs is deducted from the value of output.

The addition method, on the other hand, involves the adding up of factor incomes generated.

Both methods, or approaches, are based on the assumption that the total sales of a business firm from its output during a given period are equal to the cost of inputs, wages, rent, interest, depreciation and profits. The subtraction method is, nonetheless, the easiest and, therefore, the more widely used method.

4. THE HISTORICAL EVOLUTION OF VAT

VAT is considered as a fiscal innovation of the early 1960s. Pursuant to the signing of what is known as the "Treaty of Rome" in March of 1957, Members of the then European Economic Community (EEC) began leveling the field for a fair competition among their business establishments. So on April 11, 1967 the EEC issued a Directive to abolish the existing gross turnover tax and replace it with a comprehensive system of value-added tax effective January 01, 1970 - that is, three years after the issuance of the Directive.

Thereafter, a number of countries began to apply it of their own volition. Gradually, some developing countries, too, began to apply it, pressured by the IMF. Today a total of 118 countries are known to have applied the VAT system.

5. VAT VERSUS SALES TAX: SIMILARITIES AND DIFFERENCES

5.1. Similarities

Because both VAT and sales tax are indirect taxes, the tax incidence is expected to fall on consumers. The legal incidence in both cases, however, is borne by businesses. Therein lie their similarities.

5.2. Differences

The main difference between VAT and sales tax lies largely in the methods used to collect the tax. Under the Sales Tax system, the whole amount is collected on behalf of the Receiver of Revenue at one point, mainly at the point of sale to the final user.

With the VAT system, on the other hand, the Receiver of Revenue collects the tax levied at the stage of production/distribution, resulting in the sale of the finished goods or the rendering of the service to the final consumer. VAT, therefore, implies a multi-stage method of collecting tax, which means that each supplier in the chain of transaction (from the acquisition of the raw materials up to the sale of the finished goods or the rendering of the service) will pay VAT on his/her input and charge VAT on his/her output. The VAT on his/her input is known as " the input tax," and the VAT on his/her output "the output tax."

Table 1. VAT and Sales Tax Compared based on a hypothetical situation

	VAT System				Sales Ta (15%)	Sales Tax System (15%)	
	Purchases	Sales	Value Added	VAT to be Paid to the Gov't (15%)		Purch.	Sales
Farmer	0	100+15 VAT	100	15	-	0	100
Factory	100+15 VAT	200+30 VAT	100	15	30	100	200+30
Wholesaler	200+30VA	280+42 VAT	80	12	-	200+30	280+30
Retailer	280+42 VAT	360+54 VAT	80	12	-	280+30	360+30
Total			360	54	30	-	-

6. THE STRONG AND WEAK POINTS OF VAT

6.1. VAT's strong points

- It provides detailed information on each stage of production.

- In countries where good record keeping is the norm, rather than the exception, it is easier to enforce than sales tax, whereas sales tax can be evaded by not reporting to the Tax collecting office.

- It is collected from all sectors — that is, from imports, manufacturing and wholesale sectors. It is, therefore, a more comprehensive and equitable taxation system. Sales tax, on the other hand, is normally levied only at one stage of the whole chain of marketing.

- It has a broad base. So it is supposed to help countries raise more revenue. And that is the main reason that many countries have chosen to apply it.

- VAT is a consumption tax. As such, it promotes capital formation by not taxing or distorting savings. And that is the main reason why many economists favor it.

- Under VAT each input is taxed only once. It, therefore, avoids cascading, unlike excise and sales taxation, and thereby encourages manufacturing and exports.

6.2. VAT's weak points

- VAT is incongruent with the basic principle of taxation, which states that a person should be taxed only according to his/her ability to pay. So it is a regressive taxation system. A number of countries have, however, exempted basic necessities, particularly food items, from VAT in order to compensate for its regressive effect.

- VAT requires good record keeping of invoices at each stage of production. Both buyers and sellers, therefore, find compliance to VAT to be time-consuming and resource-draining.

- Although its propagators claim that it is an enforceable taxation system, it has also many loopholes for tax evasion. These include the following:

o Tax payers could use fake invoices to claim tax credit;
o They could use invoices they received for personal purchase to claim tax credit;
o They could over-report sales of zero-rated goods.
o It enables buyers and sellers to strike secret deals as regards the issuance of receipts; and
o It could lead to the formation of fake companies, which sell receipts to traders, to enable them to claim tax credit on inputs.

It is because of these weaknesses of VAT that many countries take time to lay the groundwork for its smooth application even after they have opted for it. For instance, as stated earlier, it was nearly three years after it issued the Directive concerning VAT that the then EEC applied it.

7. THE BASIS FOR THE DRAFT PROCLAMATION TO APPLY VAT IN ETHIOPIA AND THE SALIENT FEATURES THEREOF

7.1. What necessitated VAT

The preamble of the draft Proclamation indicates that the application of this new tax system has been necessitated for the following reasons:

Our country's total tax revenue accounts for only 11.8% of the GDP and is, thus, the lowest of all the countries in the Region, whose Revenue accounts, on average, for 24% of their GDP - thus indicating room for maximizing tax revenue.

The current sales tax does not allow collection of the tax on the added value created at various stages.

The value added is thought to minimize tax evasion and help to ascertain the profit obtained by taxpayers.

Value added taxation is believed to enhance savings and investment, as it is a consumption tax.

Replacement of the current sales tax by value added tax is thought to enhance economic growth and improve the share of tax revenue from GDP.

7.2. The basic contents of the draft Proclamation

- It is applicable only on taxpayers whose taxable transactions in the preceding 12 calendar months have exceeded Birr 500,000.00 (five hundred thousand).

- businesses whose transaction is below the above mentioned may voluntarily apply for such registration, if he/she is regularly supplying or rendering at least 75% of his/her goods and services to registered persons.
- Those who voluntarily apply are presumed to do so in order to benefit from VAT's tax reduction scheme on inputs.

- VAT is expected to promote good record keeping.

- A person who is not registered, but who is required to be registered, is a taxpayer from the beginning of the accounting period following the period in which the obligation to apply for registration arose.

- The minimum value of the taxable transaction is the market price of the goods or services supplied or rendered, without including the 15% VAT.

- As the basis for VAT is only the value added at each stage of transaction, the subtraction method of calculation will be applied.

- January 5, 2003 is set as the day the Proclamation will be in force, and the12 months preceding it are to be taken as a preparatory period of acquainting taxpayers with VAT.

8. THE IMPLICATIONS OF APPLYING VAT IN ETHIOPIA

8.1. VAT could, lead to a general price rise and therefore, aggravate poverty

The fact that the share of Government Revenue to Gross Domestic Product is 11.8% and is, thus, the lowest in the Region, which, on average, is 24% has been stated in the draft Proclamation. Furthermore, since foreign trade is the main source of Government Revenue, as it is in other developing countries, any fluctuation in the performance of our foreign trade will have a significant effect on Revenue. Broadening the tax base and ensuring the uninterrupted flow of Revenue are, therefore, matters of high priority to any tax policy. It is, only by taking a closer look at the objective reality of the country, however, that the real reason behind the fact that Government Revenue accounts for a mere 11.8% of the Gross Domestic Product and is, thus, the lowest in the Region, can be known.

According to the annual report of the World Bank, Ethiopia's per capita income is only US $100.00. That is 21% of the average per capita income of sub-Saharan African countries, which is 480.00 USD, and 35% of that of the least developed countries, which was reported as being US $290.00. Furthermore, according to some official records, about 45.5 percent of the people of Ethiopia live in absolute poverty. That indicates that only the remaining 54.5 percent of the people are truly taxable. So it is because of the inability of the overall economy to generate any more Revenue that the Government Revenue accounts for only 11.8% of the GDP. Broadening the tax base and creating a reliable source of Revenue, therefore, require raising the per capita income of the Ethiopian people and, along with that, making the tax policy truly comprehensive and equitable .That being the right path to follow, in the light of the country's objective reality, levying a total of Birr 54.00 tax on the overall marketing chain of a product that used to fetch only Birr 30.00 in tax payment under the sales tax system (as in the example given in the draft proclamation) is tantamount to raising the tax by 80%. As such, it will result in taxing those who live in absolute poverty as well and inadvertently encouraging price hikes, thereby aggravating our proverbial destitution.

8.2. In the Ethiopian context, VAT, instead of enhancing economic growth, could discourage investments

Because of the fact that the country's per capita income is one of the lowest in the world, the purchasing power of the Ethiopian people is very weak. This lack of effective demand has, in turn, been discouraging investment — particularly investment in the production for the local market. Imposing a taxation system

that further weakens the people's purchasing power could thus make the system inimical to economic growth. And it is those who live in absolute poverty who will be hurt the most, in the light of the regressive character of VAT.

8.3. Not many taxpayers can be expected to register, as VAT requires a rich experience in good bookkeeping

In Ethiopia, business is generally characterized by backward, rudimentary traditional practices and cottage industries. Business operators do not, therefore, have much knowledge about modern accounting and bookkeeping. However good introducing VAT might be for the economy, applying it now would be a formidable task simply because of this deficiency on the part of the majority of the taxpayers. Even if applying VAT could, as stated in the draft Proclamation, promote good record keeping, the fact that it will, at the initial stage of its application, impose on taxpayers a high compliance cost cannot be disputed.

8.4. VAT could encourage illegal activities

Promulgating a new tax Proclamation, without at first doing a comprehensive analysis of all the implications, could result in many unforeseen problems and thus end up making the disadvantages outweigh the advantages. Though VAT is basically known to be an equitable and comprehensive taxation system, applying it in a country where good record keeping is an exception, rather than the norm, and where even the tax administering office itself has not yet been adequately staffed by well-trained human resource and has not fully upgraded its computerization system, could encourage illegal activities, as it has been done elsewhere — notably Pakistan. That, in turn, will defeat the whole purpose of VAT's introduction in Ethiopia.

8.5. In the Ethiopian context, VAT would not be a comprehensive taxation system

The draft Proclamation stipulates that VAT is applicable only on taxpayers whose taxable transactions in the preceding 12 calendar months have exceeded Birr 500,000.00 (five hundred thousand). It also permits a person who gis not required to be registered for VAT to voluntarily apply for such registration, if he/she is regularly supplying or rendering at least 75% of his/her goods and services to registered persons. The draft Proclamation also indicates that an equalization tax shall be instated for those taxpayers on whom VAT is not applicable and that what they will be required to pay at each value-adding stage of transaction or service rendering shall not exceed 15%. As the annual transactions of most taxpayers are way below the Birr 500,000.00 mark, however, the practicability of VAT's comprehensiveness will be seriously constrained.

9. CONCLUSIONS AND SUGGESTIONS

Applying VAT in a country where:

about 45.5% of the people live in absolute poverty,

the per capita income is a mere USD 100.00,

the people's weak purchasing power couldn't already encourage investors to invest in the production of products for the local market, but only in exportable goods, and

good record keeping is not yet widely practiced

is tantamount to aggravating the country's proverbial poverty, depressing further purchasing power and effective demand, discouraging investments and encouraging illegal activities.

The fact that the compliance cost of implementing VAT, in terms of both time and money, for the taxpayers will inevitably be very high and implementing VAT calls for additional and more efficient administrative efforts to check and crosscheck the forms that taxpayers fill out are certain to result in a lot of counterproductive misunderstanding between the Tax Collector and the taxpayers.

It is, therefore, imperative that a comprehensive analysis of the likely impacts of introducing VAT on the prices of goods and services, on investment activities and the macro-economy as a whole be carried out, within the Ethiopian context, before the draft Proclamation becomes law. If, after such an analysis has been done and all those concerned, including the business community, have discussed it in a democratic manner, VAT is truly thought to be worth-introducing however, we believe that its implementation would require a preparatory period of not less than five years — both for the Tax Collector and the taxpayers. Otherwise, making the draft Proclamation a law and trying to implement it after only one year would usher in many unforeseen problems, rather than bring about the desired effect. ■

ANNOUNCEMENT

WE ARE GLAD TO INFORM OUR ESTEEMED READERS THAT A SPECIAL ISSUE OF THE *ETHIOPIAN JOURNAL OF ECONOMICS,* VOLUME VIII, NUMBER 1, UNDER THE THEME "POVERTY AND POVERTY DETERMINANTS IN ETHIOPIA" IS NOW ON SALE.

THIS BULLETIN AND OTHER PUBLICATIONS OF EEA ARE SPONSORED BY FRIEDRICH EBERT STIFTUNG OF GERMANY (FES), EMBASSIES OF UK, SWEDEN, NORWAY, FINLAND AND THE AFRICAN CAPACITY BUILDING FOUNDATION (ACBF).

Just pay less than 20 Birr and You will have Your 'Economic Focus' for the whole year !!

Make sure to look for your latest 'Economic Focus' at:

- African Bookshop
- Book Center at AAU
- The Book World
- Ghion Hotels
- MEGA Bookshops
- Meseret Nega Stationery
- Alemu Shop (Near ECA)
- Hadia Supermarket
- Twins Supermarket
- Seyoum Shop (Near Kazanchis TOTAL)
- Hill-Belt Restaurant
- Semien Hotel
- Universal Bookshop

PRICE BIRR 3.50

IFSAN Printing Press